

20 ANOS DO INEF DE GALICIA (1986 - 2006)

M^a José Mosquera González
Rafael Martín Acero
(EDITORES)

Edición: INEF-Galicia. Universidade da Coruña. Servizo de Publicacións da UDC

Depósito Legal: C-2389-06

I.S.B.N.: 84-9749-219-6

Realización gráfica: Xaniño, S.L. [www.xani.net]

INDICE

	Páx.
PRÓLOGO	7
INTRODUCCIÓN	9
 PRIMEIRA PARTE. ASPECTOS ARQUITECTÓNICOS E HISTÓRICOS DO PAZO DE BASTIAGUEIRO	
I. A CONSTRUCCIÓN DO PAZO DE BASTIAGUEIRO COMO ESCOLA DE CAPACITACIÓN AGRÍCOLA E RESIDENCIA DE ESTUDANTES	11
• Alejandro de la Sota: o arquitecto. Características arquitectónicas do Pazo de Bastiagueiro. <i>[Dr. Arquitecto José Ramón Soraluze Blond, Escola de Arquitectura. Universidade da Coruña.]</i>	11
• O funcionamento da Escola de Capacitación Agrícola. <i>[Dr. Ricardo Pérez y Verdes, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.]</i>	22
 SEGUNDA PARTE. ASPECTOS HISTÓRICOS DA EDUCACIÓN FÍSICA. A SÚA PROXECCIÓN EN GALICIA	
II. TRAXECTORIA HISTÓRICA DA EDUCACIÓN FÍSICA E O DEPORTE EN ESPAÑA	26
• Contextualización histórica, social e política da Educación Física e o deporte. <i>[Dr. José Luis Salvador Alonso, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.]</i>	26

III. A EDUCACIÓN FÍSICA E A FORMACIÓN DO PROFESORADO EN GALICIA	42
• O influxo do institucionalismo na Educación Física. As primeiras iniciativas en Galicia (1890-1936). [Dr. Ricardo Gurriarán Rodríguez, Profesor de E.F.].....	42
• Un galego ilustre: Don Manuel Becerra e Bermúdez, promotor dos Centros de Formación do Profesorado de Educación Física en España. Da Escola Central de Ximnástica aos INEFS. [Dr. Ricardo Pérez y Verdes, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.]	71

TERCEIRA PARTE. O INEF-G NO PAZO DE BASTIAGUEIRO

IV. A LOCALIZACIÓN DO INEF-G NO PAZO DE BASTIAGUEIRO	81
• Antecedentes da creación do INEF-G e a elección da localización no Pazo de Bastiagueiro. [D. Eduardo Blanco Pereira, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.]	81
V. A ACTUALIDADE. OS 20 ANOS DO INEF-G NO PAZO DE BASTIAGUEIRO	93
• O anagrama do INEF-G para unha identidade. [Dr. Ricardo Pérez y Verdes, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.].....	93
• A/s integración/s do/s INEF na Universidade: Do INEF de Galicia á Facultade de Ciencias do Deporte e a Educación Física (1998-2006). [Dr. Rafael Martín Acero, Decano do INEF-Galicia (1998-2006). Universidade da Coruña. Presidente Conferencia Española de Institutos e Facultades de Ciencias da Actividade Física e do Deporte.]	96
• Os estudos de Licenciado en Educación Física e en Ciencias da Actividade Física e do Deporte no INEF de Galicia (UDC). [Dra. Elena Sierra Palmeiro, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.]	110
• A docencia e a investigación: O Departamento de Educación Física e Deportiva. [Dr. Xurxo Dopico Calvo, Director do Departamento de Educación Física e Deportiva. Universidade da Coruña. Dr. José Luis Tuimil López, Secretario Académico do Departamento de Educación Física e Deportiva. Universidade da Coruña.]	131

ANEXO DO LIBRO “20 ANOS DO INEF DE GALICIA”

[Alberto Areces, INEF-Galicia. Universidade da Coruña.]

• ANEXO I: Leccións Inaugurais	145
• ANEXO II: Relación de actos e actividades presentados polo Excelentísimo Reitor da Universidade da Coruña D. José María Barja na súa visita ao INEF-G (30-III-2006) para a inauguración de aulas e materiais adicados a aumentar a calidade docente	146
• ANEXO III: Estudantes dende 1987 ata 2006	149
• ANEXO IV: Orla do 2006	164

PRÓLOGO DE D. JOSÉ M^a BARJA REITOR DA UNIVERSIDADE DA CORUÑA

Cando naceu a Universidade da Coruña, o INEF xa estaba aquí, ocupando un antigo pazo reformado e ampliado para acoller a Escola de Capataces Agrícolas. Desde a incorporación dos estudos de Ciencias da Actividade Física e do Deporte á Universidade española, en 1993, o proceso de integración foi lento e complexo. Aínda máis no noso caso, porque a UDC tamén daba os seus primeiros pasos.

O vixésimo aniversario da creación do INEF de Galicia coincide cun momento de particular importancia na súa curta e intensa historia. Dous anos despois da súa integración como centro propio da nosa Universidade, deixa atrás a súa antiga denominación oficial para asumir a de Facultade de Ciencias do Deporte e da Educación Física. Non estamos diante dunha mera cuestión nominalista, senón dun paso adiante que reflicte a madurez dos estudos e do centro e a súa plena incorporación, en pé de igualdade cos restantes centros da UDC, aos ámbitos docentes e científicos propios dun moderno establecemento europeo de educación superior.

O dinamismo da carreira semella unha metáfora dos estudos que xiran arredor da motricidade humana. En pouco tempo, a demanda social e a evolución científica dos campos relacionados coa materia déronlle azos a un novo modelo docente para unha disciplina científica organizada en diversos campos de coñecemento e diversificada tamén, xa que logo, nos seus itinerarios (Educación Física, xestión, organización, rendemento, etc.). Estanse abrindo novas perspectivas na docencia e na investigación, apaixonantes e particularmente propicias á interdisciplinariedade, como xa se vén comprobando no traballo cotiá do centro.

O proceso de converxencia europea amplía as expectativas, en todos os eidos, da nova facultade e volve poñer a proba a capacidade demostrada do vello Inef-Galicia para adaptarse aos cambios. Mais cómpre lembrar que tras esa demostrada flexibilidade hai moito esforzo de moita xente que non debemos esquecer. Por iso me parece bó que se levante acta notarial destes vinte anos, tecidos con moitos desvelos e con ilusións sostidas en condicións non sempre fáciles.

Xusto neste momento, cando se abre unha nova etapa na historia do centro, faise oportuno balance dunha etapa prolongada de consolidación e crecemento. Neste completo traballo quedan rexistrados os aspectos máis salientables da traxectoria histórica e dos antecedentes da nova Facultade. Desde a evolución arquitectónica da súa singular sede —un pazo pasado pola intervención modernizadora de Alejandro de la Sota— ata os aspectos máis actuais dos estudos que cursan os futuros licenciados en Actividade Física e Deportes ou as investigacións que se desenvolven en solitario ou en colaboración con outras áreas de coñecemento da nosa Universidade.

INTRODUCCIÓN

Entre os actos de celebración do 20º aniversario da creación do INEF de Galicia, o centro quixo recoller nun libro unha parte da historia desta institución académica da Universidade da Coruña, que está formado por diversos artigos escritos por diferentes profesores; despois de convidar a todos a participar neste esforzo por recompilar partes da memoria dun centro dinámico, con historia e, sobre todo, cun gran futuro.

A primeira parte do libro recolle aspectos básicos e descritivos do Pazo e dos seus primeiros usos. O INEF-G ten a súa localización nun edificio emblemático que o representa e que lle proporciona identidade corporativa, o Pazo de Bastiagueiro, que foi deseñado por un dos arquitectos galegos máis relevantes da modernidade: Alejandro de la Sota. Por este motivo, no libro adícaselles un espazo ao edificio e ao arquitecto, que en si mesmos son un referente na historia do noso país, e porque ademais este Pazo condiciona a estrutura do centro e a distribución dos distintos espazos do mesmo. O autor deste traballo, José Ramón Soraluze Blond, profesor da Escola de Arquitectura, ao presentar as características arquitectónicas tamén describe os trazos de modernidade que De la Sota incorporou a un pazo tradicional galego. Pretendendo que se coñezan as orixes do uso do edificio (1948), o profesor do INEF-G, Ricardo Pérez y Verdes, recolle os datos relativos á súa utilización como Escola de Capataces Agrícolas e residencia de estudantes.

Desde 1986 a Deputación da Coruña cedeu terreos, edificios e orzamento co único fin de que a Xunta de Galicia decidise a colocación do INEF-G no Pazo de Bastiagueiro. Posto que un dos principais obxectivos do INEF-G, como *Facultade (de Ciencias do Deporte e a Educación Física)* da Universidade da Coruña, é a formación de profesores de Educación Física e Deporte, na segunda parte deste libro decidiuse incluír información sobre a historia da Educación Física en España e en Galicia, e así poder comprender mellor as dificultades e obstáculos polos que pasou esta disciplina no seu desenvolvemento social. Tamén se quixeron destacar as importantes iniciativas institucionais desenvolvidas en Galicia con respecto á formación do profesorado, o influxo da Institución Libre de Ensinanza e algúns dos diferentes profesores e pedagogos que son un referente na consolidación da Educación Física na escola. Os profesores encargados de desenvolver esta segunda parte foron varios. José Luis Salvador Alonso, profesor do INEF-G, elaborou a contextualización histórica, social e política da Educación Física e o

Deporte e da profesión. Ricardo Gurriarán Rodríguez, profesor de Educación Física en secundaria e investigador sobre a Institución Libre de Enseñanza, explica o influxo do *Institucionalismo* na Educación Física e as primeiras iniciativas en Galicia no período comprendido entre 1890 e 1936. E o profesor do INEF-G, Ricardo Pérez y Verdes, presenta a figura dun galego ilustre vinculado á Educación Física: Manuel Becerra y Bermúdez, que foi o promotor da incorporación da Educación Física na escola e dos centros de formación do profesorado de Educación Física na España de finais do século XIX.

A terceira parte do libro recolle as cuestións propias do centro académico desde a súa creación e localización no Pazo de Bastiagueiro. Nun primeiro apartado abórdanse os antecedentes da creación do INEF-G e a elección da súa localización no Pazo de Bastiagueiro fronte a outras alternativas manexadas nese momento; está desenvolvido por Eduardo Blanco Pereira, profesor do INEF-G e profesional vinculado ao movemento social que reivindicou a creación dun INEF na Comunidade Autónoma de Galicia e a súa localización na Coruña. O segundo apartado recolle os 20 anos do INEF-G no Pazo de Bastiagueiro; por este motivo inclúense diferentes artigos. O primeiro referido á identidade corporativa do INEF-G a través da representación do Pazo no seu anagrama, escrito por Ricardo Pérez y Verdes, autor do debuxo. O segundo artigo recolle as etapas administrativas e académicas da integración dos INEF na Universidade, describindo, Rafael Martín Acero, profesor do INEF-G, o propio caso do centro ata a integración na UDC. As cuestións propias dos estudos de Licenciado en Educación Física e en Ciencias da Actividade Física e do Deporte na UDC (plans de estudos, profesores, estudantes, P.A.S., etc.) é o artigo escrito pola profesora do INEF-G, Elena Sierra Palmeiro. O último artigo desta terceira parte refire o funcionamento do Departamento de Educación Física e Deportiva, que nos facilita información sobre a situación da docencia e a investigación e que foi elaborado por Jorge Dopico Calvo e José Luis Tuimil López, Director e Secretario do Departamento mencionado. O profesor Alberto Areces, contribúe recollendo as Leccións Inaugurais, o conxunto de Actos do 20 Aniversario e a extensa relación de todos os estudantes que teñen pasado polo INEF-Galicia dende 1987 ata o ano 2006.

Desexamos que este libro, que recolle información e opinións, contribúa a dar a coñecer a historia deste centro da UDC, e que sirva tamén como achega á propia historia da nova e promisoría Universidade da Coruña.

Mª José Mosquera González e Rafael Martín Acero

PRIMEIRA PARTE. ASPECTOS ARQUITECTÓNICOS E HISTÓRICOS DO PAZO DE BASTIAGUEIRO

I. A CONSTRUCCIÓN DO PAZO DE BASTIAGUEIRO COMO ESCOLA DE CAPACITACIÓN AGRÍCOLA E RESIDENCIA DE ESTUDANTES

ALEJANDRO DE LA SOTA: O ARQUITECTO. CARACTERÍSTICAS ARQUITECTÓNICAS DO PAZO DE BASTIAGUEIRO

*Dr. Arquitecto José Ramón Soraluce Blond, Catedrático Escola Superior de Arquitectura.
Universidade da Coruña.*



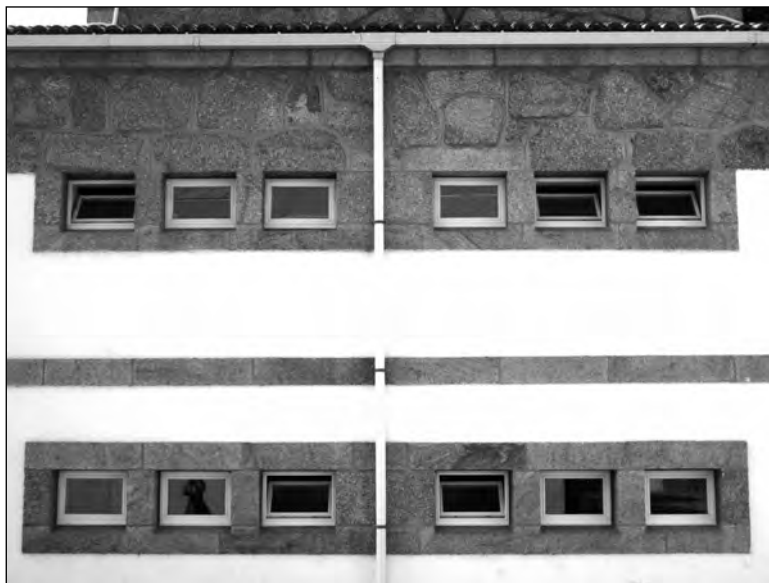
ALEJANDRO DE LA SOTA: O ARQUITECTO

Unhas páxinas serven para glosar a figura de Alejandro de la Sota (1913 — 1996), que foi o arquitecto do edificio que hoxe alberga o coñecido como INEF de Galicia, actualmente Centro Universitario da Universidade da Coruña. Entre os máximos expoñentes da arquitectura española do século XX, encóntranse os dous arquitectos máis destacados de Galicia no século pasado, Antonio Palacios Ramilo e Alejandro de la Sota, o primeiro como mestre indiscutible do eclecticismo e De la Sota o máis importante arquitecto racionalista español. Soamente o feito da súa orixe galega e de ser ambos fillos da provincia de Pontevedra, pode servir de escusa para unir os seus nomes, xa que a súa radicalmente distinta maneira de entender a arquitectura convérteos en polos opostos do panorama construtivo español do século pasado. Porén, e non volveremos a insistir neste punto, no edificio do INEF de Bastiagueiro, hai detalles que poderían supoñer unha confluencia de intereses.

O recurso de De la Sota ás formas e estruturas autóctonas, ao galego como medio de expresión afín a un destino vinculado ao agro galego, como era esta Escola de Capataces Agrícolas de Bastiagueiro, está en consonancia cos intentos de moitos arquitectos españois, tras a guerra civil, de encontrar novas solucións na tradición da nosa arquitectura vernácula. Nesa liña hai que entender as arcarías, as torres grandes, as ameas, o uso do granito etc. cos que De la Sota proxectou o actual INEF. Mentres que arquitectos como Palacios usaban de forma pouco comedida, con máis paixón ca criterio, os recursos locais ou históricos da arquitectura española. Porén, encontramos nestas primeiras obras de carácter rexional de De la Sota o sentido funcional e medido, a austeridade e o rigor, que posteriormente caracterizarán a súa produción arquitectónica. A forma de compoñer as fachadas do INEF, a ordenación de ocos cadrados e óculos nos paramentos do edificio, ou o deseño mesmo dos pórticos de columnas, usando voluminosos cilindros, son boa mostra dunha interpretación moderna do tradicional pazo galego, ao que pretende simular o edificio.



Volumetría e deseño xeométrico do Pazo de Bastiagueiro.



Composición de ocos cadrados.



Pano mural con óculos e ventanucos.



Soportal sobre cilindros de cantaría.

Alejandro de la Sota naceu na cidade de Pontevedra o 20 de outubro de 1913, no edificio do café Moderno, onde residía a súa familia. Tras estudar dous anos na Facultade de Ciencias Exactas na Universidade de Santiago de Compostela, trasládase a Madrid onde obtén o título de arquitecto en 1941 na Escola Técnica Superior de Arquitectura desta cidade. Como o resto de alumnos desa xeración que sae da Escola Técnica tras a guerra civil, vai ter que enfrontarse a unha situación pouco propicia para o desenvolvemento da profesión, de costas á situación internacional da Arquitectura Moderna, xunto cos seus compañeiros de curso Sáez de Oiza ou Félix Cabrero; non obstante, a súa sólida formación permitíralles superar estes escollos e converterse nos máis destacados mestres do Movemento Moderno en España, unha auténtica xeración de vangarda.

A unha primeira etapa da súa obra pertencen os seus proxectos no Instituto Nacional de Colonización, institución na que traballará entre os anos 1941 e 1947, que tiña como obxectivo a reconstrución e planificación das zonas rurais devastadas pola guerra. A historia da colonización interior en España durante a ditadura de Franco, correu a cargo do Instituto

Nacional de Colonización (I.N.C.). O novo réxime político que xorde tras o conflito trataba de resolver as necesidades primarias da poboación rural mediante o que equivalía a unha reforma agraria. En realidade, habería que comezar matizando o uso desta terminoloxía; terase bastante coidado á hora de empregar o termo “reforma”, unha palabra demasiado utilizada durante a II República e que polo tanto será obviada en todo o proceso. O punto de arranque para estas intervencións hai que situalo na redacción do propio Programa de Falanxe, un programa que desenvolvía 26 puntos, onde se comprometían a emprender a transformación da agricultura, desde un cambio económico e social, a un forte desenvolvemento na política de ordenación de montes e do sector gandeiro.

O primeiro paso emprendido polo novo Estado será a creación do Servizo de Reforma Económico e Social da Terra, que rapidamente se converte nunha especie de dirección xeral con diferentes subsecretarías, co que se perde o sentido unitario do seu labor. Deste modo, creouse a Dirección Xeral de Colonización que terá unha curta existencia ao considerarse a necesidade dun órgano con poderes centralizados que evitase unha disgregación de esforzos, feito que sería moi negativo para un órgano das características operativas e funcionais deste. A partir destes momentos xurdirá un instituto autónomo, creado por Decreto de 18 de outubro de 1939, denominado “Instituto Nacional de Colonización” que sucede a esta dirección xeral, cun Consello Nacional de Colonización constituído o 28 de novembro de 1939 e que se converteu no principal brazo executor da política agraria do franquismo. Entre o persoal técnico de dito instituto encontramos nos primeiros momentos ao mozo Alejandro de la Sota.

A partir de 1941, o franquismo regulou a creación dos Grupos Sindicais de Colonización, como entidades formadas polos propios colonos que encamiñan, a través da Obra Sindical de Colonización, as peticións de axudas sociais e técnicas do campo, a formación e a asistencia mínima, que se traducirá en proxectos de poboacións, infraestruturas para poboacións e centros de formación agraria, forestal e gandeira. Os cambios institucionais comezan, en primeiro lugar, co cesamento no Ministerio de Agricultura de Miguel Primo de Rivera e a entrada de Carlos Rein Segura no cambio de Goberno acaecido o 18 de xullo de 1945; seguidamente, coa creación dunha importante Lei de 27 de abril de 1946, denominada de “Colonización de Interese Local”. Este proceso foi o máis peculiar e significativo dentro da teoría do urbanismo na España contemporánea pois posibilitou a realización do soño de todo arquitecto e urbanista, o deseño de poboacións, marcando así o seu ideal de cidade a través dos parámetros básicos da arquitectura. Neste panorama hai que situar o proxecto e construción por

Alejandro de la Sota do poboado de Esquivel (Sevilla) entre 1945 e 1953. Pero estas poboacións tiveron unha determinada estrutura urbana e unha forma de control que escapaba á cuestión puramente produtiva, reflectindo as tendencias sociais e políticas do momento, como o tradicionalismo e a conduta paternalista da Administración, que incidían directamente nos proxectos arquitectónicos. Esta tarefa foi encomendada a mozos arquitectos que na maioría das ocasións iniciaron así as súas carreiras profesionais. Cando hoxe se analiza o nacemento, nos anos corenta e cincuenta, dunha nova arquitectura en España, resulta habitual a referencia á breve nómina de arquitectos que o fixeron posible, sinalando o excepcional logro dos seus Poboados de Colonización, entre os que se atopa De la Sota. En conxunto, sen ser homoxéneas, estas experiencias forman parte do camiño percorrido pola arquitectura española de entón, a partir da arquitectura popular, na súa procura da modernidade.

Os seus traballos iniciais no Instituto Nacional de Colonización, achegan o arquitecto De la Sota á realidade da arquitectura popular española, da que se considera un admirador e á que atribúe a única verdade na construción. O encontro de De la Sota coa nosa arquitectura popular non é en absoluto mimético ou pintoresco; o poboado de Esquivel é boa mostra disto. Este achegamento ao costumista e ás raíces da arquitectura rexional, non permiten adiviñar a traxectoria radicalmente oposta que seguirá o arquitecto no futuro. A súa indagación na construción tradicional formúlaa como unha alternativa á arquitectura oficial do momento franquista, ecléctica e grandilocuente.

Durante este período, ao servizo da Administración, realizará o proxecto para a Escola de Capataces de Bastiagueiro na Coruña, cando tiña 35 anos. Con anterioridade ao proxecto para Bastiagueiro, Sota xa realizara outra Escola de Capataces, en colaboración cos Enxeñeiros Agrícolas Ángel Martínez Borque e José Baquer, en 1945, na localidade de Guimenels, provincia de Lleida. Este é un proxecto pouco coñecido pero publicado no número 83 da Revista Nacional de Arquitectura. Era a súa primeira obra ao entrar a traballar no INCC.

Nesta primeira etapa da súa carreira, a obra de De la Sota atópase bastante próxima á arquitectura que se leva a cabo no resto do país e tras proxectar a vivenda na rúa Doctor Arce en Madrid considera o camiño que tomara como concluído e retírase brevemente para tratar de atopar un novo rumbo na súa carreira. O punto de partida desta nova etapa segundo as súas propias palabras foi *“un breve libro con las obras que Gropius y Breuer realizaron a su llegada a los Estados Unidos. Ví la claridad (...), fue una liberación”*.

Como escribiu Rodríguez Cheda, profesor da Escola de Arquitectura da Coruña, onde Sota ten un enorme número de admiradores e estudosos, a xeración da posguerra, a primeira xeración tras a guerra Civil, simularon a Modernidade tardiamente e de forma intuitiva, debido á ruptura de comunicacións co racionalismo internacional do momento, considerando a este grupo de arquitectos titulados nos anos corenta como unha promoción desarmada de pensamento crítico.

Na súa segunda etapa profesional é onde De la Sota comeza a dar mostra do seu enorme talento, levando a cabo obras que cos anos se converterán en referente para toda a arquitectura española da segunda metade do século XX. Son obras como o Goberno Civil de Tarragona, a TABSA e o tan admirado ximnasio para o Colexio Maravillas en Madrid. Neste edificio as aulas dispóñense sobre unhas cimbras metálicas invertidas que resollen á vez a cuberta do ximnasio posibilitando a entrada da luz desde o sur ao mesmo tempo que se facilita unha ventilación cruzada continua do espazo do ximnasio. É unha decisión construtiva e funcional a que dá lugar a este espazo e non unha cuestión meramente formal ou compositiva. Esta obra xunto coa do Goberno Civil de Tarragona supón o fin ao proceso de procura do estilo propio iniciado naqueles anos.

As ideas coas que leva a cabo cada proxecto son poucas e moi precisas, deixando que sexa a propia lóxica técnica e construtiva a que dea o remate final ao edificio. Este aspecto será unha constante ao longo da súa carreira e a súa vida, polo que sempre mantivo unha actitude expectante fronte ás innovacións técnicas. Este interese polos materiais e medios construtivos do seu tempo relaciónao con Frank Lloyd Wright, cuxa admiración se manifesta mediante multitude de debuxos da obra do mestre americano e sobre todo do complexo para a compañía Johnson. Expresou tamén en múltiples ocasións unha profunda admiración por Le Corbusier, do que louva a súa elegante naturalidade na resolución dos problemas. De la Sota recoñece en Le Corbusier a un dos seus escasos mestres. Manifesta o seu interese na vida e a obra de Mies Van der Rohe, no que se inspira sutilmente para a realización do proxecto para a sede do Bankunion, consistente nun volume prismático puro cun dobre pechamento de vidro translúcido.

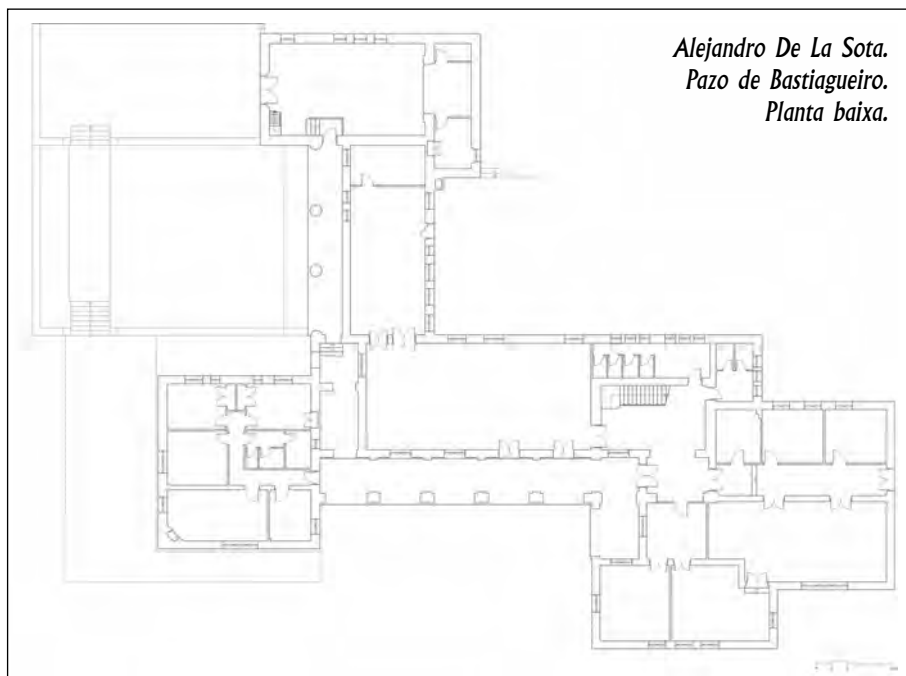
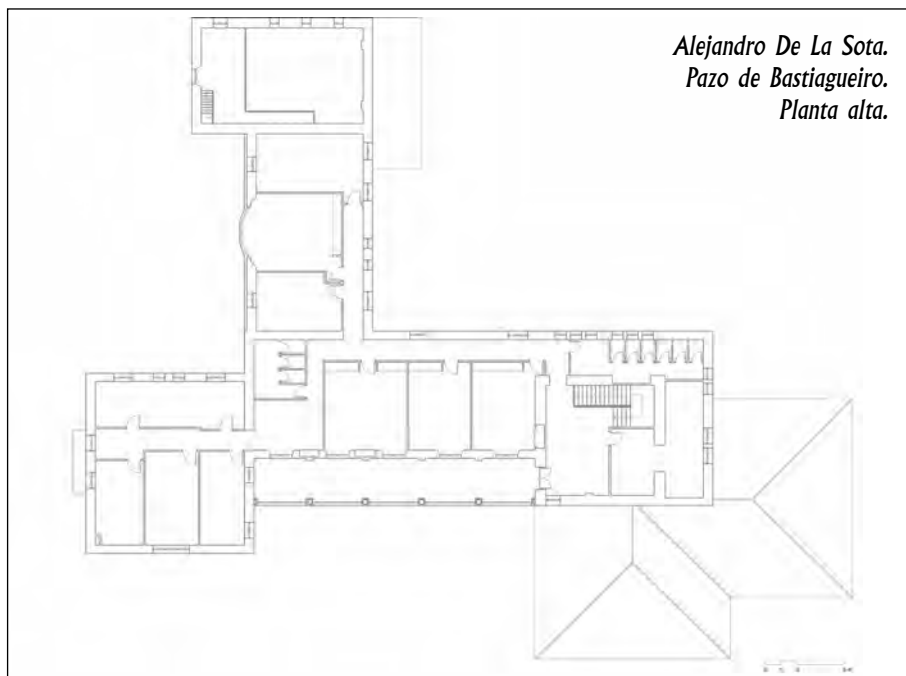
Para entender o panorama da arquitectura española en vida de Alejandro De la Sota, hai que lembrar que tras a guerra civil, na década dos corenta, esqueceuse a arquitectura das vangardas e volveuse ao academicismo e ao rexionalismo. Soamente algunhas excepcións como Luis Moya destacaron neste período, cunha obra de gran calidade construtiva, baseada nas fontes do pasado clásico e barroco. Nos anos cincuenta, mozos arquitectos cata-

láns inician o retorno á modernidade, sen renunciar ao uso de técnicas e materiais vernáculos. As figuras consagradas do Movemento Moderno como Le Corbusier, Mies, Gropius ou Wright volveron ser os modelos de referencia. Dunha forma máis decidida, entre 1950 e 1970, a nosa arquitectura recuperou o fío perdido coas correntes internacionais e mantívose fiel ao Movemento Moderno, respondendo por igual ás correntes racionalista, neoexpresionista, orgánica e brutalista, que se desenvolvían nestas décadas.

No ano 1965, De la Sota iniciou o seu labor docente na Escola de Arquitectura de Madrid na que traballará durante 16 anos. Ocupase durante varios anos da materia de Projectos en distintos cursos ata que en 1967 é nomeado encargado da Cátedra de Elementos de Composición. Durante a súa longa etapa como profesor realiza numerosos cursos e conferencias a nivel internacional. Entre os seus destinos máis destacados atópanse Londres (Architectural Association), Munich (Escola de Arquitectura) e a Universidade de Harvard. Permanece neste cargo ata 1972, ano no que se retira da docencia para adicar todo o seu tempo a traballar no seu estudio. Froito deste retiro son obras como a Casa Domínguez na Caeira (1976), o Colexio dos Padres Maristas na Coruña (1974), o proxecto da Urbanización na rúa Velázquez (1977) e o edificio dos Novos Xulgados de Zaragoza (1986).

Destacan tamén as súas actuacións en contextos con forte carga histórica como as vivendas da rúa Prior en Salamanca (1963), nas que actúa con aire renovador sen renunciar por iso á integración. Para De la Sota a realización material da obra era unha parte esencial e inseparable do proceso creativo; é máis, para De la Sota a realización mental do proxecto presupón os materiais e os sistemas construtivos e estes elementos deberían estar claros antes de debuxar a primeira liña. Magnífico debuxante, pintor e incluso pianista, Alejandro De la Sota, explorou todos os campos artísticos realizando tamén deseños de mobles, onde se aprecia claramente a influencia dos traballos de Breuer. O fundamental tanto dos mobles coma da súa arquitectura é a necesidade de resolver un problema formulado; a beleza pode ser un valor engadido, un resultado pero nunca un punto de partida.

Alejandro De la Sota dá unha gran importancia ao medio natural e social no que se leva a cabo a actividade do home e polo tanto tamén a arquitectura. O proxecto debe reflectir en gran parte o lugar no que se localiza. Demostrou coa súa obra unha gran capacidade de adaptarse a distintos programas de necesidades e en diferentes lugares sen deixar en ningún momento de ser coherente co seu tempo e coa súa idea do que debía ser a arquitectura.



ALEJANDRO DE LA SOTA: PROXECTOS

1945-1953: Poboado de Esquivel para o Instituto Nacional de Colonización, Esquivel, Sevilla.

1945: Casas para Ramón de Dios, Pontevedra, para o Sr. Pareva en Guipúscoa.

1945: Escola de Capataces Gimenells, Lleida, cos enxeñeiros agrícolas Ángel Martínez Borque e José Baquero.

1948: Edificio administrativo en Vigo, Pontevedra, con José Maria Iturriaga (Concurso).

1948: Escola de Capataces en Bastiagueiro, A Coruña (INEF-G).

1953: Casa da Avenida Doctor Arce, Madrid.

1954: Proxecto Deputación Provincial da Coruña (Concurso).

1955-1956: Poboado de Fuencarral B, Madrid.

1956: Proxecto Igrexa Parroquial, Vitoria.

1956: Proxecto Delegación de Facenda, A Coruña.

1956-1963: Gobierno Civil de Tarragona, Tarragona.

1957: Proxecto Parroquia de San Esteban, Cuenca.

1957-1958: Talleres aeronáuticos TABSA, Madrid.

1957-1959: Residencia de verán infantil, Miraflores de la Sierra, Madrid.

1958-1962: Ximnasio do Colexio Maravillas, Madrid.

1959-1963: Central Lechera CLESA, Madrid.



Gobierno Civil de Tarragona. 1956.



Interior do ximnasio do Colexio Maravillas. 1958.

- 1959–1966:* Vivenda de Alejandro de la Sota, Madrid.
- 1962–1963:* Vivendas na rúa do Prior, Salamanca.
- 1962–1964:* Casa Valera, Vilalba.
- 1965–1967:* Edificio industrial CENIM, Madrid.
- 1966:* Polideportivo, Pontevedra.
- 1966–1967:* Colexio Residencia Caixa de Aforros Provincial, Ourense.
- 1967–1968:* Colegio Mayor César Carlos, Madrid.
- 1970:* Proxecto Edificio Bankunión, Madrid.
- 1972:* Aulas e Seminarios da Universidad de Sevilla, Sevilla.
- 1973–1976:* Centro de Cálculo da Caja Postal, Madrid.
- 1974:* Banco Pastor, Pontevedra.
- 1975:* Proxecto para a compañía Aviaco, Madrid.
- 1976:* Casa Domínguez (A Caeira), Pontevedra.
- 1980:* Proxecto Museo Provincial, León.
- 1980–1983:* Edificio de Correos e Telecomunicacións, León.
- 1984:* Proxecto urbanización en Alcadia.
- 1986:* Proxecto edificio de vivendas na M-30, Madrid.
- 1986–1989:* Edificio Caixa Postal de Aforros, Madrid.
- 1989–1991:* Proxecto ampliación da Embaixada Española, en París.
- 1990:* Biblioteca Universitaria, Santiago de Compostela.
- 1991:* Proxecto Edificio de vivendas sociais, Madrid.
- 1991–1993:* Edificio de Xulgados, Zaragoza.

O FUNCIONAMENTO DA ESCOLA DE CAPACITACIÓN AGRÍCOLA

Dr. Ricardo Pérez y Verdes, Profesor INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

Se observamos o devir histórico do Pazo de Bastiagueiro decatáremonos de que este sempre estivo vinculado a ideais forxadores a prol do desenvolvemento do home e o seu contorno natural. Esa é a razón de que, en contra do que poida supoñerse, a súa propiedade estivese en todo momento en mans de organismos públicos e que as súas funcións estivesen marcadas por un alto contido social.

En 1888, a Excma. Deputación da Coruña adquiriu os terreos onde, cincuenta e dous anos máis tarde, e baixo a dirección do arquitecto D. Alejandro de la Sota, se levantaría o Pazo de Bastiagueiro (1948). Este excelso edificio habería de albergar, unha vez finalizada a Guerra Civil, a Granxa Escola Experimental Agrícola (1941), cuxos alumnos estarán baixo o coidado dos Padres Salesianos, quen se ocuparían da súa educación relixiosa e elemental, ademais do coidado do internado. Anos máis tarde, en 1969 cedéranse as Instalacións á Sección Feminina da FEF e das JONS para establecer unha Escola de Formación Profesional Agraria Feminina para mulleres campesiñas. Deuse por finalizada esta historia coa cesión en usufruto do Pazo á Xunta de Galicia, Secretaría Xeral para o Deporte, e a Universidade de Santiago de Compostela (1986) para a creación do Instituto Nacional de Educación Física (INEF) e que, na actualidade, integra o Campus da Universidade da Coruña ao converterse, no ano 2003, nunha das súas facultades.

Á vista do ata agora exposto, a historia do Pazo de Bastiagueiro estivo cargada de acontecementos. Bo sería que de todos eles fixésemos un discurrir secuenciado co obxecto de coñecer en profundidade os feitos que definiron a súa existencia e que, dalgún modo, labraron o seu espírito. Fagamos, pois, memoria da memoria.

Finalizada a Guerra Civil (1936-39), o novo Estado comeza a urxente reconstrución do país. Para isto elabora un amplo programa encamiñado ao aproveitamento dos recursos naturais, a creación de Organismos con competencias encamiñadas a tal fin e, sobre todo, a promoción do elemento humano a través de centros formativos de diversa orde, especialmente da Formación Profesional.

Entre outras institucións, as Deputacións Provinciais desempeñaron un importante papel. A da Coruña tivo presente a realidade do agro galego que, como sector primario, englobaba a maior parte da poboación. Era pre-

ciso non só que o campesiño galego dispuxese dos medios necesarios, tanto materiais coma económicos, senón que houbera xente capacitada para unha racional explotación do solo e da gandaría.

Con este criterio, a Excm. Deputación da Coruña, construíu e puxo en marcha ao principio da década dos corenta, cando se elaboraron os primeiros Estatutos, unha granxa Escola Experimental Agrícola, no lugar de Bastiagueiro, da Parroquia de Santa María de Lians, do municipio de Oleiros, nuns terreos adquiridos en 1888, nun lugar denominado “Horta Grande” ou “Horta do Xeneral” ou máis coñecido como “Granxa Agrícola”, moi próxima ao Pazo de Lóngora que, por aquelas datas tamén tiña unha granxa destinada a ensinanzas agrícolas, confiada aos Salesianos, de acordo co disposto pola donante dona María Dolores del Adalid y González Garrido.

A Granxa Escola de Bastiagueiro, cuxas edificacións se fixeron baixo a dirección do arquitecto don Alejandro de la Sota, funcionaba de acordo cun consorcio entre a Deputación Provincial, Sección de Agricultura e Montes e o Instituto Nacional de Investigacións Agrónomas, do Ministerio de Agricultura e financiado polo Instituto Nacional de Colonización; esta cubría todos os gastos de explotación, sostemento, funcionamento, maquinaria, adquisición de terras, gastos de primeiro establecemento e as subvencións pertinentes. O enxeñeiro director de dita granxa era o coruñés don Pedro Urquijo Landaluce.

Os alumnos procedían de toda a provincia e facían os seus estudos e prácticas nos terreos propios da Granxa Escola durante dous anos. O arco de idades variou no tempo desde os 15 aos 18 anos e posteriormente desde os 16 como mínimo ata os 25 como máximo.

Dado que os alumnos pertencían en réxime de internado, a Deputación viu necesaria a presenza dunha institución que puidese atender estes mozos. O entón Presidente da Deputación, don Diego Delicado Marañón, en 1951 púxose en contacto cos Salesianos, coñecidos pola súa presenza na cidade da Coruña e no Pazo de Lóngora e fíxoo a través de don Modesto Bellido, do Consello Xeral, e de don Emilio Corrales, daquela inspector da Inspectoría Céltica e máis tarde da de Santiago o Maior (1954-1966).

Iníciase as conversacións que se reflicten nunha acta da Deputación do 6 de decembro de 1951, na que se le: “a Comisión estima procedente interesar do Padre Provincial da Orde Salesiana o seu informe sobre a resolución que dita Comunidade Relixiosa adopte ao respecto de facerse cargo ou non do réxime de internado da referida Escola Provincial e acórdase propor que, polo Sr. Presidente da Excm. Deputación, se interese dito informe”.

As conversas seguen e nunha acta do 24 de marzo de 1952 lese: "...que de acordo coas xestións realizadas polo Sr. Presidente se encarguen do réxime interior da Escola, por concesión especial da Congregación Salesiana, á que se expresará a gratuidade: un Padre e un Irmán de dita Congregación".

O 16 de abril de 1952, o presidente informa á Comisión das conversas con don Emilio Corrales e nun "proxecto de acordo" explícanse as seguintes funcións que asumirían os Salesianos: "ensinanza relixiosa e elemental, vixilancia dos alumnos, cumprimento do horario, alimentación dos alumnos, coidado da roupa individual e da casa, limpeza de locais na Residencia de alumnos e Escola". Convén que os produtos da finca se ofrezan en primeiro lugar á Comunidade para alimento dos alumnos e á Casa da Misericordia, dependente da Deputación Provincial. O persoal que resida na casa tería os mesmos dereitos.

Esta decisión é propiciada polo mesmo Enxeñeiro Director da Escola, Sr. Urquijo Landaluce quen opina "...que a perfecta marcha do Internado esixe que se faga cargo da mesma Comunidade relixiosa".

Noutro borrador de acordo, do 16 de xullo de 1952, establécese que os estudos terán unha duración de dous anos, con alumnos non menores de 15 anos e cursarán Relixión, terán as prácticas relixiosas comúns propias dos Colexios Salesianos, cultura xeral e o que conviñese coa Excm. Deputación Provincial. Acórdase que nun principio non haberá máis de catro salesianos e que os alumnos da Granxa do Pazo de Lóngora poderán facer prácticas na Escola de Bastiagueiro.

O 14 de outubro de 1952 asínase o acordo definitivo e os Salesianos fanse cargo desta Granxa Escola Experimental Agrícola para a formación de Capataces Agrícolas, cun número sempre reducido, en total 33, entre os dous cursos, o cal facilitou a tarefa educativa e unha convivencia case familiar.

Á fronte desta obra estiveron os salesianos don Albino Fernández Díez (1952-1955), don Andrés Sanz Valdezate (1955-1959) e don Joaquín Santás Paredes (1959-1967). Durante estes quince anos de permanencia, a Escola mellorou progresivamente e impartíronse diversas ensinanzas acordes co momento. En calquera caso, a administración do internado correu a cargo da Comunidade Salesiana; e todo o referente ao desenvolvemento técnico da Escola era competencia do Enxeñeiro Director que era o que mantiña as relacións coa Deputación, co Instituto Nacional de Colonización e o Instituto Nacional de Investigacións Agronómicas.

Os tempos cambiantes, as novas posibilidades brindadas aos agricultores a través de diversas institucións e medios técnicos postos ao seu alcance e

outras circunstancias propiciaron a decisión tomada pola Excma. Deputación Provincial de pechar a Granxa Escola en 1967. Durante dous anos mantívose un vixilante e un vaqueiro para poder seguir facilitando produtos alimenticios á Casa da Misericordia e ao Fogar da Milagrosa, centros dependentes da Deputación.

En 1969 a Deputación, baixo a presidencia de don Rafael Puga Ramón, cede en usufruto temporal as instalacións á Sección Feminina das FEF e das JONS para establecer unha Escola de Formación Profesional Agraria Feminina para mulleres campesiñas. A titularidade desta cesión, por un período de trinta anos, interrómtese en 1983 por abandono da actividade docente.

Porén, estas instalacións seguirán cumprindo cunha finalidade educativa ao proxectarse nelas a creación dun novo Centro Académico. Así, en 1984, iníciáanse conversas entre a Xunta de Galicia e a Excma. Deputación Provincial para a creación do Instituto Nacional de Educación Física (INEF) de Galicia, conversas que, finalmente, se protocolizan en 1986 coa rúbrica do daquela presidente da Xunta, don Xerardo Fernández Albor, e o presidente da Deputación, don Enrique Marfany Oanes, quen volve reiterar a cesión en usufruto das instalacións á Xunta de Galicia, que desde ese momento asome a dirección e financiación do INEF de Galicia a través da Secretaría Xeral para o Deporte. En outubro de 1987 o INEF-Galicia imparte docencia á primeira promoción de alumnos (1987-1992).

Moitas foron as circunstancias que rodearon ao Pazo de Bastiagueiro, pois o que antano foi unha Granxa Escola Agrícola rematou por converterse nun centro universitario onde se obtén o grao de Licenciatura en Ciencias da Actividade Física e do Deporte, así como diversos posgraos, masters e doutorado. A todo isto hai que sumarlle un enriquecemento de infraestruturas deportivas que, na actualidade, integran o Campus da Universidade da Coruña.

SEGUNDA PARTE. ASPECTOS HISTÓRICOS DA EDUCACIÓN FÍSICA. A SÚA PROXECCIÓN EN GALICIA

II. TRAXECTORIA HISTÓRICA DA EDUCACIÓN FÍSICA E O DEPORTE EN ESPAÑA

CONTEXTUALIZACIÓN HISTÓRICA, SOCIAL E POLÍTICA DA EDUCACIÓN FÍSICA E O DEPORTE

Dr. José Luis Salvador Alonso, Profesor INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

A actividade física e deportiva é unha manifestación humana de arraigamento histórico, en absoluto separada da política, da cultura, das tradicións, dos costumes ou da relixión. Evolucionan e móvense na dinámica dos tempos e da sociedade. Vivimos momentos nos que a actividade física, e sobre todo o deporte, fixéronse cotiáns; a televisión e a prensa, en xeral, adican gran parte dos seus espazos ao deporte; desde estes medios organízanse grandes polémicas e tamén a nivel popular.

Por outra parte, non se adoita planificar un centro educativo sen pensar nas súas instalacións deportivas; os poderes públicos adican maiores esforzos á promoción do deporte e da actividade física coa conseguinte dotación de orzamentos e a reserva de terreos adicados a instalacións deportivas. Porén, non só os campos deportivos ou parques da cidade están ocupados por persoas que se moven coas indumentarias máis lixeiras, senón que, xentes vestidas con atuendos deportivos, pásanse hoxe por lugares que antes lles serían vetados. Creouse unha moda, deportiva e moza, pura publicidade de tendas, comercios e industrias. O feito físico-deportivo é pois un fenómeno definitorio da nosa época.

Pero tamén se constata que a actividade físico-deportiva chegou a tal complexidade que é conveniente andar con cautela antes de lanzarse a afirmacións ou definicións rigorosas ou pechadas. Por exemplo: o gran depor-

te espectáculo é, cada vez máis, unha realidade social distinta ao deporte-práctica; un xera profesionalismo, especulación, publicidade, consumo e política, mentres que o outro se motiva na hixiene, a saúde, a diversión, a compensación ou a euforia. Non obstante, ambos deberían formar parte da cultura, o civismo e a educación dos cidadáns.

Porén, interézanos destacar un dos aspectos máis coñecidos da actividade físico-deportiva: a súa capacidade de xerar emprego e por tanto de formar técnicos e profesionais que traballen ao servizo da sociedade. Estámonos referindo ao emprego directo e estable que ocupa a adestradores, docentes, animadores, dirixentes, etc., como resposta a unha demanda social que xera unha profesión que, se sempre estivo aí, é agora cando, da man das necesidades dunha potente clase media, está tomando corpo.

Desde sempre a actividade física se entendeu como unha parte da formación dos individuos, foi unha das ferramentas máis suxestivas da educación e da cultura dos pobos. A historia móstranos que cando unha sociedade acadou certo desenvolvemento organizou as súas actividades físico-deportivas, condicionadas por cuestións coma o clima, a belicosidade, a riqueza, a miseria, a capacidade organizativa, etc. Un impulso tan primario coma a necesidade de saber, o mesmo que leva ao home á ciencia e á filosofía, indúceo a xogar e a exercitarse.

O corpo, é o instrumento. Isto entenderon os gregos, pobo cultivado, que converteu o corpo humano na medida de todas as cousas. Foi o sustento, para os filósofos helenos, da cultura, da historia, da sociedade. Desenvolveron unha pedagogía dos comportamentos físicos que lles serviu non só ás actitudes cívicas, éticas, estéticas, senón tamén ás ciencias médicas ás que achegaron pragmatismo e realidade.

Non obstante, os propios filósofos gregos deron pé a unha espectacular trama teórica que busca o mundo das ideas, para explicar e sublimar así o coñecemento do imperfecto e limitado dos sentidos desprazando o saber humano cara a un territorio onde se perden os criterios do corpo. Esta idealización foi a base para que, tras o período dos ludis romanos e a súa invención do espectáculo no “pan e circo” (durante o longo treito histórico da chamada Idade Media), as relixións apartasen e desprezasen o corpo, en toda a súa extensión natural, levándonos ao máis alá nun proceso de alta idealización.

O Renacemento foi máis un exercicio de diletantismo intelectual ca unha volta á corporeidade. Só o racionalista, século XVIII, vai preparando o camiño para a recuperación da natureza do corpo humano aínda que vai a caba-

lo dos hixienistas. Porén, é preciso lembrar que a actividade físico-deportiva aparece como unha constante nos tratados de educación de príncipes. Rabelais, no seu inesquecible *Gargantúa*, adica capítulos enteiros á educación físico-deportiva dos seus xigantescos personaxes.

O SÉCULO XIX. UNHA ACTIVIDADE FÍSICO-DEPORTIVA ARISTOCRÁTICA

O deporte é unha das tarefas que os aristócratas tiveron como súas. Esas ocupacións non industriais das clases altas poden ser comprendidas, en termos xerais, baixo os epígrafes de goberno, guerra, prácticas relixiosas e deportes (Veblen, 1987, 14). É durante este século das revolucións burguesas cando a actividade físico-deportiva comeza a súa andaina cara a un recoñecemento educativo.

O deporte é unha das actividades que quedou en mans das clases poderentes. A burguesía triunfante, nas súas diversas revolucións, foi regulando uns xogos de orixe popular e campesíña pero caóticos, brutais, devastadores, improdutivos e enormemente divertidos nunha actividades estreitamente regulamentadas e acoutadas nos espazos e no tempo. A primeira revolución burguesa levouna a cabo o parlamento inglés e non foi casual que os xogos tradicionais ingleses, pasados a mans dos seus elitistas colexios aristocráticos, fosen o modelo do deporte que, posteriormente, triunfou no resto do planeta, implantación á que axudou a súa hexemonía imperial e política (Elias-Dunning, 1992).

Esta relación, a burguesía e o afianzamento dun modelo deportivo fixo que o noso país se pronunciase respecto ao deporte moito máis tarde cá maioría dos europeos. A nosa burguesía non puido mostrarse forte ata a II República; antes, unha oligarquía terratenente, non por máis estúpida menos brutal e non por máis brutal menos estúpida, apoiada nunha monarquía retrógrada e vividora, non deixou nunca florecer unha mínima posibilidade de progreso. O gran esforzo do pobo español durante a República, así como o dos seus intelectuais e clases medias foi abortado novamente polos mandos dun exército máis cuarteleiro ca guerreiro ao servizo dos oligarcas. Porén, e a pesar do enorme sufrimento dunha guerra e corenta anos de duro réxime autárquico, as sementes estaban botadas e prontas a xerminar.

Así pois, o motor dun movemento social, como se pode considerar o deporte, ten a súa orixe nas ideas do XVIII, vaise concretizando no transcorrer do XIX e estrutúrase apoteósica e socialmente durante o século XX. A chegada a España deste fenómeno produciase sempre moito despois. Asomouse a principios de século e non logrou a súa estruturación ata os

anos cincuenta-sesenta e enganouse ás correntes europeas cara a finais dos setenta e principios dos oitenta.

Durante o século XIX apenas se rexistran prácticas deportivas no noso país, como non fosen as dos diletantes e clases acomodadas. En canto á Educación Física, é curioso que durante o século XIX a nosa administración fíxese un seguimento estrito do sistema napoleónico; tamén no educativo ou instrución pública, como se dicía antes, seguimos este modelo, máis centrado en materias memorísticas, coñecementos rixidos, centralidade da información e autoridade vertical, ca nun proceso de discernimento ou a produción dun pensamento crítico. Ao longo do século XIX produciuse unha bifurcación nas formulacións relacionadas coa Educación Física. A cultura anglosaxona andou polos camiños clásicos, polo que aquela ocupou un lugar privilexiado en todo o proceso educativo. Polo contrario, os países latinos defenderon unha forma de facer moi distinta. Basicamente pola influencia dos cánones educativos napoleónicos, caeuse nun frío intelectualismo no que o aspecto físico-educativo practicamente non tivo cabida. España foi e é aínda unha fiel seguidora desta última formulación” (Cazorla 1979, 28).

No transcurso das primeiras décadas do XIX fúndase en España o Real Instituto Pestalozziano. Comeza a súa tarefa o coronel Francisco Amorós, quen, acusado de afrancesado, cimentará a Educación Física en Francia. Jovellanos presenta ante a Xunta Suprema de Goberno, en plena guerra de 1908, un proxecto de instrución física no que se formula a Educación Física Máis de 70 anos antes de que o denominado pai da ximnástica, Manuel Becerra, activo parlamentario que contribuíu á creación da “Escola Central” para formar profesores de ximnástica, aínda poderíamos citar ao conde de Villalobos, discípulo de Amorós e profesor de ximnástica de Afonso XII. Nestes ámbitos europeos as correntes pedagóxicas dos colexios elitistas e de clases acomodadas superan o carácter hixienista e descubren o valor educativo nunha dirección clasista. O deporte é perfecto para unha clase social que debe mandar: disciplina, control, hábitos de esforzo, superación, xogo limpo, respecto polo vencido, etc. Na primeira metade deste interesante século os ilustrados, aquí tamén, no sector da Educación Física, elaboraron e teorizaron para un pobo que nunca os puido nin entender nin seguir.

Na segunda metade a aristocracia e as clases acomodadas descubren o valor educativo, formativo e social do deporte e asúmeno como símbolo de caste e distinción. Non é que as actividades físico-deportivas non existisen, existían e gozaban de boa saúde: competicións, organizacións, apostas, espectáculos, profesionalismo e incluso o que hoxe chamamos dopping.

Ocorreu que a elite social decidiu apropiarse desta actividade con regulamentacións; acoutou os espazos, os comportamentos, inventou un fairplay cabaleiresco e un amateurismo hipócrita que situaba en fóra de xogo as prácticas das clases populares. Transformaron a actividade físico-deportiva nun couto snob sacralizado e doulle unha pseudo-orixe diviña a través dun falso verniz olímpico, xa que durante ese século se redescobre o mundo grego.

A finais do século XIX comeza a aparecer a figura do sportman. Trátase de mozos de clases acomodadas, que, a voltas de estancias en Inglaterra, introducen determinados deportes ingleses no noso país: tenis, golf e incluso polo (gañouse unha medalla de prata na olimpiada de Londres 1948), e o croquet aínda que este último non chegou a callar. Constituían unha elite que realizaba uns deportes tan exclusivos, case, coma hoxe en día, pero era o inicio dun chamado espírito deportivo.

Como consecuencia lóxica, comezaron a xurdir agrupacións de practican-tes destes deportes e, igual ca en Inglaterra, chamóuselles clubs. Estes, pouco a pouco, fóronlles ofrecendo aos seus asociados programas de actividades deportivas e sobre todo sociais. Da orixe recreativa e deportiva destas entidades dan fe os diversos nomes que aínda nos quedan pero o principal apoio histórico de case todas estaba no fomento dunhas actividades de clase, é dicir, de aqueles que podían dispoñer de abundante tempo libre e espazos de ocio.

No outro lado o resto, traballadores, habitantes do rural, parados, artesáns, etc, foron desprazados e desposuídos desa faceta físico-deportiva e deses xogos que eles practicaran nas festas patronais das vilas desde toda a vida. Non era para preocuparse; mantiveron as súas actividades lúdicas, os seus xogos e ocupáronse do que lles era vital lograr: organizacións, soldos, conseguir melloras, entre elas tempo libre e o poder adicallo á formación, a cultura e o saber. Os ilustrados, esta vez, operaron desde as organizacións laborais, que participaron con eles non ateneos libertarios, nas universidades populares, nas casas da vila, nos casinos obreiros e outro tipo de centros de reunión e formación. Súmase a “Institución Libre de Ensinanza”, que ten a Educación Física entre as súas prioridades educativas. O creador da “Escola Moderna”, Ferrer y Guardia, consideraba vital dentro dos seus programas educativos populares a actividade físico-deportiva e as saídas á natureza. Así comeza o século XX, con dúas tendencias polarizadas que deron pé aos sucesos terribles (ata agora) da historia: dúas guerras mundiais, infir- nidade de conflitos locais, revolucións, hoxe todas esgotadas nos impulsos pero que situaron a toda aquela gran maioría de poboación na poderosa e

ampla clase media que na actualidade domina a sociedade. Este tremendo enfrontamento hai que telo en conta á hora de analizar a historia deste século.

A CONQUISTA DO TEMPO LIBRE E DA EDUCACIÓN. SÉCULO XX. (DESDE OS SEUS COMEZOS AOS ANOS CORENTA)

Toda a actividade físico-deportiva das primeiras décadas do século XX está dominada polo seu carácter elitista en dúas facetas: a preparación militar e a educación do dirixente social, sen ter moi claras as fronteiras.

As primeiras olimpíadas son festivais antropolóxicos e folclóricos, que nos seus comezos se uniron nunha operación de supervivencia ás Exposicións Universais, grandes feiras da nova mercadotecnia.

Desde estas datas ata 1939 produciuse un importante e lento cambio na imaxe pública do deporte, ao ir afianzándose entre os traballadores o espectáculo do fútbol, por ser un deporte fácil de entender, de equipo, fácil de xogar, barato, rural (campos de herba ou terra) da man da nacente radio e duns potentes xornais. O fútbol, ademais, comezaba a ser practicado pola xente de baixa condición económica así coma o boxeo e o ciclismo; o resto dos deportes apenas tiñan algo máis ca un carácter testemuñal entre as clases populares, aínda era unha forma de festexar certos momentos, e de elitismo nas clases altas.

A política dos dirixentes daquel momento, de costas ás clases populares, non pasaba por conceder o mínimo ocio aos traballadores que lles permitise adicar algo dese escaso tempo libre, do que tiñan que sacar, ademais, as súas tarefas educativas e familiares, á Educación Física e ao espallamento dos xogos populares e os deportes. Non obstante, a pedagogía da Escola Moderna de Ferrer i Guardia por un lado, como os esforzos da Institución Libre e a acción pedagóxica dos sindicatos e organizacións obreiras por outro, intentaban abrir brechas no sistema oligárquico español. Tampouco se pode esconder que a loita foi sanguenta. Ferrer foi asasinado legalmente e a loita polos tres oitos (oito horas para traballar, oito para durmir e oito para o ocio e a educación), que se levaba a cabo no mundo enteiro, non chegou a callar ata os anos trinta e corenta, despois dunha primeira guerra mundial e varias revolucións triunfantes das clases máis desfavorecidas que levaron á segunda e máis cruel guerra, da que xurdiu unha, ao principio tímida, potente clase media que desde os anos cincuenta-sesenta reivindica e desenvolve un fortísimo movemento deportivo, recreativo e educativo.

Como consecuencia destes movementos foron xurdindo os clubs “amateurs”, moi elitistas; este termo aínda se mantén como un anacronismo daqueles tempos: “deporte de elite” e é sinónimo, agora, de deporte profesional, de espectáculo ou de rendimento. Ofrecíanlles aos seus asociados programas de actividades máis volcados a tarefas sociais e culturais ca propiamente deportivas. Da orixe deportiva destas entidades dan fe os nomes e denominacións que aínda se conservan. Desde nomes claramente ingleses coma o “Athletic Club de Bilbao” ata a construción igualmente inglesa de “Fútbol Club Barcelona”, fundado por un industrial suízo (o que deu pé á aparición dun equipo máis popular e que pretendía ser o xenuíno da terra: o Español de Barcelona). O dos nacionalismos veu un pouco máis tarde, coa desconcertante influencia de certos elementos da xeración do 98, como Unamuno (Juaristi. 1998) e a súa explosiva mestura cos incipientes fascismos. Porén, noutros lugares, sen tantos señoritos anglófilos, saíron certos nomes que nos fan dunha certa loita e resistencia ás denominacións forzadas; así o “Betis Balompié”, a “Balompédica Linense” ou o “Recreativo de Huelva” (este último tamén fundado polos enxeñeiros ingleses que explotaban as minas de Riotinto e que lle deron o nome que hoxe loce pero en inglés).

Desaparecida a Escola Central, créase en 1919 a Escola Central de Ximnasia do Exército e cara aos anos 20 comezarán a aflorar clubs e sociedades deportivas de base popular. Durante eses anos o deporte era mera anécdota; a prensa daqueles anos fálanos dos resultados do football, algúns problemas co raferee e os tenteos, travesías a nado de portos, lagos ou canles, carreiras de cabalos e concursos hípicas, moi concorridos pola nobreza, e sobre todo noticias dos enxeños mecánicos que nos viñan da aviación (aerostatos, zeppelin, globos e avións), automobilismo e incluso ciclismo. O que hoxe chamamos deporte aventura, daquela eran viaxes científicas apadrinadas por influentes e honorables sociedades case estatais, con obxectivos colonialistas e depredadores en territorios considerados de “ninguén” en África e Asia.

Doutro lado as clases populares, como vimos dicindo, debatíanse nunhas condicións moi desfavorables. A prensa do ano 1916 recolle datos como que o nivel de analfabetismo en España se situaba no 60%. A pobreza era espantosa para ese mesmo sector da poboación, como se podía ver no documental recollido, anos despois, por Luis Buñuel en Las Hurdes. A muller non acedeu ao voto ata os anos trinta, a corrupción era altísima e este era aínda un país ruralizado, é dicir, de poboación que intentaba vivir do traballo no campo, cando os terratenentes posuían a totalidade do solo produtivo. As organizacións obreiras e sectores filantrópicos como a xa mentada Institución Libre loitaban desde as súas respectivas responsabilidades por gañar dignidade e

tempo libre, pretensións ás que se uniron os intelectuais e certas capas da burguesía progresista e emprendedora, localizados, na súa maioría en Barcelona e Bilbao, aínda que un estudo de Ricardo Gurriarán (2000) apunta e trata de salvar a determinados empresarios galegos. O descoñecemento da historia da Educación Física e o deporte está patente neste xerente político de última ou nova fornada. Falamos da “Escola Moderna” de Ferrer i Guardia e a súa loita por incorporar a actividade física a un inexistente sistema educativo xeneralizado; o mesmo podemos dicir da abundante literatura e esforzos que prodigou a Institución Libre de Enseñanza, tantos e tan bos que posteriormente, durante o franquismo, a falanxe española sen programa e sen ideas educativas copiou literalmente as directrices e programas da Institución Libre (Gurriarán. 1983) e mesturounas coas ximnasia centroeuropéas e o escoutismo inglés. Os da falanxe en todo caso eran instrutores (esta organización política coma as de Hitler e Mussolini foron incorporando os símbolos das culturas clásicas que recoñeceron como imperiais: as fascias romanas, a falanxe grega, os saúdos itálicos, as esvásticas indo-arias, o xugo e as frechas dos reis católicos, a camisa azul dos traballadores, as cores dos anarquistas, e estes mesmos como sindicalistas, a filosofía ximnástica do nacionalista Jahn, de Amorós e da ordenada ximnasia sueca, a intransixencia da igrexa con respecto ao corpo, etc.). O mentado director xeral autónomo, na referida década dos oitenta, suprimiu a denominación “xogos escolares” por consideralos franquistas, polo máis “correcto”, descafeinado e confuso de “deporte infantil”, sen reparar que “xogos escolares” era un termo dos pedagogos da Institución Libre, en xeral socialistas, do período republicano.

Durante os anos trinta concretízanse e estalan terribles conflitos, polarízase extremadamente a sociedade e tómase partido con excesiva intolerancia. En determinados países, Francia entre outros, conséguese a xornada dos “tres oitos”. Ás tarefas da “Escola Central de Educación Física do Exército”, decantada con claridade a súa tarefa específica, úneselle a “Escola de Educación Física da Facultade de Medicina de San Carlos”, da Universidade Central de Madrid, marcada polo cuño de certos membros da “Institución Libre”, que entendían a Educación Física como un factor de saúde para as clases populares. E aínda estiveron dubidando a posible integración na Facultade de Filosofía, recollendo o carácter humanista e pedagóxico da actividade física. Non queremos deixar este breve apuntamento sen sinalar un feito pouco estudado; falamos da fixación do modelo de Olimpíadas na de Berlín 36 ás que o Barón de Coubertin asistiu.

Durante o comezo dos trinta decidiuse conceder os Xogos Olímpicos do 36 a Berlín en detrimento de Barcelona. Alegouse a inseguridade do noso

país e considerouse Alemaña como un lugar seguro, un país puxante, emergente, limpo e orgulloso, un gran estado a imitar.

Coubertin e outros membros do chamado comité olímpico, como A. Brundage, apostaron e promoveron a capital alemana. O teórico deportivo, filo-nazi, Carl Diem viaxou aos Ánxeles para estudar a organización da olimpíada do 32 e volveu cunha idea precisa e espectacular que, sabiamente mesurada cunha gran erudición sobre o mundo grego, cristalizou no mundo ritual das olimpíadas que hoxe coñecemos: fogos sagrados, carreiras con fachos, desfiles atléticos, podiums, bandeiras, himnos, xuramentos, etc, ademais dunhas magníficas instalacións deportivas do máis estrito estilo imperial. Barcelona, que era a cidade que tiña concedidos os xogos, non se resignou e continuou co seu programa. Construíu o estadio de Montjuïc coas achegas en traballo das organizacións obreiras e económicas da burguesía e ese mesmo estadio serviu de sede ás olimpíadas do 92. O alcalde socialista de Barcelona tivo a elegancia de lembrarnos a todos, no discurso inaugural daquelas olimpíadas, que no interior do arco principal están escritos os nomes de todos os que deron o seu entusiasmo e o seu traballo, a aquela outra que apelidaron “popular” e que non puido celebrarse polo estoupido dunha guerra civil.

A filosofía deportiva daquel período consistía en probarse, algúns din sufrir, e en compartir unidos, en equipos, as situacións regulamentadas no mesmo espazo deportivo: o estadio ou a cancha; moi na liña da chamada cultura física dos países centroeuropeos e nórdicos.

Aquelo reventou, como era de prever. En España comezou o ensaio da 2ª Guerra Mundial. Celebrada esta, como unha festa de sangue, sufrimento e dor, na honra á barbarie máis alta que alcanzou o ser humano, e chegado o seu final por cansazo, seguiron anos de penurias, fames e reconstrución. O modelo olímpico de Berlín, non obstante, quedou fixado, e na primeira olimpíada previamente organizada, Roma 1960, recuperouse aquel paradigma.

A ACTIVIDADE FÍSICA DURANTE A AUTARQUÍA

Finalizada a guerra española, co resultado sabido, é de lóxica que o persoal militar adquirise relevancia na vida social do noso país.

- Anos corenta.

Así, o xeneral Moscardó, heroe do Alcázar, é o primeiro “Director Xeral de Deportes”, cargo que daquela era honorífico (había poucas tarefas que

facér) e unha sinecura polos sufrimentos alcanzados. Mantense a “Escola Central de Educación Física do Exército” en Toledo e créanse: “A Escola Nacional de Mandos José Antonio” e a “Escola Isabel a Católica” de mulleres, dentro da chamada sección feminina. Estas escolas, a militar seguiu coa súa especificidade, caracterizáronse por uns plans de estudos unidireccionais, moi politizados e impregnados das ximnásticas alemás e nórdicas: unha ximnasia analítica, na que o suxeito sufrinte non podía moverse a non ser que llo ordenasen. Esta ximnasia non só era inocua desde o punto de vista da efectividade senón que nos fala da estupidez dos xerarcas falanxistas e o seu descoñecemento das pedagogías ou da simple observación: España é un país con sol, con gran cantidade de horas diurnas, un bo clima, zonas despegadas e con posibilidades de aire libre e grandes parques. A ximnasia sueca era a resposta intelixente dun pobo que tiña que realizar os seus exercicios e xogos a cuberto dun duro clima, nos ximnasios, o que supoñía orde e concerto. No noso país nunca houbo unha resposta seria desde a Educación Física (salvo a Institución Libre, a Escola Moderna de Ferrer e, ultimamente, Rosa Sensat) de aproveitamento do noso contorno benigno e diverso; os de Mandos sempre estiveron cegados polas escolas centroeuropeas e nórdicas. En realidade desde eses centros controlábanse os mozos, adoutrinábanse nos sagrados principios do Movemento Nacional e vixiábanse as posibles desviacións.

• Anos cincuenta.

Nos anos cincuenta o peso do elemento militar na vida social comezou a diminuír e deron un paso á fronte os que estiveran na retagarda: a Falanxe. Nomeouse director xeral a José Antonio Elola Olaso, falanxista-franquista convencido, que tiña ao seu favor o gusto e os coñecementos da Educación Física e o deporte. Logrou certa evolución nos programas das devanditas escolas. Interesouse por un mozo xesuíta que en 1957 escribiu un libro sobre deporte, José María Cagigal, e de resultas desta colaboración en 1961 aprobouse a Lei de Educación Física pola que se creou o Instituto Nacional de Educación Física.

Comezou a existir un débil mercado de traballo centrado, fundamentalmente, na ensinanza, con máis posibilidades na privada ca na pública. Porén, os titulados non eran suficientes para cubrir a demanda, posto que os mandos saídos das academias masculina e feminina íanse situando como funcionarios na administración, cousa que provoca o fenómeno dos habilitados, persoas ás que por recomendación ou fidelidade se lles dá o posto na ensinanza, non como traballo principal, senón como un soldo-axuda. O despres-

tixio inherente a esta situación foi evidente e a Educación Física. converteuse nunha “maría”, xunto ao catolicismo que, erroneamente, chamaban relixión e a “formación do espírito nacional”. Eran as materias ideolóxicas.

- **Anos sesenta. O modelo de deporte educativo.**

Na década dos sesenta, anos de gran expansión económica, consolídase a estrutura de clubs e de equipos, como unidade asociativa que rexe a vida deportiva e as súas competicións. No marco educativo, a actividade físico-deportiva, sitúase como unha das pedras angulares do novo concepto educativo no que se tende a diminuír as distancias entre a escola e a extraescola. Aos educadores comézalles a ser útil a posible desescolarización do rixido mundo escolar. Apúntanse, aínda que de maneira superficial, as posibilidades da educación permanente, non en sentido de actividades de ensinanza para adultos, senón na procura dunha sociedade que no seu tempo libre, vaia a estímulos constantes, de enriquecemento persoal, de convivencia e de cultura. Máis ca unha desescolarización poderíase falar dunha supraescolarización onde a cultura física sería moi útil e produtiva.

Neste campo das actividades físico-deportivas extraescolares encontran determinados profesores de Educación Física, máis vinculados ao sector educativo ca ao deportivo, unha posible cuña para abrir o chamado mercado de traballo, ante a pechazón do espazo na ensinanza regulamentada. De todos modos o traballo é moi artesán e voluntarioso. A participación opera segundo o modo de compartir valores, aspiracións e intereses. A cuestión económica é secundaria.

O ideal deste deporte é o discurso educativo cos ritos que marcan o percorrido do participante: a iniciación, o perfeccionamento e a competición, sobre todo a escolar. Hai un intercambio entre os axentes deportivos. A acción descansa sobre o labor militante e desinteresado dos veteráns cara aos participantes, na máis pura tradición humanista, estilo Institución Libre. A forza dos ideais oculta certas formas emerxentes, o final do amateurismo e o comezo do profesionalismo, que daquela se chamaba eufemisticamente marrón.

- **O primeiro INEF.**

Samaranch chega a Delegado Nacional de Deportes e pouco despois, no curso 67-68, o INEF de Madrid ponse en marcha con José María Cagigal como director. Cagigal desborda as antigas escolas de mandos, masculina e feminina, e une no seu primeiro instituto dous mundos elitistas, a universi-

dade cos profesores de anatomía, fisioloxía, biomecánica, socioloxía, e o dos deportes cos adestradores máis significativos daquel tempo. Deixouse unha pequena fisura, que co tempo será un problema: contratos a tempo parcial para que aqueles prestixiosos profesionais puidesen simultanear as súas prestixiosas tarefas coas clases no INEF. Posteriormente pecha buratos incorporando á docencia aqueles alumnos que destacan en determinadas disciplinas e iníciase así un curto período de maxisterio, humanístico-deportivo e a consolidación do modelo educativo que aínda hoxe, nalgúns lugares, persiste; nútrese con ambicións deportivas e de obxectivos socio-políticos seguindo unhas pautas vitais: un ideal da sociedade, da orde e do home. As reivindicacións concrétanse na demanda de espazos deportivos (inexistentes) para que a actividade física poida difundirse e os clubs practicar os seus deportes.

- Os setenta.

Os comezos dos setenta encontran o franquismo moi esgotado. Abríronsenos novos campos laborais, á educación súmaselle a oferta extraescolar e un tímido mercado no mundo federativo. As escolas de réxime esfórzanse en achegar os seus programas ao do INEF, desde o que comezan a saír as primeiras promocións. A forma do humanismo deportivo inicia o choque coa “ideoloxía de mercado” ou liberalismo daquela como agora en mans do Opus Dei. Comézase a recoñecer como feito cultural o fenómeno deportivo, os medios de comunicación amplían os seus espazos, os intelectuais analízano (foi fundamental o número extraordinario que a mítica revista “Cadernos para o diálogo” lle adicou ao deporte, así como os artigos de Vázquez Montalbán, baixo o pseudónimo de Luís Dávila, no semanario Triunfo) e as masas invaden as rúas facendo deporte. En España, a desaparición biolóxica do franquismo, dálle certo aire reivindicativo de espazos de liberdade ás organizacións de carreiras populares, festas da bicicleta, etc., e axuda a consolidar e diferenciar a cultura do deporte.

Aínda así, o tecido asociativo era moi débil, o consabido equipo de fútbol local e a labor voluntarista de antigos deportistas noutras modalidades. A subvención económica máis importante ía ao equipo de fútbol, o resto repartíase entre os demais, a cambio, e non sempre, da creación dalgunha escola de iniciación.

Durante os cursos do 73 ao 75 xorde un forte movemento estudantil no INEF de Madrid ao que se engade no 76 o recién creado de Barcelona. Este movemento pídelles ás autoridades e á sociedade os seguintes puntos:

- A consideración de materia da Educación Física en todos os niveis educativos.
- O recoñecemento universitario, a nivel de licenciatura, para os estudos do INEF.
- O cesamento do sistema de habilitados.
- A desaparición das escolas do aparato franquista e a integración dos seus alumnos no INEF.

Este movemento radicalizouse tras a morte de Franco e durante o curso 77-78 produciuse a integración dos estudantes. Un pouco máis tarde iniciáronse conversas co Ministerio de Educación para considerar a Educación Física como materia no currículo educativo.

Pero tamén ocorreron dous feitos que poderíamos considerar negativos:

1º. A integración levou ao INEF aos profesores-funcionarios da Escola de Mandos e sección feminina e desparazou aos do INEF. Aos de procedencia universitaria aplicóuselles incompatibilidade e aos do mundo do deporte lembróuselles a falta de estudos universitarios. Os alumnos de Cagigal, sector en posición laboral moi crítica, apoiaron esta unificación-invasión.

2º. Doutro lado, os licenciados combativos e concienciados, que coas súas loitas conseguiron a oferta pública das prazas existentes nos centros de Bacharelato, ocupáronas coa conseguinte desmobilización. Durante case dez anos, as distintas promocións saídas dos INEF de Madrid, Barcelona e Granada, non tiveron problemas para situarse nestas prazas.

ANOS 80. FASE EXPANSIVA DA ACTIVIDADE FÍSICO-DEPORTIVA

Durante o ano 79 celebráronse as primeiras eleccións democráticas do país aos concellos. Aínda baixo os efectos do conseguido: recoñecemento da Educación Física e a oferta de miles de prazas en todo o estado, ábrese outra posibilidade: a Educación Física e o deporte popular como un servizo aos cidadáns.

Á maior parte dos servizos públicos dos grandes municipios incorpóranse técnicos cualificados e de forte ideoloxía, o que produciu, alí onde chegaron, un rápido e intenso proceso de masificación da actividade físico-deportiva. Con base nun modelo de participación continua, das entidades

deportivas básicas e de barrios, conseguiu-se un estourido do deporte participación.

Municipálizase o deporte, que se centraliza, controla e desenvolve a cabalo da ideoloxía do “Estado do benestar”. Esta expansión dos ámbitos deportivos séguese apoiando no deporte-educativo, o feito cultural e o deporte popular (hoxe deporte para todos). A difusión televisiva do deporte é o paso seguinte.

O último delegado provincial propón e realiza unha “Asemblea Xeral do Deporte”, cuxas conclusións dan paso á “Lei Xeral da Educación Física e o Deporte” da que se pode dicir, era unha boa lei pero chegou tarde. O paso do deporte educativo ao cultural transformou radicalmente os modos de acceso á actividade física. Sinala a entrada da mercantilización. O plan de acción vaise convertendo no planing de consumo, os cidadáns en usuarios e despois en clientes. O espectáculo deportivo comeza a separarse do resto: as referencias empezan a ser plurais, aparecen distintas estratexias sobre o entendemento da actividade física.

Conforme os anos 80 avanza o “Estado do benestar” comeza a pesar no económico e dá paso a unha economía dos servizos ou a descarada privatización destes. Desenvólvense procesos de mercantilización e de consumo, difundindo e diversificando, pero antes realízase un profundo proceso de desmobilización social. Desactívanse as APAS (soporte dun forte deporte escolar), as asociacións veciñais (que sostiñan o chamado deporte popular), as asociacións estudantís e universitarias, domesticáanse os sindicatos e desprove a ideoloxía dos partidos. Neste panorama resisten os clubs e as súas organizacións federativas e iníciase o fenómeno da subvención-dependencia.

Nos oitenta a economía de servizos afirmase e imponse. A racionalidade económica afinase e desprégase no universo dos deportes, máis coa chegada do culto ao corpo, multiplícanse os servizos, os ximnasios e os negocios, que toman como referencia a “forma”. Esténdese no mundo deportivo a economía liberal e o funcionamento de mercado.

A promoción de todo isto é tarefa do “marketing”. Promoción e comunicación xeran competencia: instalacións, técnicos, ambiente, público... Os servizos funcionan sobre custos calculados, introducindo a profesionalización entre todos os protagonistas deportivos: practicantes, técnicos, dirixentes administrativos, etc.

En resumo, desta década dos 80, que ten como final do período o máximo 92, pódese formular que a lóxica social do esquema *deporte educativo* se vai diluíndo nun modelo no que prima o rendemento económico. Esta ten-

dencia reflíctese no dobramento que efectúan os entes públicos e despois os privados do deporte escolar, que practicamente desaparece. Concéntranse todos os recursos no deporte federado que viven, os modestos de subvencións, os comerciais do patrimonio sempre voluble e cambiable.

As contradicións entre o público e o privado, agudízanse en tanto que a participación chegou ao teito e as clientelas cambian; creáanse conflitos de competencias entre “ximnasios” e concellos.

A DÉCADA DOS 90

A comezos dos 90, os procesos de transformacións dos cambios no deporte están marcados por un mercantilismo banal. Non se trata só da trivialización do espectáculo e a súa prolongación, o profesionalismo que está baixo a influencia e dependencia do diñeiro. Tamén a actividade base está rexida por unha economía de servizos. En torno a esta situación creouse un potente mercado de consumo de material deportivo, que quere e necesita estender os seus dominios ao maior número de sectores sociais: amas de casa, anciáns, minusválidos, etc. Ninguén escapa á actividade física *comercial*, vía deporte tradicional, culto ao corpo ou aos novos modelos e motivacións que se formulan o deporte saúde e o deporte ecolóxico.

Non existen moitas opcións: o deporte de competición demanda unhas fortes doses financeiras (profesionalización, busca de recursos, transformación de servizos, etc.). A súa base non pode vivir instalada no voluntarismo e tende a ser eliminada. A cúspide desta pirámide é a única que recolle o maná da *esponsorización* que, en calquera momento, pode cambiar de dirección, segundo os avatares políticos, e darse o fenómeno de que os presidentes de clubs e federacións deportivas se politicen, ben ao afiliarse ostensible e publicamente aos partidos de poder ou ao facerse especialistas en nadar e gardar a roupa, se as situacións non están claras.

Comézanse a crear alternativas: a volta á natureza, ás actividades non regulamentadas, o pracer de atopar o risco ou ese lugar ideal, ademais de librar-se das obrigas federativas. Tamén se consolida o deporte saúde, a actividade física que ten como referencia o propio corpo-máquina, buscando que non nos obrigue ninguén, nin federacións, nin equipos, clubs ou outras organizacións alleas a nós mesmos. Por último incorpóranse amplos e diversos sectores de cidadáns, os que sempre se viron afastados da actividade física, e engádense ás asociacións de deporte para todos con programas lúdico-recreativos. Nestes últimos tempos pasamos dunha organización pechada a un sistema aberto.

BIBLIOGRAFÍA

- Cazorla Prieto, L.M. (1979): *Deporte y Estado*. Barcelona. E. Labor.
- Elias, N. e Dunning, E. (1986): *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilizing process*. Londres. E. Blackwell.
- Elias, N. e Dunning, E. (1988): *El proceso de la civilización*. México. F.C.E.
- Elias, N. e Dunning, E. (1992): *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. Tradución de Purificación Jiménez. México. F.C.E.
- Rabelais, F. (1965) [1ª ed. 1535]: *Gargantua*. París. E. Gallimart.
- Vázquez Montalbán, M. (1971): *Los intelectuales ante el deporte. Cuadernos para el diálogo*. Maio de 1971.
- Vázquez Montalbán, M. (1972): *100 anos de deporte, do esforzo individual ao espectáculo de masas*. Barcelona. Difusora internacional.
- Vázquez Montalbán, M. (1994): *Algo más que un partido*. El País, 16 de maio de 1994.
- Vázquez Montalbán, M. (1996): *La patria no es lo que era*. El País, 14 de decembro de 1996.
- Veblen, T. (1987): *Teoría de la clase ociosa*. Tradución de Vicente Herreros. Barcelona. Ediciones Orbis.

III. A EDUCACIÓN FÍSICA E A FORMACIÓN DO PROFESORADO EN GALICIA

O INFLUXO DO INSTITUCIONISMO NA EDUCACIÓN FÍSICA. AS PRIMEIRAS INICIATIVAS EN GALICIA (1890-1936)

Dr. Ricardo Gurriarán Rodríguez, Profesor de Educación Física.

ANTECEDENTES DEPORTIVO-CORPORAIS

O comezo da actividade física adestrada estivo ligada á supervivencia: caza, pesca, guerra... Esta concepción utilitaria estivo presente en todo tempo, cobrando especial importancia o adestramento bélico, que tería un protagonismo esencial no século XIX, cando a Educación Física comezaba a formar parte dos currículos escolares en Europa, nun momento de grandes convulsións. O manexo das armas e a instrución premilitar na escola era unha demanda dos poderes como elemento substancial dunha sociedade á defensiva ou á ofensiva con gran interese de defensa dos territorios nuns casos, e ampliación dos límites territoriais, noutros. Esta concepción militar ás veces ía parella ao concepto patriótico e político, tal e como propugnaba Fichte en Alemaña, para o elemento xuvenil, que vería a súa materialización nas prácticas ximnásticas ideoloxizadoras levadas a cabo primeiramente por Jahn nas escolas xermánicas, e que logo serviría de marco filosófico a outros doutrinarios que utilizaron o enalzamento do corpo de xeito predominante como elemento esencial na manifestación do poder absoluto: o fascismo.

Con anterioridade, os nobres do vello réxime practicaran deportes ligados á cuestión bélica, como parte substancial da súa formación, demandada polas necesidades da época, nas que o manexo das armas (tiro, esgrima) tiñan tamén unha dimensión social e de distinción, máis tendo en conta a cantidade de tempo libre de que a nobreza dispoñía. Logo, os xogos e os deportes campestres practicados polo “vulgo” serían absorbidos pola burguesía e mudados para seren integrados nos seus propios valores, ata a xiro imprimido por Coubertin cando dá o bandeirazo de saída da industria do corpo e do deporte, coa creación do olimpismo.

A finais da Idade Moderna, nun renacer da educación corporal/deportiva, nas Reais Sociedades Económicas de Amigos do País de varios lugares de España, os nobres e os burgueses atoparon espazos propios, xa fóra da corte, onde poder practicar deportes de salón e ao aire libre, como un elemento

máis daquela preocupación polo progreso social e material, formando parte do interese pola dimensión educativa dos “ilustrados”[1]. Destes, xurdirían as primeiras iniciativas lexislativas por incorporar o exercicio corporal aos planos oficiais de educación pública (Jovellanos, 1809). Naquel tempo, as experiencias educativas coa inclusión de exercicios corporais materializáranse en España no Instituto Militar Pestalozziano de Madrid (1806), baixo a dirección do coronel Amorós, logo exiliado en Francia por liberal afrancesado, con Fernando VII. Esta iniciativa educativa xurdiría con motivo de intentar crear unha rede oficial de ensino, durante a monarquía de Carlos IV. Significamos a predominancia “do militar” nunha experiencia educativa, en principio de carácter público, co nome dun renovador pedagóxico como Pestalozzi. E o feito de estar dirixida por un coronel, cuestións estas nada banais, pois por moito tempo, o deporte estivo baixo o seu influxo.

Á concepción militarista da Educación Física contrapúxose nuns casos, noutros xustapúxose, a concepción orgánico-hixiénica (“mens sano in corpore sano”), xa con vocación escolar normalizadora[2]. Esta última emana da preocupación do desenvolvemento corporal harmónico e funcional, con raíces na pedagogía grega e renacentista, nas que prevalecía, fundamentalmente, o sentido profiláctico (nalgúns casos terapéutico) nun momento no que os grandes andazos e a miseria marcaban a pauta na sociedade española dos comezos da segunda metade do XIX. Deste xeito, os hixienistas con visión pedagóxica trataron de impulsar mecanismos de compensación dos excesos intelectualistas e da pasividade na educación, coa incorporación dos exercicios ximnásticos na escola, co fin de conservar, perfeccionar ou recuperar as calidades funcionais e o desenvolvemento anatómico.

Deseguida o poder decatouse do xeito de como podía acadar dous intereses ou necesidades propias do tempo, por medio do traslado ao panorama educativo do ensino das prácticas corporais: sociedade “sa” e potencial militar instruído. Sintetizando as dúas concepcións antes citadas, fáciles de acadar instrumentalmente, en principio, e deste xeito mellorar os depauperados organismos da xuventude e, ao tempo, ir artellando un potencial de mozos adestrados no manexo das armas cunha mellora da condición física, nun momento en que as necesidades bélicas eran apremiantes, pois as liortas nas colonias -e no propio territorio cos carlistas- estaban á orde do día, onde as baixas da tropa española debíanse, fundamentalmente, ás dúas carencias que podían subsanar ou mellorar facilmente co adestramento dos nenos nas escolas, ao tempo de infundir valores ideoloxizantes ao modo “fichtiano”, de grande interese para o poder, como: o “orgullo nacional”, a “raza”, o fortalecemento da vontade/carácter, a disciplina, o acatamento de regras, o valor... sen perder de vista a estratexia do poder relativa ao con-

trol e fortalecemento dos corpos como elemento esencial de contribución para a produción das clases traballadoras no recente sistema capitalista (un corpo san produce máis e mellor), aínda que daquela o ensino oficial estaba dirixido fundamentalmente ás elites, que eran os seus usuarios.

Recollendo a tradición deportiva nobre, o militarismo e a cuestión hixiénica, preténdense algunhas iniciativas de introducir a esgrima e a ximnástica premilitar na lexislación dos institutos de segundo ensino (Plan Pastor), con éxito efémero nos Institutos de Vergara e Alxeciras, en 1847. Con carácter de instaurar as disciplinas corporais (ximnástica), leváronse a cabo intentos lexislativos no papel, coma a R.O. de 6 de novembro de 1861, ou a de Becerra (1872, desde o senado quere incluír na escola “Elementos de gimnástica militar”), que como Ministro de Ultramar coñecía perfectamente a realidade das tropas nas colonias, ou a do tamén ministro galego Chao (ximnástica hixiénica), durante a I República, pois non temos testemuñas de que se materializasen con continuidade, dado que non había nin condicións infraestruturais nin profesionais cualificados, pois daquela tan só os militares e os médicos “controlaban” os rudimentos da disciplina, cando non eran artistas circenses curtidos nas acrobacias e nos alardes de forza que facían en demostracións públicas[3].

A introdución da Educación Física no sistema educativo público sería un elemento político máis dos que contribuíron á pugna entre liberais e conservadores na España da Restauración. O interese por pular as actividades corporais regradas amosado polos liberais sería contrarrestado polo escaso empeño dos conservadores, como se pon de manifesto á hora de presentar aquelas iniciativas lexislativas -comezando polo proxecto de Lei de Gabriel e Becerra, en 1879, repetida en 1881, e aprobada cos liberais no poder en 1883[4]-, varridas a cotío por estes, non sen que o poder eclesiástico exercese as súas influencias ao se tratar de regular a instauración dunha disciplina tocante ao corpo, lugar onde reside e se constrúe e materializa o principio do mal: o pecado. O exhibicionismo impúdico, a beleza corporal suxerente, e o cultivo do corpo en detrimento do espírito non debían ser do seu agrado, non digamos se do elemento feminino se tratase. A chegada de León XIII ao papado, co seu tímido aperturismo social, amainaría a negativa absoluta da igrexa oficial do cultivo corporal e iríase asumindo ou aceptando como disciplina corporal, en determinadas condicións, co paso dos anos. Os xesuítas, dominicos, agustinos e escolapios, que teñamos constancia, xa tiñan comezado a incorporar aos seus plans de estudo a Educación Física, a finais do século XIX.

A Educación Física non se incorporaría de xeito continuo ao segundo ensino oficial, ata a década dos 90 do século XIX, aínda que con algunhas interrupcións temporais. Deste xeito, os institutos provinciais, ao redor de 50, contarían cunha regulamentación e cuns profesores e profesoras formadas na Escola Central de Ximnástica, froito da lei que promovera o citado Becerra, cos liberais no poder, logo de manter unha tenacidade política por introducir a disciplina oficialmente nos planos de estudos, durante case 15 anos. Neste anaco dunha intervención do deputado galego para defender a proposta de lei, queda reflectido o interese dobremente utilitario do que xa fixemos referencia:

Y, en efecto, señores; si la gimnasia es útil bajo el punto de vista militar y para la defensa de la patria, lo es igualmente para la parte intelectual y moral, porque no hay riqueza para las naciones comparable con la de tener una generación de hombres viriles y trabajadores...[5].

A INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA: UN MODELO DE EDUCACIÓN LIBERAL QUE INCORPORA O DEPORTE E O XOGO AO SEU SISTEMA EDUCATIVO

El ideal moderno de la escuela, según el cual este debe ser una institución educativa en el amplio concepto de la palabra, ha despertado entre sus exigencias, y como una de las más imperiosas, la de la Educación Física; y esta exigencia se ha respondido en todas partes la disminución de horas de clase, la mejora de los locales y el mobiliario, la gimnasia, y los juegos corporales, los paseos ciertos días de la semana y las excursiones dominicales más largas. No puede hacer más la escuela mientras se trata unicamente de rectificar el carácter intelectualista del programa antiguo, armonizando el descubrimiento de los dos elementos esenciales del organismo humano: el psíquico y el físico...[6].

En 1876, froito da intolerancia do poder político, unha serie de profesores apartados do labor docente crearon unha escola de singulares características, moi acorde co seu ideario vital, unha vez que os políticos ostentadores do poder os marxinaron ao negarlles a liberdade de cátedra, a utilización libre de textos e a capacidade de investigación científica. Se nun primeiro momento se agruparon en torno ao *krausismo* como nexo do pensamento progresista -Giner de los Ríos e Azcárate foran discípulos de Sanz del Río, introdutor do *krausismo* en España[7]-, logo, constituirían unha familia aberta a todo tipo de correntes de pensamento, desde o positivismo ao idealismo, pasando polo darwinismo, e o catolicismo liberal, tendo todos como elemento común unha actitude de resistencia ética fundamentada na

razón, a tolerancia, e a coherencia, baseadas na liberdade do individuo, fronte ás actitudes dogmáticas imperantes na época, en definitiva, unha práctica intelectual con ánimo secularizante. Como indica Tuñón de Lara: *el institucionismo es una punta de lanza anti-escolástica, una avanzadilla de las fuerzas del progreso... que equivalía a liberalismo en política, a reformismo en lo social y a una nueva estimativa de la vida intelectual*[8].

Constituíron o xermolo de cambio social en España fundamentado no desenvolvemento educativo. As súas experimentacións educativas a través da Intitución Libre de Ensinanza (ILE) terían unha importante proxección. Logo, durante a II República, os sucesores do *institucionismo* tratarían de levar a cabo grandes reformas no terreo educativo, desgracidamente desaparecidas coa sublevación militar de 1936. A transcendencia histórica do *institucionismo* baséase na creación de equipos de traballo homoxéneos, con continuidade xeracional, único xeito para poder chegar a recoller os éxitos que acadaron. Case todos os seus integrantes procedían da burguesía liberal con inquiredanzas intelectuais reformadoras. Nadarían contra corrente fronte aos representantes da gran burguesía financeira e terratenente do bloque dominante que ostentaba o poder na *Restauración* os que, xunto ao clero, estaban aínda ancorados nos privilexios do vello réxime, impermeables ao pensamento moderno. Giner e o seu círculo serían os verdadeiros motores do liberalismo ideolóxico democrático, ofertando un modelo educativo que deba corresponder a unha sociedade capitalista desenvolvida, como acontecía en Europa, situados a infinita distancia dos que en España se dicían propugnar o modelo de “sociedade liberal”, tan só prestando atención ao novo modelo produtivo de rendementos. En definitiva, os *institucionistas* serían os que propiciarían a revolución burguesa no pensamento, e por extensión, no terreo “pedagóxico”, como vía para o progreso e a modernización: innovación fronte escolástica.

O seu modelo baseábase en que o neno ten un conxunto de facultades susceptibles de desenvolvemento, sendo a educación por medio dos educadores a que ten que conducilo para ser home, de xeito integral, individual e socialmente, desenvolvendo as súas potencialidades intelectuais, morais, afectivas e físicas: capacitar para dar vida; utilizando, entre outras, a observación e os métodos indutivo e intuitivo como ferramentas de aprendizaxe, e a eliminación de exames e libros de texto. Razón fronte a dogma, a escola ten que educar antes que instruír, en definitiva, formar persoas abertas a todos os ámbitos do interese humano que sexan capaces de escoitar, ler, pensar e dicir o que pensan. Giner ligaba dous conceptos determinantes para desenvolver o seu pensamento pedagóxico: o protagonismo da razón e as liberdades individuais como posibilitadoras do proceso de inserción consciente do individuo no mundo, e a unidade da personalidade

(fusión intelectual/corporal) como impulsora da educación integral. A escola non ten que ser unha imaxe da vida, senón a vida mesma, por esta razón non entendían a institución escolar con separación de nenos e nenas, de aí que instaurasen a coeducación e a escola activa e práctica, como elementos significados de enriquecemento, dentro dun marco laico caracterizado nunha ética baseada na pedagogía da razón, no progreso da ciencia e na defensa do libre pensamento.

No terreo obxecto deste traballo, os deportes, a Educación Física e a educación, diremos que Giner busca antecedentes da educación integral no mundo grego, así en “Aristóteles y los juegos corporales” (Bol. da Institución Libre de Ensinanza) analiza o concepto de educación e, en concreto, o da Educación Física. De acordo co pensamento grego, o desenvolvemento da forza física forma parte esencial da educación do cidadán (Aristóteles). E esta Educación Física é necesaria para acadar o axeitamento ao medio, para evitar a preguiza e formar o valor, e polo pracer que causa chegar a ter unha boa constitución e soltura corporais, segundo Giner. Introducirían as prácticas corporais dentro das súas programacións co obxectivo de acadar unha educación harmónica. Aínda que non teñamos constancia de como se levaba a cabo nas aulas, agás referencias vagas, temos importantes reflexións acerca da súa necesidade e o seu obxecto, establecendo un marco teórico para o seu desenvolvemento. Deste xeito clasificarían os obxectivos desta disciplina así: Fisiolóxicos (mellorar o desenvolvemento funcional dos órganos da respiración, circulación e sistema nervioso); Mecánicos (mellorar a mobilidade articular e a capacidade funcional dos músculos); Estéticos (crear o gusto por unha boa actitude física); Utilitarios (tendo en conta a vida real axeitándose por medio da Educación Física a ela); e Psicolóxicos (desenvolvendo a personalidade e o carácter, asegurando así o equilibrio mental, fomentando a alegría e o pracer que supón a práctica física.

Destacamos, por seren innovadores na pedagogía do tempo, os que fan referencia á estética e á psicoloxía. Para a Institución Libre de Ensinanza os fins da Educación Física eran: educativos (desenvolvemento da vontade e o carácter), hixiénicos (conservación e mellora da saúde), psicomotores (repercusións psicofísicas), sociais (conciencia de grupo, solidariedade, cortesía, respecto aos demais e altruísmo) e recreativos (de forma estimulante). Tamén establecerían unha taxonomía en función da acción dos exercicios sobre as calidades psicofísicas. Intelectuais: atención sostida, intuición rápida, observación perspicaz, reflexión...; afectivas: apartamento dos praceres malsáns e groseiros, amor á natureza, goce viril do propio vigor, serenidade, valor...; e da vontade: personalidade e dominio de si mesmo, endurecemento, axilidade práctica, moralidade e pureza de costumes... moi en sintonía coa escola sueca de Ling (ximnasia pedagóxica e estética). Sen deixar a concepción

hixiénica, irían introducindo a dimensión psicofísica superando o dualismo *cartesián*, mudando o concepto de educar o corpo (adestramento mecánico) por educar co corpo.

Pero os aspectos máis importantes da achega *institucionista* á Educación Física son os relativos á introdución da danza, dos xogos e dos deportes como elemento educativo e o uso da interdisciplinabilidade para a aprendizaxe, nos que combinaban: as excursións (a actividade física propia de andar era completada cos xogos), a dimensión estética por medio da contemplación, e a aprendizaxe dos fenómenos naturais e composición da natureza, moi acorde co pensamento romántico, sen esquecer a influencia das ciencias positivas. Significamos que **os profesores abordaban as actividades de forma global, sen especialistas, asumindo as tarefas educativas que emanaban dos principios do centro no que a Educación Física xogaba un papel primordial.** En definitiva, introducen o primeiro marco teórico da disciplina con aplicación á práctica real, desde a súa posta en marcha, como iniciativa privada (1876), pois, como xa dixemos, ata aquela, as tentativas oficiais por incorporar a Educación Física á escola non se materializaran de xeito continuado. Ao tempo, integraron as prácticas corporais dentro dunha planificación educativa rigorosa nas que a Educación Física tería un papel moi importante, tanto como elemento de nexo coas demais disciplinas para a aprendizaxe, como formando parte das actividades de recreación. Van a ser os que rachan co directivismo da escola tradicional ao teren en conta a participación activa do alumnado, tanto no plano intelectual coma no corporal.

A introdución dos xogos e dos deportes debeuse aos contactos que tiñan cos pedagogos ingleses. O influxo da pedagogía británica no pensamento liberal dos *institucionistas* foi de fondo calado (Spencer, Arnold...), en contraposición coas escolas oficiais francesa e alemana que naquel momento eran por eles rexeitadas ao teren como elemento de distinción das prácticas corporais na escola aos batallóns escolares. Estes serían combatidos polo *institucionismo*. Caracterizábanse por introducir desde as primeiras idades o adestramento e manexo das armas na escola. En Francia non serían eliminados ata 1891, debido ao influxo das correntes hixienista e pedagóxica[9].

Os contactos permanentes co estranxeiro, en concreto con Inglaterra, e a presenza na Institución Libre de Ensinanza do titor do fillo do embaixador británico en Madrid, Capper, foi determinante para a asunción dos xogos e dos deportes como elemento educativo na “casa”. O citado Capper traería o primeiro balón de fútbol a Madrid, e, sendo un acompañante asiduo ás excursións, incorporaría a estas a práctica de xogos organizados como os “rounders” (antecedente do béisbol) e o “paper-chase” (xogo de

carreiras polo campo). Entre outros, estes xogos tamén formarían parte dos programas de recreación aos que lles adicaban unha tarde á semana. Significamos que a raíz da introdución dos xogos e dos deportes na Institución Libre de Ensinanza, iniciárase unha nova preocupación dos mestres da institución polas instalacións e o planeamento espacial escolar para integrar as novas prácticas corporais. Pero en calquera caso, tendo en conta a tendencia das prácticas corporais ao aire libre, en contacto coa natureza, actividades estas nas que serían pioneiros.

Para Giner, o xogo, á parte de favorecer a saúde e o desenvolvemento corporal, constituía unha verdadeira escola do carácter no que, entre outras, coa súa práctica o neno aprendía a asumir voluntariamente as leis, o sentido do dereito e a equidade, achegando de seu o recreo da imaxinación (propia iniciativa), a educación dos sentidos e a autodisciplina. Notamos como van alonxándose da ximnástica tradicional ao atopar un novo marco de transmisión de valores máis acorde co seu “ideario” educativo para, en definitiva, acadar os mesmos resultados: acatamento de regras, disciplina, asunción de valores..., iso si, dun xeito máis liberal valéndose da espontaneidade do xogo fronte á rixidez que impoñía a ximnástica tradicional .

Para rematar este apartado queremos indicar dúas achegas máis que esta institución levou a cabo: o seguimento médico dos rapaces e rapazas mediante un gabinete especializado e unha ficha biolóxica individual; e as colonias de vacacións como medio complementario compensador, no que incluían entre as súas actividades os xogos, os deportes e a ximnasia. Estas realizábanse durante un mes do verán en sitios de montaña ou beiramar e eran seleccionados para acudir os alumnos e as alumnas máis desfavorecidos corporal e socialmente. Como outras moitas propostas (rexistro pedagóxico-hixiénico, excursións...), esta iniciativa logo sería incorporada ao ensino oficial da man dun dos seus impulsores: Manuel Bartolomé Cossío, desde a súa responsabilidade de Director do Museo Pedagóxico Nacional.

OS CENTROS DE FORMACIÓN DO PROFESORADO DE EDUCACIÓN FÍSICA (XIMNÁSTICA) E A PRÁCTICA DA DISCIPLINA EN GALICIA, DESDE OS SEUS INICIOS

• A Escola Central de Ximnástica.

A xestación da primeira escola de formación de profesores de Educación Física débese ao empeño dos políticos liberais por introducir a disciplina nos planos oficiais de ensino. Para isto farían unha proposición de lei na que

incluirían a creación dunha escola de formación do profesorado específica, destinada a formar profesores e profesoras para impartir clases nos institutos e nas escolas de maxisterio. Esta lei sería aprobada en 1883, e tería que agardar á volta dos liberais ao poder, en 1886, para que se puidese materializar. Deste xeito encétase un novo período para a implantación da nova materia, aínda que curto.

Non nos xera ningún xénero de dúbidas o influxo *institucionista* para a posta en marcha deste centro. Pois con case un decenio de experimentación da Educación Física na Institución Libre de Ensinanza, con resultados avaliados positivamente polos seus responsables, e sabendo quen estaba ao cargo dos Ministerios de Instrución Pública nos períodos 1881-83 e 1886-90, case todos do círculo de Giner (Albareda, Gamazo, Riaño, Rubio, Navarro e Rodrigo... homes da “casa”, ou próximos), podemos afirmar que esta iniciativa elaborouse no contorno da Institución Libre de Ensinanza, coma outras que se aprobaron nese tempo de goberno liberal, p.e. o Museo Pedagógico Nacional dirixido por Cossío. O que si podemos afirmar tamén é que no caso da Escola Central de Ximnástica as teses liberais progresistas en materia educativa fracasaron en canto a concepción da Educación Física e os contidos curriculares, moi lonxe da modernidade imperante, pois tan só conseguirían introducir a coeducación como elemento renovador no novo centro, se collemos como referente o que se estaba a facer na mesma disciplina na Institución Libre de Ensinanza: unha concepción moderna (xogo e deporte versus concepción militarista-hixiénica). Máis aínda se temos en conta que os dirixentes do novo centro eran do contorno inmediato de Giner. Formulamos como especulación a posibilidade de que o centro xurdira dun pacto entre liberais e conservadores, e que deste saíse un híbrido das características que o conformaron, pois doutro xeito non nos podemos explicar como os liberais puideron subscribir que na Escola Central de Ximnástica primase a pedagogía da orde e da disciplina, por exemplo que os exercicios militares formasen parte importante do programa. Que os deportes que se incorporaron fosen de aplicación militar: esgrima (de pao, sable e fusil) e tiro ao branco. Que, en principio, pois logo permutara con outra disciplina, o profesor de Pedagogía Ximnástica era un militar, o capitán Pedregal (a lección 13 levaba por título: *Castigos que ha de imponer el profesor*; e a 28: *Escuela del soldado. Definiciones. Toques. Formación de secciones o escuadras...*[10]). Que os programas contiñan unha clara concepción dualista, e de educación do sentimento relixioso. E que o deporte estivese practicamente ausente dos programas, agás os de procedencia nobiliario-militar, cando nese tempo o deporte xa estaba asumido como medio educativo en moitas institucións educativas, tanto en Europa como en España.

Como podemos observar, todos estes elementos conxugan un todo regresivo moi distante do que poidamos chamar ideal da educación liberal, e a anos luz da, daquela, innovadora pedagogía *institucionista* laicista e anti-militarista. Tamén nos custa asimilar como Alfredo Serrano Fatigati, o seu primeiro director, que era médico, sendo amigo e seguidor de Giner, asumiu ese programa[11]. Aínda máis no caso do segundo director, o doutor San Martín, comisario rexo para dirixir o centro, catedrático de Cirurxía da Facultade de Medicina da Universidade Central, e un dos científicos máis importantes da medicina finisecular, afín ás ciencias positivas, quen coñeceu a Giner durante o seu desterro en Cádiz. Era colaborador asiduo no boletín da Institución Libre de Ensinanza publicando traballos sobre Educación Física. A escola sería pechada en 1892 coa chegada dos conservadores ao poder. Resulta paradoxal como na alternancia seguinte no poder, os liberais, nun período tan curto de tempo, ditasen normas referentes á Educación Física escolar reorientando a práctica dos docentes formados na Escola Central de Ximnástica cunha concepción máis acorde co progresismo liberal, baixo o mandato do galego Eduardo Vincenti (1894)[12]: *Sol y aire... y nada de locales confinados ni de aparatos: ni anillas, ni trapecio, ni barra fija...*[13].

Concordamos con este último autor que, cando menos, resulta inexplicable que non houbera voces críticas desde o mundo pedagóxico contra esta institución tan regresiva nos seus presupostos pedagóxicos[14]. Á posible hipótese antes enunciada, dun posible pacto entre liberais e conservadores para a posta en marcha da escola, poderíamos formular outra: a loita entre fraccións do Partido Liberal, e que para dar saída a unha conxuntura de confrontación se acordara poñer na dirección a persoas blindadas á crítica intrapartido, asumindo estas o programa imposto[15].

Entre os 80 profesores e 17 profesoras formados nesta escola, segundo Martínez Navarro, había 4 galegos[16]. Galicia colocárase como sexta comunidade española en número de profesores titulados oficialmente, onde predominaba Madrid, loxicamente, con 32. O nivel de estudos requiridos para entrar era de educación primaria superior, o que indica un nivel previo de coñecementos moi baixo. A obtención do título, logo de culminar o ciclo de dous anos de estudos, acadábase despois de realizar un exame de reválida de dous exercicios.

Temos pois, dúas concepcións diferentes da Educación Física convivindo no mesmo tempo e, en principio, con base no pensamento liberal: a oficial, operativa, sustentada no utilitarismo disciplinar militar-hixiénico (ximnástica e instrución militar); e outra, a da Institución Libre de Ensinanza, que, ema-

nando do marco teórico da “revisión *krausista*” de Kant, inspírase nos principios de liberdade do suxeito a educar, o neno, apoiado en ciencias afíns como a antropoloxía, a socioloxía e a psicoloxía. Levando á práctica unha pedagogía activa con innovadores procedementos, métodos e medios (os xogos e os deportes).

• **As escolas das Sociedades Económicas de Amigos do País e a Educación Física e deportiva: A Escola de Santiago.**

Xa fixemos unha referencia destas institucións xurdidas no último terzo do século XVIII como un proxecto interclasista de reformas, baixo a protección do poder absoluto do monarca, co fin de obter mellores rendementos; algunhas delas aínda perduran hoxe, de xeito residual. Naceron como un foro de contribución ao desenvolvemento económico (comercial, agrícola e industrial) e social (instrución pública) dos sitios onde estaban localizadas, favorecidas polo interese do pensamento “ilustrado” cara ao “progreso”. Promoveron estudos (informes) importantes que favorecerían o crecemento da economía das diferentes rexións baseado nos recursos propios e a súa optimización. A idea filantrópica marcaría o seu desenvolvemento, fundamentalmente no eido social, e o dereito a unha educación para todos propiciou que a educación e a ximnástica deixasen de ser un privilexio de determinadas clases. Tamén cumprirían un importante papel de contacto co exterior, pois numerosos estudosos acudirían a Europa a ampliar estudos, fundamentalmente no campo industrial e nas ciencias. Nas Sociedades Económicas de Amigos do País (SEAP), nun principio, impartíanse cátedras de ciencia, economía e comercio á nobreza e á burguesía, logo popularizáranse tendo como clientela as clases máis desfavorecidas, levando a cabo un papel instrutivo e de coñecemento elemental dos rudimentos básicos e profesionais para poder desenvolverse cun claro obxectivo de promoción educativa popular.

Aínda que non fosen centros formativos con profesorado como tal, desde eles impartíanse clases de ximnástica e de deportes de salón (esgrima), con profesorado especializado. Estas institucións foran creadas pola burguesía e a nobreza “ilustradas”, onde nun principio tamén realizaban prácticas corporais ao modo que naquel tempo practicaba, en exclusiva, a nobreza. Co paso do tempo, xa mediado o XIX, sen que poidamos precisar cando, estas escolas abríanse á instrución dos cidadáns, en xeral, con novos contidos como os exercicios corporais, a música, as artes e as letras. En canto ás actividades corporais, entendemos que a incorporación destas á súa planifica-

ción responde ao modelo de educación “liberal” de concepción instrutivo hixiénico.

Aínda que requiriría un estudo máis en profundidade ao fin de rescatar datos anteriores, diremos que nas Sociedades Económicas de Amigos do País (SEAP) de Santiago de Compostela temos indicios do funcionamento do seu ximnasio en 1890; estaba radicado no Pazo de San Clemente, a teor dunha relación de contas que atopamos[17]. Segundo Fernández Casanova, en 1867 faise unha proposta para a creación dun ximnasio: *en la que se hace hincapié en las consecuencias benéficas que tendría para la salud corporal*[18]. O informe foi aprobado e decidiuse que o ensino da ximnasia comezase tan pronto como se adquirise un local. En 1891 creárase unha escola de esgrima, complementaria da de ximnasia, que estaba levada polo mesmo profesor, Attilio Pontanari[19]. As clases de esgrima eran dunha hora diaria, a matrícula anual constaba 30 pesetas, e a de ximnasia 20[20]; uns prezos para a época difíciles de custear para calquera individuo de a pé. Entre esta documentación estudada, tamén constaba a realización de exames de ximnasia con tribunal, sen que saibamos o seu propósito -fálase de estímulo(?)-, e a entrega de premios da chamada Escola de Ximnasia. Posiblemente se realizaban estes exames para outorgar premios anuais entre o alumnado máis avantaxado.

Fronte aos clientes con regular capacidade adquisitiva, ou sexa, de pago ordinario, fundamentalmente universitarios, tamén tiñan prazas escolares de ximnástica para os máis desfavorecidos, ao igual que para as outras disciplinas. Por ilustrativa imos reproducir parte dunha acta na que se fai referencia a este particular, e á importancia da ximnástica como elemento correctivo terapéutico, educativo e hixiénico:

El Sr. Presidente manifestó que se había presentado Juan Suárez de oficio zapatero, pobre y padre de numerosa familia, solicitando para dos de sus hijos raquíticos y con desviación de la columna vertebral, la enseñanza gratuita de gimnasia como medio para corregir si era posible este vicio de conformación; que en consecuencia había comisionado a los Sres. Leis y Santaló para que reconocieran como peritos a estos desgraciados con el objeto de averiguar la verdad a lo expuesto y si la aplicación de los procedimientos gimnásticos sería fructuosa en este caso; y siendo favorable el dictamen de dichos Sres. proponía a la Curadora la admisión de los expresados niños en la escuela que sostiene esta sociedad, en calidad de pobres, previa la venia del Sr. Director de la Económica a quien se participa esta resolución. Así se acordó por unanimidad; resolviendo a la vez que haga presente al Sr. Director de la Sociedad la conveniencia de admitir a lo sucesivo a la enseñanza de la gimnasia al que sien-

do realmente pobre se halle en las condiciones de los solicitantes, pues nada más conforme con los altos fines que persigue la Sociedad que procurar en la medida de sus fuerzas el mejoramiento de las condiciones físicas del individuo...[21].

Logo dunha paréntese sen clases por ausencia do profesor Pontanari, a reposición da “Cátedra de Ximnasia” sería reclamada por universitarios e veciños de Santiago: *... que tantos beneficios ha reportado desde el punto de vista higiénico... ningún sacrificio nuevo se impone a la Sociedad Económica con la reorganización de dicha Cátedra, pues existen los aparatos, la sala etc. y en cuanto al profesor nos atrevemos a indicar al aventajado discípulo de Sr. Pontanari y hoy médico ilustradísimo del Ejército Dr. D. Juan Barcia Eleicegui...[22].* Logo dunha explicación do Presidente, nas que fundamenta a necesidade da ximnástica na xuventude para que acaden unha boa educación equilibrada e un lugar de recreación, decide o seguinte: *establecemos la Gimnasia y el establecimiento de Sport y recreo donde la juventud encuentra a la par que lugares de saneamiento de costumbres, y esparcimiento grato a las tendencias naturales del periodo de su edad, un medio de desarrollar convenientemente sus fuerzas físicas...*

A principios do século XX tivo tamén algunhas interrupcións, ata a súa consolidación definitiva coa chegada do profesor do Instituto Adolfo Revuelta, profesor formado na Escola Central de Ximnástica de Madrid, quen simultaneaba o seu labor nestes dous centros, entre outras actividades, como veremos máis adiante.

Tamén queremos lembrar que as Sociedades Económicas de Amigos do País (SEAP) de Santiago sería pioneira en organizar colonias escolares en Galicia. A primeira tería lugar en 1893, en colaboración co maxisterio da cidade e a Universidade, cando aínda non pasara un ano da promulgación da R.O. que as xeneralizaba. Celebrouse na Guarda (Pontevedra). O Director da Sociedade botaría man dun alférez para que os nenos fosen adestrados previamente no exercicio militar con fusís simulados. A esta práctica adicarían un mes antes de partir, durante hora e media diaria, segundo Porto Ucha[23]. Baños, visitas e excursións, recollida de datos nun diario, xogos (marro e pelota), e prácticas de exercicios militares, formaban parte do seu programa diario. Observamos como as experiencias da Institución Libre de Ensinanza van tomando corpo, mais sen despoixarse dalgúns elementos perturbadores como a herdanza militarista.

Rematamos esta parte resaltando a obra desta Sociedade, a cal tivo unha especial relevancia no tocante ás actividades corporais regradas, con carácter público, cunha grande incidencia na Educación Física da sociedade santiaguesa, a que, con toda seguridade foi a primeira en introducir iniciativas neste

campo realizada en Compostela, antes da implantación como disciplina oficial no Instituto. Aínda que demos a data de 1890 como a do inicio de actividades ximnásticas e deportivas nas Sociedades Económicas de Amigos do País (SEAP), é probable que funcionase desde moito antes, coa participación de militares destacados na cidade para desenvolver este labor. Anos máis tarde, precisamente a infraestrutura e os locais desta sociedade terían gran importancia para a implantación das actividades deportivas na Universidade de Santiago, da man do reitor Rodríguez Cadarso, nos anos trinta.

• Os primeiros profesores de Educación Física en Galicia.

Froito da Escola Central de Ximnástica foron saíndo os primeiros profesores de ximnástica. En 1892, coincidindo coa clausura desta escola, mediante R.D. noméanse catedráticos de Ximnástica nos Institutos cabeza de distrito universitario (dez). Ao ano seguinte, a norma faise extensiva aos Institutos provinciais, con Sagasta no poder e con Moret de Ministro de Instrución Pública, establecendo a obrigatoriedade como disciplina xunto á realización de dúas excursións anuais e a necesidade de establecer un rexistro pedagóxico hixiénico. Moret tiña unha relación moi estreita coa Institución Libre de Ensinanza, e o seu influxo nótase nesta regulamentación, o mesmo que o seu Director Xeral, o liberal galego Eduardo Vincenti, autor da extensión das colonias escolares de vacacións ao ensino público (outra iniciativa *institucionista*).

O primeiro profesor desta disciplina que recalou no Instituto de Santiago sería Eduardo Fariñas Abril, madrileño, no curso 1893-94[24]. Dado que publicou o seu programa, isto nos vai permitir analizar o seu contido[25]. En principio, por significativo, destacamos que o título era: *Gimnástica Higiénica y juegos escolares*, o que xa supón un avance con relación aos contidos da Escola da que proviña. Introducía once leccións de Historia da Ximnástica, nomeadamente referidas ao mundo clásico; doce de funcións do organismo, nas que ao chegar ás de reprodución a censura esborrachou; catorce de exercicios naturais e sete con aparatos, entre os que comprendían o manexo e a esgrima de fusil, e a instrución con armas; unha de danza e baile (sen especificar xéneros), con ensino do vals, chotis, rígodón, mazurca, xota e muiñeira; dúas de educación sensorial, e tres dedicadas á pelota, a man, a cesta, e a pá.

Un programa interdisciplinar en canto aos contidos, con elementos arriscados para a época, como a introdución do baile, cun trazo intelectual ao abordar a historia, aventurándonos a formular como hipótese: a pretensión de achegar a disciplina ao positivismo en canto que concibe a introdución

de exercicios que inflúan nas funcións do organismo, predominando os conceptos fisiolóxicos sobre os anatómicos. El era tamén veterinario, disciplina esta á que se adicaría posteriormente, abandonando a Educación Física. En Santiago tan só permanecería dous cursos e medio.

A maiores dos contidos citados, establece unha relación de 28 xogos sen material, e outros 25 con material: *para combinarlos con las lecciones y las excursiones*. A maioría deles eran xogos infantís: os acochos, a pita cega, o marro, xustiza e ladróns...; e entre os que titulaba con material: a buxaina, o tres en raia, a chuca, as prendas... No seu programa non fai máis que citar as leccións co enunciado dos contidos, por isto a análise non pode ir moito máis alá. En calquera caso, observamos un prudente distanciamento do programa da Escola Central de Ximnástica, sen deixar de ter unha impronta militarista, e unha achega importante no terreo deportivo coa inclusión da pelota, probablemente por inclinación e coñecemento persoal deste deporte, pois naquel tempo era un dos deportes máis populares en toda España. No programa de xogos salienta os valores referentes á “sociabilidade predeportiva de equipo”, como elemento integrador. Dentro do anecdotario, significamos que tería grandes problemas co arcebispo de Santiago, mesmo se lle abriu un expediente, causado por asumir como libro de texto o *Tratado racional de Gimnástica y de los ejercicios y juegos corporales* (Madrid, 1893), do “revolucionario” Fraguas, xa citado anteriormente, home crítico coa ximnástica oficial. Este libro estaría entre os prohibidos polo influente estamento eclesiástico compostelán.

Tamén en 1894, en Santiago, é interesante o profesor da Escola Normal desta cidade, Luis López Elizagaray, a xulgar pola publicación que realiza para presentar na Asemblea Pedagóxica de Pontevedra celebrada nese ano[26]. Nacido en Santiago, exerceu un importante papel dinámico como pedagogo innovador e publicista de temas educativos[27]. Este profesor trata de espertar o interese pola materia, chamándolle xa daquela Educación Física. Reivindicaba a actividade física nas escolas de primaria, os campos escolares e os xogos ao aire libre. Polo contido do seu opúsculo semella un embaixador da Institución Libre de Ensinanza en Santiago. Opoñía escola racional fronte á rutinaria; a practica fronte á teoría; e o movemento como substituto da quietude, denunciando o abuso instrutivo, e facendo un chamado á incorporación do xogo coa participación do mestre, a ximnasia sen aparatos como exercicio educativo, os paseos escolares, as excursións e as colonias de vacacións, na liña da pedagogía “moderna”, respondendo ao modelo liberal teórico-práctico que se viña levando a cabo na Institución Libre de Ensinanza. Elizagaray así entendía que había que ligar a práctica co contorno, referíndose ás excursións escolares: *En nuestra amada Galicia, en*

cuyas bellezas naturales se recrea la imaginación de los más afamados pintores y poetas, aquí en donde sonriente la naturaleza tiene una gran parte de sus encantos, donde cada aldeita es un verjel y cada ciudad una estrella que salpica el verde manto de nuestra región florida, aquí hay una razón más para sacar al niño del lóbrego y tétrico al par que insano recinto de la escuela...[28].

Non foi un teórico exclusivamente, pois tamén participara na organización da primeira colonia escolar santiaguesa, comentada anteriormente. Teremos que engadir que, froito daquela colonia, e dos exercicios e demostracións militares que fixeran os nenos e nenas coas que foron deleitados Montero Ríos e Eduardo Vincenti en Pontevedra, saíra unha circular do Ministerio, elaborada por Vincenti, prohibindo os exercicios militares nas colonias escolares (1894)[29].

Ao principiar o século XX, outro notable profesor de Educación Física ocupou a praza desta disciplina no Instituto de Santiago, trátase do tamén madrileño, Adolfo Revuelta Fernández, en 1903[30]. Tamén podemos seguir os seus pasos, tanto por dispoñer de numerosas pegadas no centro, ao ter este un Arquivo moi completo, como por unha pequena publicación que realizara Revuelta en 1912[31]. Foi un profesor moi implicado na vida do centro, pois era Bibliotecario e Vicesecretario (1910-1923), e da cidade, durante unha estadia continuada de máis de 20 anos en Compostela; a relevancia da súa figura está sendo estudada por Xosé Luís Antas nun proxecto de investigación que vai dar moitas luces á historia da Educación Física, fundamentalmente ao marco práctico no que se desenvolvía, e a súa proxección social. Froito da súa preocupación educativa, Revuelta tratou de ampliar estudos no estranxeiro solicitando unha bolsa á *Junta para la Ampliación de Estudios*. Nos seus últimos anos traballou en Madrid e foi partícipe da creación da iniciativa de Negrín para poñer en marcha unha Escola de Educación Física ligada á Facultade de Medicina da universidade madrileña.

A xulgar polas citas e polas palabras que lle adica na súa publicación a certos políticos (Canalejas, Amós Salvador, Santiago Alba...), Revuelta debía militar no Partido Liberal. Alternou a docencia no Instituto coa de profesor agregado da Escola Normal Superior, onde impartía Xogos, Exercicios Corporais e Educación Física (1903-1916); e na Real Sociedade Española de Amigos do País dando esgrima e ximnasia (1903-1923), ao tempo de fundar o servizo voluntario de bombeiros de Santiago. Foi introdutor dos deportes na cidade, creador dunha liga provincial de fútbol, en 1904, e organizador da copa "rexional de balompé", desde 1906 (Copa Compostelá). Tiña asumidas as excursións como elemento educativo esencial. Tamén sería un vertebrador do asociacionismo deportivo cidadán creando clubs de fútbol

e presidindo o Club Deportivo de Santiago (1906-1910), e a “Unión Velocipédica”, sendo cónsul en Santiago da Unión Velocipédica Española. Máis adiante, propiciou unha cartilla ximnástica infantil a modo experimental, logo do seu traslado á Escola Práctica Agregada da Normal Central de Mestres de Madrid, en 1924; neste centro impartiría cursiños de perfeccionamento de Educación Física para mestres e mestras (Instrutores de Educación Física Infantil). Antes de aterrar en Compostela, creara ximnasiaos hixiénico-médicos nos seus destinos en Valencia e Mallorca (1895 e 1897), e sería socio fundador da Real Sociedade Ximnástica Española, en Madrid, en 1891, da que chegaría a ser Vicepresidente ao ano seguinte; nesta sociedade deu clases de esgrima e de natación.

A memoria de Revuelta á que fixemos alusión, foi premiada pola Facultade de Medicina de Santiago no certame literario de xullo de 1912, recibindo o primeiro premio entre 18 presentadas. Neste opúsculo enxalzador das prácticas corporais, considera a Educación Física como parte da educación integral, fundada en leis biolóxicas. Valora ao hixienista-positivista francés Tissié e a Spencer, como teóricos referentes e investigadores probados. O seu discurso ten unha carga *psicoloxicista* e *rexerenacionista*, cunha certa preocupación polos máis desfavorecidos e polas instalacións deportivas públicas: baños, piscinas e campos deportivos municipais. Manifesta que as actividades corporais aínda non penetraron o suficiente na sociedade daquel tempo, e fai un chamamento ás saídas ao campo, ao bosque e á montaña. Utiliza como medio a antropometría. Establece un ciclo para a Educación Física cimentado en catro bases: o fogar (xogos coa preceptora), a escola (ximnasia pedagóxica, paseos, excursións e xogos), o cuartel e a sociedade (os deportes). Recoméndalles os xogos deportivos aos nenos, segundo el, porque sería un erro pedagóxico facelos practicar deporte sen base orgánica adestrada previamente; diferenza entre xogo deportivo (?) e deporte (fútbol, carreiras a pé ou en bicicleta, lanzamentos, saltos, natación, regatas, loitas e halterofilia), tendo unha visión prudente da práctica deportiva precoz: o neno non pode someter o corpo a excesos, nin forzar o corazón.

Sería un innovador das prácticas corporais educativas, desterrando, en parte, o carácter militarista que ata aquela tiñan, buscándolle á Educación Física un acomodo pedagóxico -hixiénico-pedagóxico- dentro do ámbito educativo coa introdución dos xogos deportivos e as saídas do recinto escolar. Non deixaba de valorar, en certo modo, e paradoxalmente, o potencial formativo que tiñan as prácticas *escoutistas* encamiñadas a influír no “ser moral”, dentro dun concepto formativo, aínda que novo, empapado de las- tres patriótico-redentores encamiñados a educar o “carácter” dos mozos coa

instrución premilitarista, como complemento da Educación Física escolar. Foi o fundador da tropa de *Exploradores de España en Compostela*, en 1913:

Sin ninguno de los inconvenientes de los batallones escolares, cuyos efímeros éxitos de parada no compensan las molestias constantes de su renovada organización, los grupos, ó secciones de “muchachos exploradores” llenan cumplidamente los fines de escuela militar de la juventud, desarrollando en alto grado la iniciativa individual, el amor al prójimo, la aplicación de las artes gráficas, el amor a la naturaleza, y el conocimiento práctico del terreno con todos sus pormenores y accidentes; haciendo vida de campamento en el cual se aprenden a practicar marchas, salvar obstáculos naturales, escalar alturas, armar y desarmar tiendas, vivaquear al término de la excursión, durante la cual, y al par que se endurece el cuerpo se temple el ánimo, formando el ser moral que adquiere hábitos de disciplina y obediencia tan necesarios hoy que se hallan relajados los resortes sociales[32].

Pola súa forma de pensar, é de supoñer que o activismo militante *scoltista* de Revuelta foi na primeira época, cando aínda era un movemento incipiente descoñecendo as implicacións e apoios que máis adiante ía ter, cando a súa permeabilidade permitiu o seu control polo asociacionismo católico e patriótico. Descoñecemos o seu pensar en torno a este movemento cando xa instalado, pasou a ser un elemento importante de adoutramento desde o poder establecido e o clero -adoutramento patriótico/relixioso/militarista-, falamos dos tempos da Ditadura de Primo de Rivera, e mesmo da II República.

Para finalizar, digamos que Revuelta sería un innovador en canto que materializou as saídas sistematizadas do centro, organizou competicións deportivas, realizou excursións de varios días con alumnos por Galicia, potenciou a Educación Física feminina, e utilizou o recurso do “escultismo” como medio complementario educativo, substitutivo nese caso das prácticas estritamente militaristas na época, mais co mesmo obxecto e estrutura[33]. Impartiría multitude de conferencias e cursiños, colaboraría co doutor Fraguas na súa obra, xa citada; tamén foi un divulgador da Educación Física nos medios xornalísticos locais, galegos e españois, e en revistas especializadas. Deixou máis dunha decena de publicacións divulgativas. Obtivo varias distincións en concursos, destacando a de Cabaleiro da Orde Civil de Alfonso XII (1916) e a Cruz de Ouro da Abnegación polos servizos prestados na epidemia de 1918, en Santiago, supoñemos que da gripe[34].

É significativo que estes profesores dos que falamos, aínda que innovadores, non foron capaces de deixar o lastre militarista arrastrado desde a súa etapa formativa na Escola da que proviñan. Revuelta fora profesor de

Ximnasia educativa e de aplicación militar do Rexemento de Infantería Zaragoza nº 12, de Santiago, en 1919. Excluímos destes a Elizagaray quen, non sendo profesor de Educación Física, tiña unha liña máis pedagoxista e conceptualmente próxima a Institución Libre de Ensinanza. Tamén entre os mestres houbo moitos exemplos de incorporación das prácticas corporais, e as excursións, aos seus programas, en calquera caso, sempre de espírito educativo avanzado, e, en maior ou menor medida, ligados aos principios *institucionistas*, como é o caso de Juan García Niebla, en Canido (Ferrol), quen sería asasinado polos sublevados, no verán de 1936[35].

• **A utilización dos recursos complementarios como medio educativo ligado ás actividades corporais e recreativo-instrutivas ao comezo do século XX en Galicia.**

Non teremos que recorrer ás definicións clásicas de deporte para demostrar que os paseos e as excursións forman parte do deporte na súa vertente máis recreativa, distendida e enriquecedora, con múltiples posibilidades educativas. Á dimensión cultural e científica, Giner, desde a creación da Institución Libre de Ensinanza, daríalle ao excursionismo unha nova faceta: a pedagóxica. Inspirada nos principios *rousseauianos* e debido aos excesos de quietude nas aulas, predominio do instrutivo, e a necesidade dun desenvolvemento corporal, Giner recupera a natureza como contorno educativo e as excursións como medio para que os alumnos e as alumnas aprendan e se eduquen dun xeito global atendendo tamén ao *espírito*[36].

Achegamento á natureza e á paisaxe como medio para mellorar a formación dos rapaces e rapazas, xuntando razón e sentimento; intelixencia e sensibilidade para abrir as posibilidades de comprensión do universo expresado na natureza e a paisaxe, identificándose con eles ao poñer en activo rexistros espirituais, éticos e estéticos, por medio dun proceso que conxuga unha proxección do interior e unha interiorización do exterior... serían as razóns nas que se fundamentou Giner para practicar o excursionismo. Neste persoeiro tamén sería determinante a actitude e o sentimento *moderno* de mirar e entender a natureza desde o pensamento do movemento romántico, no que se fundían vitalismo e cultura, creándose unha nova forma de sentir con valores e significados éticos, estéticos e intelectuais dos que, consecuentemente, xurdirían novos modos de percibir, entender e representar as relacións do home co mundo exterior, froito dese diálogo coa natureza pensando e sentindo -a comprensión por medio da analoxía e a subxectividade serían os piares básicos da concepción romántica: nexos entre conciencia e universo-[37].

Esta moderna concepción das saídas deseguido tivo moitos adeptos non só no marco escolar. A maiores dos profesores xa citados, que facían do excursionismo un medio integrado nas súas programacións, imos citar unha serie de actividades e de institucións galegas que fixeron das excursións unha práctica educativa:

— O asociacionismo deportivo excursionista e a festa da árbore.

A carón da Universidade Popular da Coruña, creada en 1906, nacería un grupo dentro do concepto de ilustrados con interese divulgador para os máis desfavorecidos: *Para intentar el mejoramiento intelectual del pueblo, cumplió su misión pedagógica dando cursos y conferencias y organizando excursiones y visitas*[38]. Tería desde un principio un Grupo Excursionista e outro de visitas instrutivas -no artigo 9 dos seus estatutos figuraban, entre outras, estas dúas seccións[39]-. Da sección de Excursionismo, en 1912, era Presidente Enrique Suárez Ferrín, irmán do que logo fora Alcalde republicano da Coruña, e Secretario Manuel R. Moret. Funcionou ata máis alá de 1930. Entre as súas actividades, realizaron excursións a varias cidades españolas, de xeito extraordinario, a maiores de facer itinerarios semanais a cidades, vilas e centros de interese en Galicia; farían unha de gran importancia ás Exposicións de Barcelona e Sevilla en 1930, á que acudiron 120 persoas.

Formaban parte desta institución: Alberto Álvarez Insua, Enrique Hervada, Ángel del Castillo, Manuel Monteagudo, Gerardo Abad Conde, Eugenio Carré Alvarellos, Santiago Casares, Rodrigo Sanz, Ramón Tenreiro, entre os máis coñecidos[40]. Constituían unha amalgama *antirrestauracionista* onde confluían: masonaría, esperantismo, republicanismo, agrarismo, asociacionismo lúdico e gastronómico[41]... Realizaban, fundamentalmente, cursos e conferencias; no labor excursionista e de visitas, a memoria do primeiro ano apuntaba:

(...) Se hizo una excursión artística á Betanzos, en donde se dió, además una conferencia sobre el Alcoholismo. Las visitas fueron cuatro: una artística, a los templos principales de esta ciudad; otra recreativa, a la Torre de Hércules, y dos científicas: al Gabinete de Física e Historia Natural del Instituto da Guarda y a la Granja Agrícola (...) Además, y con carácter extraordinario la Universidad popular organizará excursiones de orden artístico a monumentos y museos; científico industrial, a fábricas, laboratorios, talleres, etc. y en general, a todo centro que estime de eficacia para sus fines, proponiéndose algunos otros actos de verdadero interés educativo.

Resulta importante a división que facían das súas actividades excursionistas e visitas, clasificándoas por intereses e materias. Como se pode observar facían o seu labor cun interese social. Os seus actos pechados realizá-

banse nos locais das Sociedades Obreiras do tempo. Deste grupo, co nexo dalgún dos seus compoñentes, xurdiría a asociación *Amigos de los árboles*, en 1911, tamén na Coruña. Esta, aínda que non ten que ver directamente co asociacionismo excursionista, si ten relación co asociacionismo naturalista e de conservación do medio, ligado fundamentalmente á institución escolar[42]. Tivo actividade ata ben entrados a década de 1950. Fora fundada polo cate-drático de Agricultura do Instituto da Coruña José María Hernansáez, que sería presidente da asociación ata a súa marcha da Coruña en 1923, polo militar Manuel Insua Santos e por Manuel Monteagudo[43]. Tiñan especial interese pola repoboación arbórea e piscícola, e por divulgar a importancia da natureza mediante a celebración das festas da árbore en diferentes localidades das provincias coruñesa e luguesa, celebracións campestres que incluían merenda para os presentes, e recital poético, cun fin, primordialmente, educativo. Tiñan vencellados aos sectores clerical e militar, con voca-lías de representatividade na súa xunta directiva. Entre os seus presidentes salientamos a Rof Codina, nos anos 1931 e 1932.

Xustaposta a esta, e case cos mesmos socios, crearíase en 1923, tamén na Coruña, unha nova asociación naturalista, científica e excursionista chama-da *Los Amantes del Campo*. Tiñan como obxectivo axudar ao desenvolvemento de Galicia estudando os seus problemas para aportar solucións, para iso percorrían palmo a palmo os lugares galegos para o seu coñecemento: mon-tes, monumentos, castros, vilas, aldeas, cidades... mediante excursións a pé, en tren ou en autobús. Eran os seus máis afamados integrantes: os xa cita-dos Insua, Monteagudo e Rof Codina, mais o Director da Granxa Agrícola, Hernández Robredo. Tiñan como lema: *Salud, fuerza, fraternidad*. Como moi-tas outras asociacións desta índole, *Los Amantes del Campo* morrería coa Guerra Civil, en 1936. Na realización das excursións aproveitaban para reci-tar versos, ler contos, facer ximnasia, e nos lugares que chegaban daban conferencias. Semanalmente Insua daba conta dos itinerarios realizados nunha crónica no xornal coruñés *La Voz de Galicia*, os martes.

— O “escultismo”.

Por mi honor prometo hacer cuanto de mi dependa para: Cumplir mis deberes para con Dios y con la Patria; Ayudar al prójimo en toda circunstancia; y Cumplir fielmente la Ley Scout[44].

A escaseza de medios escolares para realizar prácticas corporais motivan-tes e a ausencia de recursos dos escolares serían dous elementos determi-nantes para que os profesores de Educación Física e os mestres se “engan-charan” ao novo tren do “escultismo”, como medio complementario das

súas clases, e, en principio, como elemento recreativo e asociativo fóra do marco escolar.

Esta institución creárase durante a guerra angloboer por militares británicos co fin patriótico de adestrar aos mozos, interclasistamente, nas artes militares con disciplina espartana de colexios saxóns (tiña antecedente nos batallóns escolares), con organización xerarquizada, tipo militar. Desenvolvemento das virtudes varonís, formación física e do carácter, disciplina e defensa patria, estaban entre os seus obxectivos, aínda que o seu creador, o Coronel Baden Powell, recalcaba que o seu carácter non era militar, nin político, nin relixioso. No seu código comprometíanse a ser leais a Deus e ao Rei. Na Primeira Guerra Mundial fixeran labores de vixilancia de costas e de lugares estratéxicos, nas que participaron 23.000 mozos británicos. Catro anos despois da súa creación en 1908, aparecería unha organización feminina de corte semellante. En España o *scoutismo* implantárase en 1912, declarándose institución nacional en 1920, por R. D. Seu artigo 1º reza: *Desarrollar en la juventud el amor a Dios y a la patria, el respeto al jefe del Estado y a las leyes de la nación (...)*. Por un lado tratábase de inculcar desde o poder, que potenciaba este movemento, o sentimento do deber en contacto coa natureza, mediante o excursionismo, como elemento auxiliar das institucións educativas deficitarias neste terreo. E por outro lado, nun momento de máxima conflitividade social en España, trataba de que o tempo de lecer da mocidade, fundamentalmente as fins de semana, estivese lonxe das diferentes organizacións políticas e sindicais que naquel momento trataban de concienciar á sociedade por medio das súas estruturas, con febles medios, incluídos mozos e mozas. Durante a ditadura de Primo de Rivera acadaría unha importante implantación, moi acorde co dirixismo de cadros que neste tempo gobernou[45]; o *scultismo* caería en picado durante a Guerra Civil, e durante a ditadura franquista reorganizouse constituíndo unha das poucas plataformas de realización de actividades na natureza á marxe das establecidas polo réxime, cun acento militar menos marcado que nas súas orixes.

Queremos significar o labor excursionista que a través do *scoutismo* se levou a cabo no noso país. Principiarían arredor do ano 1912, na cidade da Coruña, onde os exploradores organizaban excursións polos arredores da cidade herculina. Ata a Guerra Civil o movemento tería gran impulso entre os máis novos, potenciado, en bastantes casos, polos profesores de Educación Física. Estendeuse polas principais cidades e vilas galegas[46]. Vigo, Pontevedra, O Ferrol, Ortigueira e Santiago, tiveron importantes organizacións.

No mesmo caso que o citado profesor Revuelta atopárase o mestre Victor Fraiz Villanueva, que desenvolvía o seu labor docente na vila de Pontecaldelas ao principiar a década de 1910. Sería o promotor do *escultismo* nesta poboación pontevedresa, mesmo editaría unha revista co nome *El Explorador de Puente Caldelas*. Publicación mensual da que era propietario o mesmo Fraiz. Comezaría a súa andaina en xaneiro de 1915, para axiña serlle mudado o nome (abril de 1915) por: *El Heraldo de Puente Caldelas*. Ía dirixido fundamentalmente aos residentes caldeláns emigrantes en América. Nun principio tiña unha sección chamada *Los Exploradores* na que daba conta das actividades da agrupación dos *scouts* do lugar, da que formaban parte 80 asociados. Á parte de facer excursións polo contorno, Fraiz celebraba a festa da árbore cos seus alumnos. No número un da citada revista explicaba as razóns para propagar o *escultismo*: (...) *Su teoría consiste en educación, instrucción, cultura; el resultado es patriotismo, progreso, riqueza (...)*; neste primeiro número tamén se difundían o código e as promesas dos exploradores. Máis adiante a revista pasou a ser un voceiro das reivindicacións do maxisterio e o seu asociacionismo[47]. Esta publicación é a única que coñecemos do xénero en Galicia, de aí que destaquemos o valor histórico que ten.

Segundo Fraiz, nun artigo no primeiro número da revista, esta asociación fora introducida en España polo Capitán de Cabalería D. Teodoro Iradier, con apoio do Rei e o duque de Tames, en Vitoria, con aprobación de estatutos o 30 de xullo de 1912. Dos primeiros comités galegos sería o de Pontevedra, en xaneiro de 1913, sendo o seu Secretario o señor Rubido, quen propagaría pola provincia este movemento. Sería o que visitara Pontecaldelas e influíra na constitución da agrupación caldelá. Entre os socios honorarios, á parte do clero representativo, estaba o Deputado de Pontevedra José López Boullosa e o Xefe de Instrución Pública de Pontevedra, Xerardo Álvarez Limeses, o que dá pé para pensar que desde as institucións educativas e políticas estabase a potenciar este movemento asociativo desde os seus inicios, como logo ocorrería na II República ao asociarse o *escultismo* co Ministerio de Instrución Pública, de quen dependían, nun claro xogo de necesidade mutua. Para o ministerio un intervencionismo sobre as súas actividades posibilitaba abrilas á mocidade como complemento para solventar as carencias en infraestrutura educativa e, fundamentalmente, de tempo libre. E para a asociación, ter un referendo do poder, unha vez máis, pero neste caso “aggiornándose” ao novo réxime (decreto de 21 de maio de 1931).

Quen mellor definiría o movemento “scout” sería Miguel de Unamuno:

Fue una introducción de mayores, pedantesca y tendenciosa, de pedagogía puramente formal, de disciplina vacía y de... liturgia. No podía prosperar y no ha

prosperado. Se tradujo lo de “boy-scout” por explorador; pero estos exploradores no exploraban nada. El nervio de ello se reducía a uniforme, más o menos pintoresco, a hurras, a saludos, a divisa —“¡siempre adelante!”— a jerarquía, a... liturgia. Y los chicos, ¡claro! Se aburrían...[48].

— O asociacionismo deportivo nos partidos políticos galegos na II República.

Dentro do ámbito político tamén houbo iniciativas asociacionistas deportivas e de montaña no período da II República. Desde a estrutura da Mocidade do Partido Galeguista, fariase indicación a todos os grupos de Galicia dun *Proieto de Ordenamento para as Mocidades* no que se incluía o establecemento de dúas seccións: unha de educación cultural e patriótica e outra de Educación Física e deportiva, segundo eles: *Para millor exercer o proselitismo e influxo nazonalista*[49]. Este influxo organizativo tivo consecuencias prácticas en diferentes cidades galegas. Na Mocidade de Pontevedra creárase unha Sección musical e outra deportiva -Educación Física e Deportiva que contaba con equipos de natación, waterpolo, fútbol e excursionismo-, na de Ourense: unha de Música e Declamación e outra de Excursións e Deportes. É de supoñer que saírian adiante por influencia e apoio dalgúns militantes do PG ligados a estas actividades, que verían o deporte e o excursionismo montañoiro como un elemento atractivo importante para a mocidade, e ao tempo educativo, a maiores de ser un elemento de captación afiliativa moderno, tal e como eles indicaban.

Tamén, en Vigo, en torno ás Mocidades do Partido Galeguista, tiñan un grupo organizado de montañismo deportivo, que, mesmo, editaban un xornal chamado Queltia. Entre os seus responsables estaba Joaquín Domínguez, fusilado en 1936, José Benito Pazos e Ánxel Cuiñas[50]. O Partido Galeguista, dentro da súa organización xuvenil, foi o único partido político galego que potenciou na práctica as actividades asociativas en torno ás excursións, a montaña e o deporte, antes da guerra, que coñecemos. Neste caso, como xa indicamos, co fin de ofertar un marco de desenvolvemento do tempo libre diferente, e ao tempo captar militancia entre os máis novos, como daquela se estaba a facer en Cataluña nos partidos políticos nacionalistas, inspirados nos “sokol” checos: centros de cultura para favorecer o sentimento nacional mediante a exercitación física e moral, dentro dunha profunda doutrina democrática. Salientamos o excursionismo que facía o grupo Ultreya, formado por mozos do Partido Galeguista.

Temos que engadir que en bastantes centros culturais promovidos por partidos políticos (Ateneos, Centros Obreiros...) se potenciaba a práctica de excursións, encadradas dentro dun marco de oferta cultural de carácter extensiva. Un deles foi o Centro Obreiro de Cultura do Ferrol (1911), alen-

tado polos socialistas ferroláns[51]. Ou na Xuventude Socialista Aresá (Ares, Ferrol, 1935), asociación política xuvenil na que, entre os seus fins estaba a organización de excursións[52].

Por problemas de espazo non podemos abordar outras institucións que promoveran as actividades corporais, de menor entidade que as citadas, pero non por iso menos importantes. En definitiva, en Galicia houbo actividade física de certa relevancia, cun notable influxo do *institucionismo*, primeira corporación en introducir as actividades corporais, con carácter educativo, na súa experiencia-laboratorio: a Institución Libre de Ensinanza. Desde ela xurdiría un campo de acción e intervención con notables resultados, pois, practicamente, todas as iniciativas lexislativas no terreo da Educación Física pasaron polas mans de Giner e os seus amigos. Non se esqueza que o galego Manuel Becerra, quen é considerado o pai da Educación Física por algúns historiadores, foi profesor na Institución Libre de Ensinanza. Quizais a mellor “escola” que tivo para a súa promoción.

NOTAS FINAIS

- [1] Chamounos poderosamente a atención unha publicación da asociada á R.S.E.A. do País de Zaragoza, Josepha Amar y Borbón: *Discurso sobre la Educación Física y moral de las mujeres*; Madrid, Impr. de Benito Cano. Unha mostra moi atrás no tempo na que se evidencian signos de participación da muller nas actividades físicas, desde estas institucións, e, a risco de equivocarnos, a primeira vez que aparece publicada a Educación Física con estes termos. Datada en 1790.
- [2] Pablo Montesino xa escribía nos seus tratados pedagóxicos da necesidade de introducir a Educación Física nas escolas con carácter educativo (1845). E Ballesteros para os eivados (1847). Carlier (1867) e Monlau (1870), médicos, destinarían moitas páxinas a defender a ximnástica hixiénica fronte á militarista.
- [3] Desde Jovellanos a Becerra, os políticos reclamarían a necesidade de introducir exercicios premilitares na escola. O primeiro defendendo a necesidade dos batallóns escolares, similares aos que funcionaban en Francia e Alemaña. E Becerra defendendo: *la utilidad de la gimnasia bajo el punto de vista militar y para la defensa de la patria*, con motivo de solicitar a oficialidade da ximnástica (Piernavieja del Pozo, Miguel, 1962: “La Educación Física en España: antecedentes histórico-legales”. *Citius Altius Fortius*; Madrid, Ed. Comité Olímpico Español; páx. 56).
- [4] Considerábase a creación dunha Escola Central de Profesores e Profesoras de Ximnástica. Non se poría en marcha ata a chegada, de novo, dos liberais, en 1887. Esta tería unha vida moi curta, pois foi pechada en 1892.
- [5] Intervención no Congreso dos Deputados, 31 de outubro de 1881, citado por Piernavieja (1962, op.cit. páxs. 45 e 46).

- [6] Cossío, Manuel B. (1888): “Las colonias escolares de vacaciones”. *BILE*, 1888, p. 205.
- [7] O *krausismo* actuará como revulsivo na vida académica española: fronte ao conformismo intelectual, fronte á cerrazón ante as correntes de pensamento europeas, propugnarán a necesidade de modernizar e de racionalizar os contidos, os métodos e as institucións produtoras de cultura no seo da sociedade española (Gurriarán, Ricardo (1983): *Aportación de la Institución Libre de Enseñanza a la Educación Física del siglo XIX*. Tesiña de Licenciatura, INEF Madrid; páx. 24.
- [8] Tuñón de Lara, Manuel (1976): “Reflexiones históricas sobre un proyecto cultural”; *Cuadernos de Pedagogía*, nº 22.
- [9] O seu antecedente está na lei para a educación militar da xuventude, en 1791; e nos *bataillons de l'espérance*, en 1795. Logo da derrota con Prusia, fixéronse, de novo, obrigatorios os exercicios militares nas escolas francesas, e en 1882 instituíronse os batallóns escolares, adoptando un pequeno fusil de madeira para a instrución do seu manexo. Tamén en Italia existiron os batallóns da esperanza (1848). Ver Mosso, Ángel (1894): *La Educación Física de la juventud*; capítulo “La educación militar y los batallones escolares”.
- [10] Este profesor publicara un libro: *Educación gimnástica civil y militar* (Madrid, 1895), onde recomendaba a creación de batallóns escolares, cando daquela xa estaban practicamente desaparecidos da institución escolar en Europa.
- [11] Alfredo Serrano Fatigati, formara parte da comisión para facer o regulamento da Escola Central de Ximnástica, nomeada polo Ministerio, en 1886. Fora un dos asinantes en contra da “Segunda Cuestión Universitaria”, cando se viran expulsados das súas cátedras os futuros *institucionistas* (1875). Ao igual que o seu irmán Enrique, profesor de Física e Química do Instituto da Coruña (fundador da Sociedade Española de Excursións, en 1882), tamén asinante do manifesto.
- [12] Ao ano seguinte, Vincenti ditaría desde o ministerio, como director xeral unha circular sobre: *Orientaciones pedagógicas para la asignatura de Gimnástica higiénica en los institutos*.
- [13] Martínez Navarro, Anastasio (1995-6): “Datos para la historia de una iniciativa fallida: la Escuela Central de Gimnástica”. *Revista de Historia de la Educación*; vol. XIV-XV, Salamanca, páx. 130.
- [14] Temos que exceptuar ao doutor Fraguas, que no seu *Tratado racional de Gimnástica y de los ejercicios y juegos corporales* (Madrid, 1893, tomo I) di que o cadro de profesores se fixera na antecámara dos ministros, cualificándoos de ignorantes, incapacitados e antipedagóxicos, aínda que eran amigos seus.
- [15] Navarro significa que durante o período que estivo aberta a Escola houbo múltiples irregularidades, sobre todo para designar o cadro de profesores. O feito de ter un comisario rexio é indicativo de que o centro era problemático.
- [16] Nós tan só localizamos a tres. Entre eles unha muller, Ángela Serrano Gorostiza, natural de Lugo, de 25 anos; aprobou os exames de reválida en 1890 (AHUCM; caixa D-30I: *Libro de exámenes de reválida*). Os outros eran Eusebio Pérez Cores, de 21 anos, de Pontevedra, en 1889; e Joaquín Mayoral Parracia, da Coruña, de 18 anos, en 1892.
- [17] Libro de Actas da Comisión Curadora (17 de maio de 1890). Arquivo da RS de Amigos do País de Santiago.

- [18] Fdez. Casanova, Carmen (1981): *La SEAP de Santiago en el siglo XIX*; Sada-A Coruña, Ed. do Castro, páx.. 89.
- [19] Simultaneaba este traballo coas clases no Instituto de Pontevedra. Nalgunha acta consta que era recoñecido ximnasta. Logo trasladárase ao Instituto de Ourense. Sería famoso tamén pola faceta de inventor, entre outros, deseñaría un novo inodoro. O imaxinario popular trasladounos que viñera nunha compañía circense italiana, asentándose logo en Galicia.
- [20] Libro de Actas da Comisión Curadora (25 de setembro de 1891).
- [21] Ibidem (28 de xaneiro de 1893)
- [22] Ibidem de 7 de novembro de 1899. O escrito ía avalado por 37 sinaturas.
- [23] Porto Ucha, Ángel S. (1986): *La Institución Libre de Enseñanza en Galicia*. Sada-A Coruña, Ed. do Castro.
- [24] Expediente persoal (caixa 757; Arquivo Histórico do IES Arzobispo Xelmírez I, Santiago).
- [25] *Programa de Gimnástica Higiénica y juegos escolares* (1894); Impr. Paredes Santiago.
- [26] López Elizagaray, Luís (1894): *Colección de estudios pedagógicos con arreglo á las modernas tendencias de la Escuela*; Santiago, impr. Paredes.
- [27] Marco López e Porto Ucha (2000): *A Escola Normal de Santiago de Compostela, de escola Normal Superior a Escola Universitaria*; Santiago, Ed. USC, páxs. 231-232. Fundou en Santiago unha escola de primaria na que levaba a cabo programas innovadores, en 1894. Chamábase “La Escuela Española”.
- [28] López Elizagaray, Luís (1894), op. cit. páx. 32.
- [29] Esta circular contén un marcado carácter educativo para a Educación Física escolar dando instrucións precisas para o seu desenvolvemento. Tenta fuxir do militarismo que se estaba a dar, e da ximnástica con aparatos, por perigosa, e propón a necesidade de poñer en práctica os xogos e os deportes: *urge fomentar los antiguos juegos nacionales de cada región, que han caído en desuso, e introducir los extranjeros ya acreditados...* Pensamos que dentro do partido triunfarian as teses progresistas, deste xeito, na circular materializárase o “ideario” da Institución Libre de Ensinanza no tocante á Educación Física. Ao tempo de ver a necesidade de estendela ás Escolas Normais e ás Escolas de Primaria.
- [30] Expediente Persoal (caixa 762; Arquivo Histórico do IES Arcebispo Xelmírez I, Santiago). Tanto Fariñas como Revuelta, obterían bos resultados académicos ao seu paso pola Escola Central de Ximnástica. Foron distinguidos con varios premios.
- [31] *Necesidad e importancia de la Educación Física (memoria)*; Santiago, Tip. Galaica.
- [32] Revuelta Fernández, Adolfo (1912), *Necesidad e importancia de la Educación Física*, Santiago, Tip. Galaica; páxs. 23 e 24 [citado en: *Da ximnástica á Educación Física no Instituto de Santiago*; Antas Ramos, traballo inédito, Santiago, 2001; agradecemos as facilidades prestadas por este investigador]. Sinalemos que a obra citada de Revuelta é de 1912, polo que se deduce que ditas prácticas xa estaban implantadas en Galicia daquela.
- [33] Organizou e coordinou unha volta a Galicia con exploradores de ámbito galego (“scouts”) percorrendo 478 quilómetros en 19 etapas, en 1917: *Viaje de instrucción realizado a*

pie con tropas de exploradores regionales. E fundou o “Ximnasio modelo sueco” no colexio de nenas da Enseñanza de Santiago, en 1919.

- [34] Datos extraídos do seu expediente persoal, xa citado (AHIAXS)
- [35] Suárez Martínez (2000): *Alzamiento y represión en la comarca de Ferrol (1936–1939)*; tese de doutoramento inédita (UNED); páx. 233. A súa escola fora visitada por Luis Bello en 1930. Estaba presidida polos retratos de Giner, Costa e Pestalozzi. Fixo algunha publicación sobre temas educativos e dirixía unha revista pedagóxica.
- [36] Para as escolas na natureza ver: “La escuela al aire libre”, Sensat, Rosa, *Revista de Pedagogía*, nº 85, xaneiro de 1929, Madrid; páxs. 15-22.
- [37] En “El descubrimiento cultural en la Sierra del Guadarrama”, Ortega Cantero, Nicolás; ibidem, páx. 83.
- [38] En Memoria do primeiro curso, 1906-1907.
- [39] Estatutos da UP da Coruña, 1927, Imprenta Moret. Toda a información do asociacionismo excursionista coruñés foi subministrada por Luís Monteagudo, fillo de Manuel Monteagudo, un dos pioneiros do montañismo galego.
- [40] Ramón Tenreiro era amigo de Giner, fora director da primeira colonia escolar que se organizara na Coruña. Ángel del Castillo era arqueólogo, que logo colaborara coas excursións científicas que a JAE organizara en Galicia.
- [41] Dentro do grupo esperantista da Coruña creado en 1906, e dirixido por Manuel Monteagudo, estaban algúns dos asociados ao grupo excursionista da UP. Entre os asociados ao “Hispanuja” de Esperanto estaban: María Barbeito (da súa man celebrouse a primeira festa da flor en Galicia en 1912: BOROBO en *La Noche* de 13 de Maio de 1952, Santiago), Manuel Gradaille, varios Labarta, Manuel López Companioni, Julio Ozores, Galo Salinas...
- [42] A primeira asociación deste tipo creárase en Madrid pouco antes, polo Enxeñeiro de Montes Ricardo Codorniu. Para a historia do asociacionismo en torno ás festas das árbores ver: “Fiestas del árbol, piscicultura y pesca fluvial” (*Asoc. Esp. para el progreso de las Ciencias*, Congreso de Madrid, 1913).
- [43] Hernansáez (Murcia, 1858-Cartagena, 1927) foi un profesor moi activo a prol do desenvolvemento agrícola de Galicia, marcharía destinado a Alacante en 1923. Monteagudo era un polifacético coruñés, esperantista, árbitro de fútbol e difusor deste deporte desde o comezo do século XX (“El fútbol en La Coruña data de 1901”, de HENRY; *La Voz de Galicia*, de 25 de xuño de 1949). Durante a República difundiría o alpinismo na Coruña, invitando á súa práctica nos Ancares desde artigos xornalísticos. Desta agrupación, *Amigos de los árboles*, entre outros, formaban parte: Antón Villar Ponte, Manuel Gradaille, José Zincke, Fermín Bescansa Casares, José Longueira, Lúgrís Freire e Ricardo Escauriaza. Tiñan un himno composto musicalmente por Chapí, con letra de Fernández Shaw. O militar Manuel Insua, en 1936, fixo propaganda a favor do Estatuto de Galicia (*El Ideal Gallego* de 12 de xuño de 1936).
- [44] Promesa “scout”, en Baden Powell (1908): *Escultismo para muchachos*.
- [45] No acto de promesa de bandeira que esta organización tiña (semellante á xura de bandeira do servizo militar), en decembro de 1923, ingresarían os infantes Don Juan e Don Gonzalo (Encic. Espasa Calpe, voz *scout*, páx. 892), fillos de Alfonso XIII, que era o

Presidente de Honor da asociación: *Los exploradores del Ferrol salieron hacia Santiago para asistir al acto de ofrenda al Apóstol* (ABC de Madrid de 22 de xullo de 1926). (...) *Los exploradores de Murcia rindieron un homenaje a las tropas del ejército español por sus victorias en África con vivas al Rey, a España y al Ejército* (ABC de Madrid de 28 de xullo de 1926).

[46] “En el campamento de los Exploradores coruñeses”; Julio R. Balseiro, *Revista del Auto-Aero Club de Galicia*, A Coruña, nº 17, de 25 de setembro de 1931. Citamos a data en torno a 1912-13 para A Coruña logo de ver fotos de grupos organizados nesta cidade, facilitadas por Luis Monteagudo. Tamén na revista *Vida Gallega* ven unha importante mostra fotográfica das actividades desta organización.

[47] Victor Fraiz foi durante a República un destacado dirixente sindical dos sindicatos de ensino socialistas, por esta razón sería fusilado en 1936, en Vigo.

[48] En “Boyscouts y footballistas”; BILE, nº 730, 1921.

[49] Castro, Xavier (1985): *O galeguismo na encrucillada republicana*; Ed. da Dep. de Ourense, tomo II, páx. 713.

[50] En Suárez Martínez, Xosé Manuel (2000), op. cit. páx. 60.

UN GALEGO ILUSTRE : DON MANUEL BECERRA E BERMÚDEZ, PROMOTOR DOS CENTROS DE FORMACIÓN DO PROFESORADO DE EDUCACIÓN FÍSICA EN ESPAÑA. DA ESCOLA CENTRAL DE XIMNÁSTICA AOS INEFS

Dr. Ricardo Pérez y Verdes, Profesor INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

Foi revolucionario, bateuse nas barricadas nas que predicou a liberdade e loitou feramente na súa xuventude pola democracia. Non é fidalgo na hora da morte levar ao sepulcro aberto coroas de espiñas que cubran a fronte xeadada do cadáver. Becerra padeceu o mal do seu tempo. Como a maior parte dos homes da gloriosa revolución de setembro, renunciou, por gozar da vitoria, á virtude da consecuencia. Serviu á revolución, á dinastía de Saboya, á República e despois aos Borbóns. É a hora dos grandes xuízos; pero non somos nós o seu brazo executor. Perdonémoslle o pecado de ter (sic) servido aos Borbóns, lembrando que antes loitou coas armas na man contra eles e pola liberdade.”



Este é o retrato, un tanto contradictorio, que del traza o xornal “*El Telegrama*”[1] o día da súa morte. Pero pese ás, chamemos incoherencias ideolóxicas, que aparentemente pudieran desprenderse desa emotiva loa, o

certo é que don Manuel Becerra y Bermúdez, revolucionario, republicano, masónico, monárquico,... sempre foi fiel a si mesmo. E á marxe das circunstancias históricas que o rodearon, á marxe dos ideais e a ousadía que presidiu a súa vida, sempre foi dono do seu destino, se entendemos por tal a determinación a ser suxeito presente en calquera devir.

Grazas a este lucense, resolto, culto, intrépido, oportunista, brillante orador e insigne político, a educación en España tivo o seu valedor e a Ximnástica Oficial Española iniciou a súa andaina. Cal sería, entón, a explicación a esta bagaxe persoal? Como interpretar semellante roupeiro de identidades? Cal sería a verdadeira pel de don Manuel Becerra? Cal a personalidade que o identifica e o distingue?

Despois de estudar profundamente a vida e obra deste personaxe e despois de sisudas reflexións, a resposta a todos estes interrogantes preséntansenos, tamén, en forma de pregunta: Será, talvez, Manuel Becerra o símbolo dunha época, neste caso o século XIX, e as súas incoherencias ideolóxicas a fiel manifestación dunha España, enferma de grandeza, precipitándose cara ao seu ocaso imperialista? Se isto fose así, resultaría comprensible non só o pasado deste ilustre home senón o esquecemento ao que foi sometido unha vez morto[2].

Porén, antes de máis divagacións, trasladémonos no tempo ao momento en que Manuel Becerra vén ao mundo. O 20 de outubro de 1820, ás once e media da mañá, nace Manuel Becerra[3] en Santa María de Outeiro (Castro de Rei) da provincia de Lugo. Esta data de nacemento non será compartida pola maioría dos historiadores, e incluso será o propio Becerra quen a trasladará, segundo a súa conveniencia, a 1823. Pero pese a todas estas incertezas biográficas, a acta de bautismo certifica a nosa cronoloxía e argumenta, con toda precisión, os seus ascendentes familiares. Don Manuel Becerra y Bermúdez é fillo lexítimo de Joaquín Sánchez Becerra e da súa muller María Pérez Bermúdez (natural de Santa María de Outeiro), veciños ambos de San Pedro da cidade de Lugo.

O nacemento de Manuel Becerra será todo un acontecemento para este novo matrimonio, pois vinte e un meses antes perderan o seu primeiro fillo, Ramón María Baltasar del Carmen. A familia á que chega o recién nacido non é de rancio avoengo como así o constatan algúns dos seus biógrafos[4] senón xente sinxela que labora o campo, como é o caso dos ancestros maternos, e que, como así o acreditan os documentos achados, no caso paterno, desempeñaron o oficio de recadadores da Venerable Orde Terceira[5] ademais de ser administradores da marquesa de Viance.

Se non é a riqueza a que adorna o berce do noso protagonista, tampouco será a indixencia, que o seu biógrafo oficial Francisco del Pino quixo recrear para auréola persoal de Manuel Becerra, a que acompañe os seus primeiros anos. O marco que del Pino pinta na súa obra e que argumenta con emotivas palabras nada ten que ver coa realidade: *"Fillo son desta provincia, diso que vós chamades a baladura de Castro de Rei da Terra Cha; e son fillo de Lugo, declarado fillo predilecto desta cidade, onde fixen os meus estudos como pode facelos un pobre (...) que eses son os meus cuarteis de nobreza, e non os oculto, porque entendo que o home é coma o ferro que baténdoo se fortalece (...)"*[6].

Este marco de pobreza que Del Pino intenta recrear entra en contradición directa cos documentos por nós atopados nos que se pode constatar que o pai de Manuel Becerra herda de seu pai cuantiosos bens *"cen ducados e outros suplementos de moita consideración."*[7] Esta fortuna permitirá que Manuel Becerra viva os seus primeiros anos no seo dunha familia acomodada adicada ao comercio do gran. Hai un dato que nos parece significativo para trazar a andaina biográfica deste personaxe e é o que relata que en 1821, un ano despois do seu nacemento, o seu pai cede todos os seus bens á súa esposa. O motivo de tal concesión puido radicar no feito de que daquela Joaquín Sánchez Becerra estaba encarcerado na penitenciaría de Lugo. Tal circunstancia condicionará de forma determinante o futuro de Manuel Becerra, que medrará mimado por dúas mulleres, a súa nai e a súa única tía paterna, Manuela, quen o acompañará ata que a morte a chame ao seu seo.

Aínda que o escurantismo dominará os primeiros anos da súa vida, o máis consecuente é que a súa nai teña que facer fronte ao negocio familiar, polo menos ata que este teña idade suficiente para substituíla. Cando ese momento chega, Becerra deambulará polas feiras e casas de labregos mercando e vendendo gran e recadando para a Venerable Orde Terceira, como xa fixera o seu avó e bisavó.

Durante estes anos, vividos na periferia dun Lugo que conta con apenas seis mil habitantes e cuxa vida transcorre en torno á Praza Maior, o neno Manuel Becerra a duras penas conseguirá tratar coa cultura e a súa educación concentrarase nos números que suman, restan ou multiplican as contas do negocio familiar. Pero esta situación de franca ignorancia cambiará radicalmente coa súa ida á capital de España, Madrid. Aínda que non está clara a data en que tal acontecemento ten lugar, todo fai supoñer que isto ocorre cando Manuel Becerra conta arredor de vinte anos. Nada máis chegar a Madrid, acompañado pola súa tía Manuela, Becerra, que sempre dera mostras dunha notoria intelixencia e unha especial predisposición para as matemáticas, prepárase para ingresar na Escola de Comercio, estudos que

non rematará ao entrar en contacto con José de Subercase, profesor da Escola de Enxeñeiros de Camiños, quen o tomará baixo a súa protección e lle ensinará todos os perendengues das matemáticas, física, astronomía,... Este profesor será vital na súa vida como así o manifestará Becerra no seu discurso de entrada na Real Academia de Ciencias o 16 de maio de 1886:

"(...) como toda alma ben temperada nas borrascas e azares da vida non esquece nunca a máis pequena deferencia que se lle dispensou cando estaba na desgraza, natural é que eu, antigo debedor de atencións delicadas a don José Subercase, procure pagalas como podo, facendo pública ostentación da miña gratitude na solemne ocasión presente"[8].

As apetencias intelectuais do mozo Becerra son insaciáveis como así resalta Del Pino:

"Así asistía ás clases de física, explicada polos señores Rodríguez e Mazarredo no conservatorio de Artes, como á química, polo Sr .Masarnau, en San Carlos. Así para o seu ingreso na Escola de Enxeñeiros acudía a sete ou oito cátedras distintas diariamente aprendendo filosofía, historia, dereito, astronomía e outras materias (...)"[9].

Non deixa de resultar sorprendente que sendo posuidor dunha cultura tan primaria, cando arriba a Madrid, poida no seu espazo tan curto de tempo dominar todo tipo de saberes. Saberes que lle axudarán a ganar a vida dignamente fundando na súa casa unha Academia de Matemáticas, que gozará de gran prestixio durante os catorce anos que permanece aberta.

Porén, a pesar da súa innata curiosidade intelectual e do seu carácter autodidacta, ambas características destacables de por vida da súa personalidade, Manuel Becerra non permanece alleo aos aconteceres políticos e sociais que o rodean. El, ao igual ca outros mozos activistas políticos da época como Aguilar, Asquerino, Orense, Nicolás Rivero,..., combatirá cóvado con cóvado por unha esquerda progresista, polo sufraxio universal, a plena democracia, a redención das clases traballadoras, e como consecuencia da soberanía efectiva do pobo, pola república. O seu ardor levarao a tomar parte activa nas barricadas que se levantan no verán de 1848 na Porta do Sol e no Barrio de Lavapés, principalmente, as cales encabezará valentemente. Nun deses asaltos (7 de maio) conseguirá librarse milagrosamente da morte; non así un dos seus compañeiros, Manuel Espiga, que será feito prisioneiro e fusilado pouco despois. Ao termo deses enfrontamentos co poder real de Isabel II e o fáctico de Narváez, Becerra, xunto a outros compañeiros, rompen co partido progresista e fundan en 1849 o Partido Democrático-Progresista, que permanecerá activo ata 1868. Este partido non será recoñecido legalmente por

Narváez, o que os levará a desenvolverse en sociedades secretas que contarán co apoio dunha “forza armada” na que participará, sen dúbida, Becerra, que tiña merecida fama de barricadista e activista. Nas eleccións de 1851 este partido consegue entrar no xogo electoralista; porén, a súa derrota nas urnas obrigará aos seus membros a pasar á acción terrorista, o que elevará o nome de Becerra á categoría de heroe popular de lenda.

Ata o ano de 1854, tempo de grandes tensións políticas e continuas axitacións populares, pouco se sabe dos avatares vividos por Becerra, aínda que como é de supoñer a súa militancia política é incuestionable. E é grazas a ela a través da cal volvemos a ter noticias fiables do noso personaxe.

En efecto, unha vez en marcha o alzamento de O'Donnell, protagonista do pronunciamento de Vicálvaro, o Comité democrata réunese na casa de Becerra, como así o asegura Del Pino, para estudar os acontecementos, sendo sorprendidos pola policía de San Luís e pasando a engrosar a lista de presos que irán parar ao cárcere do Saladero. Desde ese tétrico lugar, Becerra terá noticias de que o destino do país está en mans do tándem formado por Espartero-O'Donnell, concerto político do que desconfía e que o obrigará a reafirmarse nos seus ideais políticos a través dun manifesto, valente e duro, que, xunto a Francisco del Riego, escribirá desde a súa cela. Becerra sairá do cárcere máis forte ca nunca e retornará os seu papel de líder popular organizando novos motíns. É por estes anos cando a figura de Becerra adquire tintes de heroe literario e dase o caso de que incluso Benito Pérez Galdós na súa obra *Fortunata y Jacinta* fai alusión a el, co nome de Sr. Bicerria[10].

Pero non rematará os seus avatares de amotinado. Fóra o xeneral Espartero do goberno e encargado O'Donnell de formar goberno, o pobo bótase á rúa por medo á represión militarista que o xeneral non dubidará en impoñer. Na barricada levantada na Praza de Santo Domingo atópanse Sixto Cámara e Manuel Becerra resistindo os embites do exército. Tras a renuncia de case todos os amotinados a continuar a loita, só os homes de Becerra permanecerán en pé ata que cansados e desenganados fuxirán en desbandada, quedando nas súa compañía tan só uns poucos leais. Becerra, nun xesto tan grandilocuente coma inútil, faltar de municións, mandará atacar a baioneta e conseguirá facer retroceder o inimigo a unha das casas das inmediatezas ao berro, tan lembrado como admirado, de “ata aquí chagou Becerra”. Pese a ese momento de gloria, Becerra perderá a batalla e terá que refuxiarse en casas de amigos para salvar a vida, nunha delas atoparase coa que pouco despois será a súa esposa, María Ortiz.

A partir dese momento, Becerra vivirá tempos de exilio en Francia; país cara ao que sairá unha vez que casou. A España que abandona Becerra está en mans do oportunismo político, dos pactos de conveniencia, de terratenentes intransixentes coas súas regalías e dunha monarquía de opereta denominada por “iluminados”. As consecuencias de todo isto son desesperanzadoras: un pobo analfabeto, uns gobernos inestables, unha economía proteccionista, unha industria centralizada,...

Os días vividos no exilio (circunstancia que se repetirá en 1866 e que o levará itinerantemente por Francia, Bélxica, Alemaña e Inglaterra) ensinara-lle a Becerra a ver os problemas nacionais con visión de estadista e a entrar en contacto con sociedades de talante democrático nas que a ensinanza e a Ximnástica xogan un papel relevante. O barricadista dará paso ao “Home de Estado” no que máis tarde se convertirá. Isto obrigarao a adoptar decisións non moi acordes co círculo dos seus seguidores e compañeiros. A España que empeza a forxarse no seu interior xa non será a utopía dalgúns senón a realidade de moitos, e el abandonará, ás veces, os ideais persoais polo pragmatismo político.

Desde 1856 a 1868, Becerra continuará bebendo das fontes da inquietude política e boa mostra diso son os acontecementos que neses anos guiarán a súa vida: fundación do Partido Democrático (1863) e participación activa nos sucesos do cuartel de San Gil o 22 de xuño de 1866, que o levarán á condeia a morte por garrote vil e novamente ao exilio; asiste á célebre reunión en Bélxica (Ostende o 16 de agosto de 1866) na que progresistas e demócratas selan o Pacto Antiborbónico polo que se pretende expulsar á raíña Isabel II.

Será precisamente en Ostende onde Becerra retomará os seus ideais máis revolucionarios secundando os esforzos do xeneral Prim e colaborando activamente na Revolución de 1868, tamén coñecida por “La Gloriosa”. Becerra entrará en Galicia por Portugal, axudado por liberais galegos e por forzas militares. O 30 de setembro, día no que Isabel II abandonará España con destino definitivo a Francia, Becerra entra, vitoreado pola multitude, en Pontevedra.

Os cambios revolucionarios de “La Gloriosa” intentarán levar o país a un sistema democrático; porén, os continuos enfrontamentos dos distintos partidos políticos e a oposición armada dos carlistas e republicanos impedirano.

Pero se o cambio non arriba ao país coa forza esperada, polo contrario, si ao destino político do noso personaxe que iniciará a súa andaina como terceiro alcalde do Ayuntamiento de Madrid e presidente de varias comisións.

Máis tarde resultará elixido deputado ás Cortes por diferentes provincias (Lugo/Becerreá; Madrid/Audiencia; Cuenca,...), cargos que ao longo de distintas eleccións manterá, proba fidedigna na súa nova actividade como deputado con algo que sempre ocupou un lugar preeminente entre as súas inquiredanzas: a ensinanza.

Becerra presentará ás Cortes a Lei de Instrución Primaria Obrigatoria. Entre os proxectos que Becerra defenderá na súa actividade parlamentaria destacarán, así mesmo, o Proxecto de lei sobre tiro nacional, a abolición da pena capital por delitos políticos e a elaboración do texto constitucional de 1869, unha das constitucións máis avanzadas e democráticas de Europa. Se estes foron tempos moi gratificantes para Manuel Becerra desde o punto político, non o foron tanto a título persoal. En 1870 a súa muller sofre unha dura enfermidade (cancro de mama), que a deixará prostrada ata o seu falecemento en 1884, e a súa tía Manuela, fiel pano de bágoas nos anos duros, falece un ano antes.

Toda esta actividade política desenvolvida por Becerra e a notoriedade que polo seu bo quefacer alcanza, conducirano a formar parte do goberno do xeneral Prim e a facerse cargo da carteira de Ultramar (13 de xullo de 1869-70). A actuación de Becerra como ministro de Ultramar será notoria. Durante o seu mandato levaranse a cabo reformas en Porto Rico, Cuba, Filipinas,... tales como a liberdade de cultos para todas as provincias ultramarinas (que non chegará a bo fin pola desobediencia das ordes relixiosas asentadas nas colonias). Así mesmo creará a Casa de la Moneda e mellorará as disposicións sobre comercio e xustiza e universidades. A súa saída do ministerio producirase cando trate de abolir a escravitude. O seu cesamento producirase, casualmente, no mesmo momento en que faga público o Proxecto de lei. Durante o seu ministerio ocupará, con carácter de interinidade, o Ministerio de Estado (Presidente do Goberno) o 30 de agosto de 1869.

Pese a esta amarga experiencia, Becerra repetirá ministerio tres veces máis durante o reinado de Afonso XII e a rexencia de María Cristina e será xefe do Goberno Sagasti (1888-90; 1890 e 1894). Tamén será nomeado Ministro de Fomento (Educación) en 1872-73, durante o Sexenio Revolucionario, e no primeiro goberno da República en 1873-74.

Pode que este movemento polas distintas vontades gobernativas non fose ben visto e se chegara a interpretar como “chaqueteo político”. Porén, o seu acomodo ás distintas situacións políticas responde máis a unha loita polos ideais desde a relevancia política que ao oportunismo que moitos creron ver.

O perfil deste ilustre chairego, nado en Santa María de Outeiro (Castro de Rei), quedaría restado se non mostrásemos as múltiples facetas que ao

longo da súa vida abarcou. Becerra, home adiantado á súa época, soubo ver na letra impresa non só un instrumento de expresión senón unha ferramenta útil para expandir as súas ideas. Con tal fe, en 1872 participará como co-director no xornal *Dereito Moderno*. Tamén colaborará, en 1879, como articulista no xornal *A América*; a súa experiencia nos temas de Ultramar facía del unha voz autorizada. As súas inxerencias educativas levarano a ser presidente do *Periódico Sociedad Gimnástica Española* (1887) e a escribir en 1886 os artigos “Estudios de la educación de la Juventud” e “Estudios sobre la Instrucción”. A súa insaciable curiosidade e o seu amplo sentido pedagóxico inducirano a escribir dúas obras con altos contidos históricos. Unha delas, quizais a máis coñecida e extensa, leva por título *Imperio Ibérico*[11]; a outra obra toma forma de artigos, *Observaciones sobre la palabra escrita*[12] e é unha reflexión sobre o protagonismo da palabra na evolución e desenvolvemento do home ao longo do tempo.

Diciamos ao inicio deste artigo, que Manuel Becerra foi un personaxe representativo da súa época. Por iso non é de estrañar que a Masonaría o fixese un dos seus membros máis relevantes. Como home liberal, feito a si mesmo, culto, emprendedor, político e influente na sociedade española do século XIX, a Masonaría non podía pasalo por alto, aínda que tampouco Manuel Becerra podía absterse das influencias e oportunidades que a Gran Orde ofrecía a un home tan cheo de ambicións. Descoñecemos o momento en que ingresa na Orde, supoñemos que a súa iniciación debe de producirse aos poucos anos da súa chegada a Madrid, xa que no ano 1884 Becerra é designado, en virtude do artigo 5 da Lei de 29 de febreiro dese mesmo ano, Soberano Gran Comendador da Orde, Gran Presidente do Supremo Gran Consello do grao 33 e do Gran Oriente. Este éxito e recoñecemento chega nun momento esencialmente duro na súa vida privada, xa que vinte e cinco días antes do seu nomeamento falece a súa esposa María Ortiz.

Reservamos para o final o papel tan determinante que Becerra xoga na implantación e desenvolvemento da ximnástica en España. Antes de que Manuel Becerra tomase iniciativas claras sobre esta disciplina e favorecese a súa implantación nos plans de estudos, a ximnástica carecía de identidade oficial e era relegada aos ximnasios privados que por aqueles anos empezaban a proliferar nas grandes cidades europeas, entre as que se encontraba Madrid, e dos que era asiduo cliente o propio Becerra como gran tirador de sable e un gran ximnasta.

Por iniciativa de Don Manuel Becerra y Bermúdez, Montejo presenta no senado un Proxecto de lei sobre a Ximnástica Hixiénica en 1871. Dous anos máis tarde, cando era ministro de Fomento Eduardo Chao, sucesor de

Becerra no cargo, reorganiza os estudos de segunda ensinanza, nos que ocupaban un lugar importante os exercicios ximnásticos.

O 10 de xullo de 1879, don Manuel Becerra y Bermúdez dará un paso en falso no seu propósito de impulsar a ximnástica ao presentar un Proxecto de lei declarando obrigatoria a ximnasia nos institutos de segunda ensinanza e nas escolas normais. Este proxecto non prosperará e Becerra sufrirá un desengano. Pero o seu tesón non desfalecerá, e en 1881 Becerra defenderá, de novo, a Proposición de lei sobre a inclusión na escola da disciplina “Elementos de Ximnasia Militar” e aproveitará o momento para reiterar, cun brillante discurso, a Proposición de lei anteriormente rexeitada, na que se propoñía a obrigatoriedade oficial da ensinanza da ximnasia hixiénica na segunda ensinanza. O seu empeño verase recompensado coa conseguinte aprobación. En 1882 fórmase unha Comisión de Estudo, presidida por Becerra, que elevará o Proxecto de lei polo que se crea a Escola Central de Ximnástica[13]. Todos estes esforzos valeránlle o título honorífico de “Pai Oficial da Ximnástica Española”

Estes apuntamentos biográficos, que a modo de bosquexo fomos trazando, resultan insuficientes para tallar a verdadeira altura deste personaxe. Porén, sirvan como últimos afagos algúns dos recoñecementos que nos últimos anos da súa vida lle foron outorgados polos seus contemporáneos: membro da Real Academia de Ciencias Morais e Políticas (1886), Fillo Preclaro e Predilecto da Provincia de Lugo (Deputación de Lugo 1888), Cabaleiro da Cruz da Orde do Mérito Militar (1893) e presidente do Centro Galego de Madrid (1896)[14].

Desde Santa María de Outeiro (1820), lugar do seu nacemento, ao cementerio de Santa María de Madrid (1896), lugar onde xace, don Manuel Becerra y Bermúdez percorreu un longo camiño. Setenta e catro anos de contradicións e de buscas, de republicanismos, monarquías e democracia, de idealismos e pragmatismo,... Setenta e catro anos dun século, o século XIX, dunha vida, a súa e a dun país: España

Hoxe, transcorridos os anos, cando se cumpren os cento dez anos da súa morte (1896-2006), que nos queda na nosa memoria de don Manuel Becerra e Bermúdez? Soamente unha praza en Madrid que leva o seu nome desde 1906 e, despois de moita insistencia pola nosa parte, no pleno do Excelentísimo Concello de Castro de Rei o día dez de xuño de 1996, por acordo unánime, adóptase rotular unha rúa co seu nome como homenaxe póstumo deste demócrata liberal chairego coincidindo coa conmemoración do seu centenario.

En calquera caso, o seu nome non só debe figurar nas lápidas de honra, ao modo en que os gregos perpetuaban en Olimpia os nomes dos vencedores, senón na memoria de todos os que aman a cultura, a ensinanza, a Educación Física, a liberdade, o Estado de Dereito, a Democracia, a coraxe de vivir e a ambición por ser. É de Xustiza.

NOTAS FINAIS

- [1] “El Telegrama”. *Diario de la Tarde Imparcial de Noticias*. Ano: XX; N°:874; pax.1; Decembro, 20 de 1896.
- [2] Non hai que esquecer que Manuel Becerra falece e 19 de decembro de 1896, dous anos antes de que se produza o desastre español en Cuba e o desmantelamento imperialista de España.
- [3] Como consta no folio 150 do libro 1784-1843 da acta de Bautizados do arquivo parroquial de Santa María de Outeiro, foi bautizado MANUEL SÁNCHEZ PÉREZ, coñecido posteriormente como MANUEL BECERRA Y BERMÚDEZ.
- [4] Francisco del Pino: o *Excelentísimo Señor Don Manuel Becerra. Apuntes Biográficos*. Est. Tip. Sucesores de Rivadeneyra. Impresores da real Cas. Madrid, 1885.
- [5] A Venerable Orde Terceira, corresponde á Orde de San Francisco Javier ou Franciscanos.
- [6] *El Imparcial* do 20 de decembro de 1896
- [7] Testamento de D. Ramón Sánchez Becerra. Selo 4º.40.Mrs.Ano de 1827
- [8] Manuel Becerra y Bermúdez: “Discursos leídos ante la Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales en la recepción Pública del Excmo. Sr. D. Manuel Becerra el día 16 de mayo de 1886”.- Imprenta de la Viúda e Hijo de D.E.Aguado.- Madrid, 1886.
- [9] VARIOS: *Diccionario Enciclopédico de la Masonería*. Tomo I. Ed. del Valle de México, S.A.- México, 1975.- Pag.175.
- [10] Pérez Galdós, Benito: *Fortunata y Jacinta. Dos historias de casadas*. Ed. Cátedra. Letras Hispánicas. Tomo I. Madrid, 1992.-Páxs. 337-38.
- [11] Becerra y Bermúdez, Manuel: *Imperio Ibérico. Sus grandezas y decadencias. Su influencia en el progreso y los elementos exteriores que han determinado su modo de ser*. Tomo I e II.- Est. Tipográficos dos Señores M.P. Montoya e Compañía. Madrid, 1882.
- [12] Becerra y Bermúdez, Manuel: “Observaciones sobre la palabra escrita”.- Serie de artigos publicados no xornal *El Regional. Diario de Lugo*.- Lugo 1892.
- [13] A Escola Central de Ximnástica converterase despois dos anos, Escolas de Formación do Profesorado de Educación Física, primeiramente en Institutos Nacionais de Educación Física (INEFs) e hoxe en día en Facultades de Ciencias da Actividade Física e do Deporte.
- [14] Pérez y Verdes, Ricardo: *Vida, obra y pensamiento del ilustre lucense Manuel Becerra y Bermúdez (1820–1896). Político, Profesor y Padre de la Gimnástica Oficial Española*. Tese Doutoral. Universidade da Coruña, 1999.

TERCEIRA PARTE.

O INEF-G NO PAZO DE BASTIAGUEIRO

IV. A LOCALIZACIÓN DO INEF-G NO PAZO DE BASTIAGUEIRO

ANTECEDENTES DA CREACIÓN DO INEF-G E A ELECCIÓN DA LOCALIZACIÓN NO PAZO DE BASTIAGUEIRO

D. Eduardo Blanco Pereira, Profesor INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

OS ANTECEDENTES



Ímonos referir ao período da historia do INEF de Galicia, desde a súa xestación e presentación das distintas propostas de localización, ata o momento en que o goberno galego toma a decisión de onde se instalará definitivamente. Aínda tomando parte da autoría da proposta que resultou elixida, pretendemos narrar este período histórico co máximo rigor e obxectividade, non expresando nada que, no seu día, non se publicase nos medios de comunicación galegos ou se reflectise nos documentos oficiais da época. Se, ao final, cometemos algunha imprecisión, será allea á nosa vontade e agradecemos que se nos dea a coñecer,

para evitar repetir o mesmo erro no futuro, esperando que se nos conceda, ao menos, a clemencia do aforcado.

A finais de 1979 e, sobre todo, nos primeiros anos da década dos 80, especialmente desde sectores da Coruña e Santiago trasládase á opinión pública, mediante artigos, informes e outras accións, a necesidade de crear un INEF en Galicia. Ata 1982, tan só se puxeran en marcha tres centros de

formación do profesorado de Educación Física, situados en Madrid, Barcelona e Granada; era a ocasión propicia para reclamar un centro que atendese a demanda no noroeste peninsular. Desde Castela e León, concretamente, a cidade de León e o Principado de Asturias, tamén inician o camiño de poder converterse en sede dun INEF. A Comunidade Autónoma de Galicia contaba cunha única universidade en Santiago de Compostela, de fondo arraigamento e dilatada historia, aínda que poucos anos despois, cando era presidente do goberno galego, Fernando González Laxe, foron creadas as universidades de Vigo e A Coruña.

A idea da creación dun INEF en Galicia comeza a xestarse a finais de 1979, a partir do anuncio público[1] realizado por Emiliano Fernández Casal, delegado provincial do Consello Superior de Deportes, da construción dunha Cidade Deportiva en terreos de Bastiagueiro (Oleiros), propiedade da deputación coruñesa. Desde finais dese mesmo ano, a través da súa revista e mediante comunicados, o denominado Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física[2] trasládalle á opinión pública e ás institucións, a necesidade de crear un INEF galego. Debemos sinalar que, desde o primeiro momento, este colectivo viuse respaldado polo delegado provincial do Consello Superior de Deportes, Emiliano Fernández; o Consello Provincial de Deportes presidido por Pastor López; a Deputación Provincial[3] e de forma especial, polo seu presidente Enrique Marfany[4] e vicepresidente, Enrique Mosquera; o actual Alcalde de Oleiros Ángel García (Gelo), daquela concelleiro e deputado provincial; e polo Alcalde da Coruña, Paco Vázquez, nese momento aínda candidato, que fai súa a proposta do INEF para Bastiagueiro, incorporándoa ao programa que presenta para as eleccións municipais de 1983.

Pola mesma época, existe un documento do Servizo de Deportes da Universidade de Santiago de Compostela, datado o 20 de decembro de 1979, baixo o título “Estudo dun posible Instituto de Educación Física” que considera as razóns e vantaxes de que se localice en Santiago. Por rigor histórico, debemos sinalar que chegou a formularse con anterioridade, en novembro de 1976, un convenio[5] que non chegou a materializarse, entre a universidade compostelá, representada polo seu reitor Pablo Sanz e o Consello Superior de Deportes (coñecido nesa época, como Delegación Nacional de Educación Física e Deportes), dirixido por Benito Castejón, que ten como un dos seus principais fins, o establecemento dun Instituto Universitario de Educación Física.

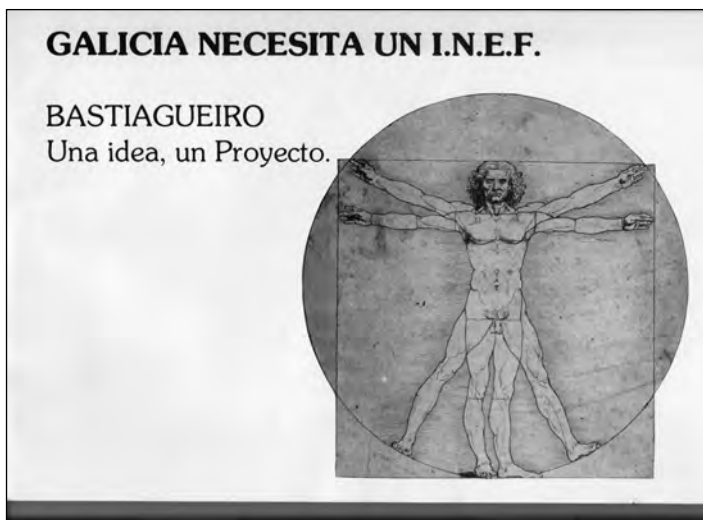
Entre os anos 1981 e 1982 xorden outras propostas distintas de Santiago e A Coruña, en concreto, de Pontevedra, Lugo e Padrón, que reclaman a cons-

trucción do INEF galego no seu ámbito territorial. O 24 de outubro de 1982, parece que a sorte xa está botada cando La Voz de Galicia publica a noticia sobre o posible acordo, case unánime, de onde localizalo, incluso referíndose a que *“la Xunta de Galicia se pronunciará con toda probabilidade a favor de la ubicación en Pontevedra”*. Consecuentemente, anunciábase que a Xunta de Galicia tomaría, ao respecto, unha decisión formal de maneira inmediata. Incluso, a prensa galega publica que o 17 de novembro de 1982[6], a Xunta de Galicia emitiría un ditame sobre onde construír o INEF. Pero, o certo é que non era unha decisión fácil polos distintos intereses políticos que estaban en xogo e a toma de acordo non chegou a producirse na data anunciada.

AS PROPOSTAS

Sabendo que entre as propostas de localización do INEF galego chegaron a estar Padrón e Lugo que non chegaron a consolidarse como tales por razóns de pragmatismo, soamente nos referiremos ás peticións formuladas para establecer o INEF en Oleiros (A Coruña), Santiago de Compostela e Pontevedra.

- A proposta de localización en Oleiros (A Coruña).



A proposta do Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física que defende a localización do INEF galego en Bastiagueiro (Oleiros) elabórase de forma paulatina durante un período que vai desde 1980 a 1982 e nela parti-

cipan profesores de Educación Física e arquitectos especialistas en infraestrutura deportiva que manteñen un estreito contacto coas distintas administracións públicas competentes na materia. O 25 de marzo de 1982, o propio Enrique Marfany presenta unha Moción que é ratificada posteriormente polo pleno da deputación coruñesa, na que se propón o seguinte:

“Que dentro do conxunto de instalacións que está previsto realizar nos terreos de Bastiagueiro se estude a fórmula conveniente, e se faculte á presidencia para as xestións pertinentes, a fin de crear en conexión co Ministerio de Cultura un instituto de Educación Física de carácter nacional e no ámbito sinalado pola Lei 13/1980, de 31 de marzo e demais disposicións aplicables”.[7]

O traballo recóllese e materialízase nun documento financiado pola deputación coruñesa, presentado o 22 de abril de 1983[8] no Salón de Sesións da institución provincial, baixo o título “GALICIA NECESITA UN INEF. Bastiagueiro: unha idea, un Proxecto”[9], nun acto público presidido por Enrique Marfany, acompañado por Miguel Ángel Villanueva, Conselleiro de Xuventude, Turismo e Deportes e Aquilino Lousa, Director Xeral de Deportes.

• A proposta de localización en Santiago de Compostela.

O 16 de outubro de 1981, a Universidade de Santiago solicítalle ao Ministerio de Educación e Ciencia a creación dun INEF no seo da universidade, en cuxo documento ofrecía a total colaboración para o establecemento do centro e ofertaba, de forma concreta, o seguinte:

- O uso de todas as instalacións deportivas da súa titularidade.
- O material e útiles deportivos das mencionadas instalacións.
- Os terreos necesarios para futuras instalacións.
- A construción ou adaptación dun edificio acorde coas necesidades do centro.
- O amoblamento e equipamento do mesmo.
- A colaboración de facultades en orde a profesores e colaboradores de toda índole.
- A disposición de servizos, centros de cálculo, publicacións, etc., para a absoluta colaboración co centro.
- A igualdade para conseguir bolsas e outros beneficios que esta universidade ten cos seus alumnos.

— Os beneficios propios de colexios maiores, residencias, comedores, cooperativas, etc., ao igual ca outros servizos.

O 13 de agosto de 1982, o reitor da Universidade, en contestación a un escrito remitido polo Servizo de Centros e Escolas Universitarias da Secretaría de Estado de Universidades e Investigación, envía un oficio, ao que lle adxunta a documentación solicitada polo mencionado servizo, en relación á posible creación dun INEF.

En Santiago constitúese a “Plataforma pro defensa da Educación Física en Galicia”, integrada por distintas persoas a título individual, vinculadas á Universidade e ao Concello, ademais dun grupo de profesores de Educación Física que, en rolda de prensa[10] celebrada o 12 de novembro de 1982, na Galería Sargadelos de Santiago de Compostela, manifestan que o INEF debe construírse na capital galega, entre outras razóns, por ser a cidade onde está a universidade galega. E, ao mesmo tempo, realizan un chamamento, especialmente ao concello compostelán e ao reitorado e ao resto de axentes sociais, para que se sumen e apoien esta plataforma. E así como se publicara hai menos dun mes que a candidatura de Pontevedra era a favorita, El Ideal Gallego ao informar da citada rolda de prensa, recolle en titulares que Santiago partía con vantaxe[11].

• A proposta de localización en Pontevedra.

A proposta de Pontevedra, liderada polo propio concello, o 25 de xuño de 1981, mediante acordo do seu pleno corporativo, ofrécelle de forma gratuíta ao Ministerio de Cultura os terreos que sexan necesarios na Xunqueira do Lérez para a creación dun INEF. Esta proposta é enviada polo alcalde ao ministro de Cultura, mediante oficio de 3 de xullo do mesmo ano.

Como consecuencia da presentación pública do documento que sustenta a proposta de Bastiagueiro, nun acto que reuniu a unha ampla representación do mundo do deporte e da política en Galicia, a reacción non se fixo esperar e José Rivas, alcalde de Pontevedra polo PP, comprométese publicamente, o 25 de abril de 1983, ademais, a unha achega de 150 millóns para a construción do centro na súa cidade, co respaldo da deputación pontevedresa[12].

• Reaccións institucionais e políticas.

A presentación pública do documento elaborado polo Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física, provoca que as outras propostas coñecidas se activen de novo e reaccionen en defensa dos seus postulados. Son as máis

significativas[13] a de Santiago e Pontevedra que, nese momento, contan con máis posibilidades de converterse en sede do INEF galego, como se desprende da información publicada que pode contrastarse nas hemerotecas.

A proximidade das eleccións municipais de 1983, fai que a decisión sobre onde localizar o INEF de Galicia se incorpore ao escenario e debate político, ata o punto de que o PSOE coruñés incorpora no seu programa electoral municipal de 1983 a localización do INEF en Bastiagueiro e en distintas manifestacións públicas[14] reclama unha decisión da Xunta de Galicia ao respecto.

Chéganse a realizar interpelacións parlamentarias, como as preguntas dirixidas ao Ministerio de Cultura que María Victoria Fernández España, deputada do Grupo Popular, formula ao Goberno da Nación, sobre a localización e creación do INEF, defendendo a necesidade deste centro para dar resposta á comarca A Coruña-Ferrol[15].

O Parlamento galego acorda por unanimidade o 9 de novembro de 1983, unha Proposición non de Lei[16] na que se insta á Xunta de Galicia para que realice con urxencia as xestións necesarias para a inmediata creación do INEF galego.

A LOCALIZACIÓN DEFINITIVA

Se Lugo e Padrón non chegaron a representar unha alternativa posible, o certo é que a proposta de Bastiagueiro (Oleiros) se consideraba, naqueles momentos, por detrás de Pontevedra e Santiago. De tomarse unha decisión en 1982, quedaría descartada a favor de calquera das outras dúas. Pero o tempo transcorre e a decisión dilatarase no tempo[17] e ata o 9 de febreiro de 1984 a Xunta de Galicia non adoptará un acordo definitivo.

Se publicamente estaba cantado que o INEF sería instalado en Santiago ou en Pontevedra, hai que preguntarse que é o que fixo posible que estas dúas cidades que partían como favoritas, finalmente, quedasen descartadas pola Xunta de Galicia, a favor da proposta de establecer o INEF galego en Bastiagueiro. Sen dúbida, pódese explicar en clave política, a partir do 11 de xaneiro de 1984, cando o alcalde coruñés, Francisco Vázquez, é recibido en Santiago polo Presidente da Xunta, Xerardo Fernández Albor. Nesta reunión páctase a visita do presidente do goberno galego, de forma oficial e por primeira vez, á cidade da Coruña, poñendo fin á tirantez existente e á conseguinte ausencia de relación e diálogo institucional entre os gobernos galego e coruñés. Enriba da mesa, puxéronse algunhas demandas de fondo calado coruñés, como Alvedro, Belas Artes, etc. e, por suposto, ademais, a localización do INEF en Bastiagueiro.

O paso seguinte foi a visita de Enrique Marfany ao presidente Fernández Albor, o 8 de febreiro de 1984, co obxecto de presentarlle o proxecto de Bastiagueiro, por canto non hai que esquecer que os terreos ofertados eran propiedade do ente provincial, ademais do inequívoco compromiso adquirido de colaborar na inversión da construción das instalacións necesarias para o funcionamento do INEF.

Ao día seguinte, 9 de febreiro, o Consello da Xunta adopta o acordo de localizar o INEF galego en Bastiagueiro^[18] e, aínda que se expoñen argumentos de carácter técnico para respaldar esa decisión, entre as cinco propostas que se coñecían, o certo é que o factor decisivo o constituíu o feito de formar parte do paquete de peticións realizadas ao presidente do goberno galego, polo alcalde Francisco Vázquez, na súa visita oficial á Coruña.

En conclusión, en estrita xustiza, correspóndelle a Enrique Marfany a iniciativa política, a proposta do Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física, de ofertar os terreos de Bastiagueiro para localizar o INEF galego e a Paco Vázquez, fronte ás propostas favoritas de Santiago e Pontevedra, debe recoñecérselle a xestión realizada ante o goberno galego que fixo posible que a balanza se inclinase, finalmente, por Bastiagueiro.

A decisión da Xunta provoca as primeiras reaccións de protesta, especialmente en Santiago e Pontevedra. O alcalde de Santiago, Xerardo Estévez, calificou a decisión de precipitada e o reitor da Universidade manifestou a súa queixa por non ter sido consultada a institución universitaria. En Pontevedra convocouse unha reunión extraordinaria da corporación municipal que fixo chegar mensaxes de crítica a diversos conselleiros e ao propio presidente do goberno galego.

A CREACIÓN E POSTA EN MARCHA

Unha vez que a Xunta decide que o INEF debe situarse en Bastiagueiro e lle solicita ao Consello Superior de Deportes a súa inmediata creación, asístese a un período de cruce de acusacións e reproches entre a Xunta de Galicia (PP) e o goberno central (PSOE), recollidas polos medios de comunicación. Tamén houbo preguntas parlamentarias, como a presentada o 7 de decembro de 1984 por José Manuel Romay Becaría, deputado polo Grupo Popular, para saber das razóns da demora na creación do INEF. O fondo do debate estaba en quen debería crear e financiar a creación do INEF galego, pois non hai que obviar que o noso país se encontraba, aínda, inmerso no proceso de construción do chamado Estado das Autonomías, onde se sus-

citaban moitos conflitos de competencia entre o Estado e as recén instauradas Comunidades Autónomas.

Durante dous anos longos de falta de entendemento entre as administracións autonómica e central, o 18 de setembro de 1986, Alejandro Fernández, Conselleiro de Cultura e Benestar Social e Romá Cuyás, Secretario de Estado para o Deporte, firman un convenio para a construción do INEF galego. Este acordo complementábase coa firma dun protocolo entre o mesmo conselleiro e Enrique Marfany, en calidade de Presidente da Deputación da Coruña, representando á institución titular da propiedade elixida como localización do INEF de Galicia. Por fin, despois do entendemento obrigado, o INEF é creado, de acordo ás competencias autonómicas, mediante o Decreto 323/1986, de 30 de outubro, e é designado como primeiro director José Manuel González, licenciado en Educación Física e que formou parte, no seu momento, do Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física.

Unha precisión para rematar que se debe facer constar é que cando se formula a necesidade de construír a infraestrutura necesaria para albergar o INEF galego, a proposta de instalacións presentada e elaborada polo Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física foi relegada a favor doutros proxectos que non é momento de analizar. A proposta orixinaria concibía a localización do INEF na marxe esquerda da estrada de Bastiagueiro e, ademais, a construción dunha Cidade Deportiva de ámbito comarcal na marxe dereita que non se chegou a realizar, salvo unha pista de atletismo da que é mellor non dicir nada. Ao ser proxectadas na marxe esquerda unhas instalacións para a creación do INEF, sen relación coas outras, é dicir, sen formar parte dun proxecto integral, o resultado foi unha infraestrutura con notables deficiencias en canto ao seu mantemento e funcionalidade que dificultou unha mellor xestión e aproveitamento da mesma. Á marxe do dito, débese destacar en todo momento, a contribución da Deputación da Coruña que, ademais de ceder os terreos e edificacións existentes para o INEF, realizou unha achega económica dos seus propios presupostos para colaborar na construción das instalacións necesarias.

Finalmente, unha vez que a localización é decidida pola Xunta de Galicia, ata a creación formal do INEF de Galicia, outras persoas^[19] que ostentaban postos de responsabilidade súmanse e traballan para o desenvolvemento do proxecto, máis alá do uso partidario que algúns pretenderon facer, tanto nun coma noutro lado do espectro político, contribuíndo entre todos á esperada creación do INEF e a súa correspondente posta en marcha no curso académico 87-88.

NOTAS FINAIS

- [1] Ver entrevista publicada en *El Ideal Gallego*, o 28 de novembro de 1979.
- [2] Este colectivo nace en outubro de 1979, como iniciativa dun grupo de mozos profesores de Educación Física da Coruña, desenvolvendo a súa actividade durante algúns anos, mediante a organización de cursos e xornadas, publicación trimestral da *Revista Técnico-Profesional de Educación Física*, elaboración de informes, accións reivindicativas, etc. Formaron parte do mesmo, algúns dos profesores que actualmente imparten a súa docencia no INEF de Galicia como José Manuel Cardesín, José Luís Romero, Manuel Fernández ou Eduardo Blanco.
- [3] O pleno da deputación coruñesa celebrado o 24 de maio de 1982, acorda ofrecer os terreos da marxe esquerda de Bastiagueiro, onde se encontra o pazo, ao Consello Superior de Deportes, para a construción do INEF galego.
- [4] Como informa *La Voz de Galicia*, o 17 de abril de 1983, Enrique Marfany dirixiuse ao Conselleiro de Xuventude, Turismo e Deportes, durante un acto público, solicitándolle a proposta de instalar o INEF en Bastiagueiro.
- [5] O estudo referido como informe e o borrador do convenio, son documentos que poden consultarse nos arquivos do servizo de deportes da universidade compostelá.
- [6] A noticia de que a Xunta de Galicia adoptaría unha decisión o 17 de novembro publícase en *El Correo Gallego* o 13 de novembro de 1982 e en *La Voz de Galicia* e *El Ideal Gallego* o 16 de novembro do mesmo ano.
- [7] O documento completo pode consultarse nos arquivos da Deputación Provincial da Coruña.
- [8] Ver información publicada por *La Voz de Galicia* e *El Ideal Gallego*, o 23 de abril de 1983.
- [9] O colectivo presentou o 1 de febreiro de 1983 un escrito dirixido ao presidente da Deputación da Coruña no que manifesta a preocupación polo retraso de creación e localización do INEF galego e no que se ofrece para cantas tarefas e estudos fosen necesarios. A raíz do escrito, aos poucos días, son recibidos Eduardo Blanco e José Manuel Cardesín polo vicepresidente, Fernández Mosquera, que nos traslada unha certa desilusión e cansazo, pero que están dispostos a respaldar calquera acción do colectivo. Esta é a circunstancia que dá orixe ao documento publicado e presentado no acto oficial referido, elaborado por Eduardo Pinedo e Eduardo Blanco, encargado este último de realizar a súa presentación, como así recolle *La Voz de Galicia* e *El Ideal Gallego* de 23 de abril de 1983.
- [10] Ver información publicada en *El Correo Gallego*, o 13 de novembro de 1982.
- [11] Información publicada en *El Ideal Gallego*, o 13 de novembro de 1982.
- [12] Ver información publicada en *La Voz de Galicia*, o 26 de abril de 1983.
- [13] Outras propostas foron realizadas desde Lugo e Padrón.
- [14] Ver información publicada en *El Ideal Gallego*, o 4 de maio de 1983.
- [15] Ver información publicada en *El Ideal Gallego*, o 5 de novembro de 1983 e en *La Voz de Galicia*, o 8 de novembro do mesmo ano.

[16] Ver información publicada por La Voz de Galicia e El Ideal Gallego, o 10 de novembro de 1983.

[17] Aparecen artigos ou notas de prensa denunciando o silencio e conseguinte retraso da creación do INEF. Ver información, a título de referencia, a nota difundida polo Colectivo de Estudo e Promoción da Educación Física, publicada en El Ideal Gallego, o 29 de xaneiro de 1983 ou as declaracións do candidato por Oleiros de Alternativa dos Veciños, Ángel García (Gelo), denunciando estrañas maniobras para que o INEF non se localice en Oleiros, publicadas en La Voz de Galicia, o 10 de marzo de 1983.

[18] Ver información publicada en La Voz de Galicia, El Ideal Gallego e El Correo Gallego, o 10 de febreiro de 1984.

[19] Outras persoas contribuíron a que o INEF sexa unha realidade e sabendo que algunha nos pode esquecer, faremos mención de dous, José Ramírez Ramírez e Manuel Estévez Mengoti, en recordo de todas as demais que achegaron un maior ou menor esforzo na consecución do INEF de Galicia.

ANEXO: CRONOLOXÍA DA XESTACIÓN DO INEF DE GALICIA

Existen infinidade de datos e noticias que poderían incorporarse a esta cronoloxía facéndoa máis completa, pero a nosa pretensión, polo momento, só é reflectir unicamente os fitos que, segundo o noso criterio, foron máis significativos e decisivos para que fose posible a construción do INEF de Galicia en Bastiagueiro [Oleiros].

28 Novembro 1979

Declaracións publicadas en El Ideal Gallego, do delegado do CSD na Coruña, anunciando a construción dunha infraestrutura deportiva en terreos da deputación coruñesa situados en Bastiagueiro [Oleiros].

20 Decembro 1979

O Servizo de Deportes da Universidade de Santiago de Compostela elabora un documento para solicitar a creación dun INEF no seo universitario.

16 Outubro 1981

O reitor da Universidade de Santiago realiza a petición formal ao Ministerio de Educación e Ciencia, de creación dun INEF en Santiago.

25 Xuño 1981

O pleno do Concello de Pontevedra aproba por unanimidade o ofrecemento ao Ministerio de Cultura duns terreos, para o establecemento dun INEF en Pontevedra, acordo que fai chegar chegar o alcalde ao ministro de Cultura mediante oficio de 3 de xullo do mesmo ano.

25 Marzo 1982

O presidente da Deputación da Coruña, presenta unha moción para solicitar a localización dun INEF en Bastiagueiro [Oleiros] que, posteriormente, é aprobada polo pleno provincial.

24 Maio 1982

O pleno da corporación provincial coruñesa aproba a moción do presidente, respaldando as xestións necesarias para lograr a localización do INEF en Bastiagueiro [Oleiros].

13 Agosto 1982

O reitor da Universidade de Santiago envía ao Servizo de Centros e Escolas Universitarias da Secretaría de Estado de Universidades e Investigación, a documentación solicitada para a creación do INEF.

12 Novembro 1982

A denominada “Plataforma en pro da defensa da Educación Física en Galicia” constituída en Santiago, convoca unha rolda de prensa na Galería Sargadelos.

22 Abril 1983

No Salón de Sesións da deputación coruñesa, preséntase a proposta do Colectivo de Estudo e promoción da Educación Física, baixo o título “GALICIA NECESITA UN INEF. Bastiagueiro: Unha idea, un proxecto”, nun acto que reuniu a unha ampla representación do mundo do deporte e da política en Galicia.

25 Abril 1983

O alcalde de Pontevedra comprométese publicamente, ademais dos terreos xa ofertados mediante acordo corporativo, a una achega de 150 millóns de pesetas, co respaldo da Deputación Provincial, para establecer o INEF na súa cidade.

18 Xaneiro 1984

O alcalde coruñés é recibido polo presidente da Xunta, invitándoo oficialmente a visitar a cidade da Coruña, ao mesmo tempo que lle solicitaba, entre outras peticións, que o INEF fose situado en Bastiagueiro [Oleiros].

8 Febreiro 1984

O presidente da Deputación da Coruña visita o presidente da Xunta, para presentarlle o proxecto de situación do INEF en Bastiagueiro [Oleiros], tendo en conta que representaba a institución que tiña a titularidade sobre os terreos ofertados.

9 Febreiro 1984

A Xunta de Galicia adopta o acordo de que o futuro INEF de Galicia sexa situado nos terreos da deputación coruñesa, en Bastiagueiro [Oleiros].

18 Setembro 1986

O conselleiro de Cultura e Bienestar Social da Xunta de Galicia e o Secretario de Estado para o Deporte firman un convenio para a construción do INEF galego.

30 Outubro 1986

O goberno galego aproba o Decreto 323/1986, polo que se crea o INEF de Galicia.

V.A ACTUALIDADE. OS 20 ANOS DO INEF-G NO PAZO DE BASTIAGUEIRO

O ANAGRAMA DO INEF-G PARA UNHA IDENTIDADE

Dr. Ricardo Pérez y Verdes, Profesor INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

Nos tempos actuais resulta impensable que algo exista sen un soporte visual que o capte e o transmita, co que se constitúe a identidade permanente dese algo; porque, queiramos ou non, somos o que en esencia representamos. E iso é así porque para ser hai que diferenciarse, e non vale que pensemos que para iso basta coa nosa individualidade, pois é o outro o que nos ve, o que nos define e nos posiciona neste mundo.

Por iso é importante que lembremos o que significa a palabra “identidade”. Etimoloxicamente, *identidade* vén de *idem*, que significa “idéntico”, pero idéntico a si mesmo e non a outra cousa. Así a identidade implica a dialéctica da diferenza: o ser, por tanto, diferente de todos os demais. A identidade é o noso ADN, os cromosomas da nosa xénese, xa esteamos referíndonos a unha empresa, unha organización ou unha institución coma o INEF de Galicia (Facultade de Ciencias do Deporte e da Educación Física).

Por tal motivo, a busca dunha identidade corporativa foi unha das miñas principais preocupacións tan axiña como me integrei ao corpo docente do INEF, una institución que pretendía ser un centro de significada entidade e impronta transcendencia. Talvez esa inquietude se debese ás reflexións que, sobre o tema da “identidade”, lera, algunhas delas procedentes do histórico seminario dirixido en 1975 por Claude Lévi-Strauss, no que se poñía de manifesto o seu valor constituínte e que, por suposto, vai máis alá do simple grafismo.

A identidade corporativa representa, desde un punto de vista obxectivo, a expresión do que somos (estatutos, organigrama, historia, estrutura...) e do que facemos (actividades, servizos...), pero tamén é a manifestación subxectiva, psicolóxica, funcional e emocional que, de nós, emerxe ao público, para converterse en percepción, sensación, experiencia. Nunha palabra: como nos mostramos, como nos relacionamos, como nos comunicamos, iso é o que nos identifica, o que nos fai únicos ante os demais.

A singularidade identitaria é o valor diferenciador por excelencia, xa que xera outros valores como a personalidade distintiva e o estilo corporativo,

cuxa culminación práctica é a imaxe, unha imaxe que vai máis alá dos logotipos. A identidade non se pode falsificar nin imitar, é parte indisoluble, substancial e intanxible, aínda que as súas manifestacións se plasmen en actuacións concretas, como poden ser: unha marca, un pictograma ou un anagrama, o que ocasionou que, en moitos casos, quede reducida só a esa simple expresión, dando marcha atrás no seu proceso evolutivo.

Para comprender mellor o alcance do que digo, non hai máis que lembrar como naceu o que hoxe chamamos a identidade corporativa e para iso debemos remontarnos ás orixes do comercio en Europa, cando as transaccións económicas necesitaron un “selo” (*sigilla*), unha marca para a circulación e identificación das mercaderías. Estes selos ou eran figuras gráficas cuxo repertorio abarcaba desde anagramas, figuras xeométricas e simbólicas, ata alegorías.

Este repertorio variado recodificaríase en dúas categorías de signos: a marca icónica ou figurativa, coa que se identificaban os colectores nos que viaxaban os produtos, e dos que existen testemuños arqueolóxicos do século VIII a.C., e o logotipo (marca verbal) procedente dos inicios da imprenta gutenberguiana, das artes gráficas e, concretamente, da fundición de “tipos” de imprenta con letras “ligadas”. Esta forma de enlazar as letras daba lugar a “logotipos” e constitúen o que hoxe aínda designamos con esta palabra. A construción da imaxe e a comunicación da identidade corporativa acontecería anos máis tarde, exactamente no século XX, con Henry Ford e o desmantelamento da súa cadea de montaxe na súa factoría de Detroit e a compañía alemana AEG e a súa aplicación dunha concepción unitaria a toda a súa produción.

Analizadas as orixes da identidade corporativa é fácil comprender a simplificación reduccionista que a diario sofre e que se debe fundamentalmente ao peso da marca nas súas evolucións históricas. Un peso que distorsiona a súa verdadeira natureza.

Convenientemente alertado desa perversión, e co firme propósito de que o INEF de Galicia contase algún día cunha proxección orixinal de si mesmo, dispúxenme a investigar cal podería ser a súa verdadeira esencia e o modo adecuado de percibila. E como adoita acontecer con toda xestación, xa sexa esta física ou intelectual, sobreveume a idea tras unha meditada improvisación, que é como xorden as ideas, e, como non, grazas ao impulso da dirección que quería crear una imaxe institucional para o programa: INEF GALICIA ABERTO.

Foi entón cando o pouso das miñas inquiredanzas, a miña experiencia docente, as miñas vivencias no centro cobraron corpo e materializáronse nunha imaxe concreta: o Pazo de Bastiagueiro, un edificio con historia docente, arquitectura tradicional galega e exemplo vivo de pervivencia e consistencia. Na súa pedra, a súa paisaxe e a súa esplendidez representábase o espírito do INEF.



Unha vez visualizada a imaxe, a man foi ao papel e con trazos sinxelos e precisos esbocei, a perfil alzado, a magnífica arquitectura do Pazo. A plumiña dotou de sobriedade a identidade dun centro universitario, onde a cor a poñen os alumnos que por el pasan e ao que lle corresponde a fermosa honra de formar profesionais da Educación Física e o deporte.

Transcorreron case dez anos desde ese momento, e cada día que pasa a súa identidade medra en proporción inversa á imaxe que bosquei o 13 de setembro do ano mil novecentos noventa e sete. Así ten que ser, porque, como vin dicindo ao longo deste artigo: unha identidade é moito máis ca unha simple imaxe.

A/S INTEGRACIÓN/S DO/S INEF NA UNIVERSIDADE: DO INEF DE GALICIA Á FACULTADE DE CIENCIAS DO DEPORTE E A EDUCACIÓN FÍSICA (1998-2006)

Dr. Rafael Martín Acero[1], Decano do INEF de Galicia (1998–2006). Presidente Conferencia Española de Institutos e Facultades de Ciencias da Actividade Física e do Deporte.

Na celebración do 20 Aniversario da creación do Instituto Nacional de Educación Física de Galicia (INEF-G), que aconteceu no seo da Xunta de Galicia (administración do Deporte), queremos recoller algunhas cuestións sobre o proceso da súa integración na Universidade da Coruña (UDC), revísando algúns aspectos aínda pendentes da/s integración/s dos INEFs (Institutos Nacionais de Educación Física) – IVEF (Instituto Vasco de Educación Física) na universidade española.

MÁIS DE 45 ANOS PARA A PLENA INTEGRACIÓN DOS INEF NA UNIVERSIDADE ESPAÑOLA

En case todos os países europeos a incorporación dos estudos de Educación Física e do Deporte ao nivel superior e á institución universitaria foron tardías, pero non simultáneas. No Estado español estes procesos comezaron na última parte do século XX, e aínda hoxe quedan sen resolver algúns temas como a integración de moitos dos profesores de institucións públicas nos corpos de profesores universitarios, na maioría dos casos, incluso despois de que os seus centros xa se integraron na universidade correspondente.

As causas que orixinaron estes retrasos non afectaron só aos estudos físico-deportivos, xeralmente influíron en estudos relacionados con actividades promovidas desde as estruturas administrativas que precisaban determinados profesionais, como poderían ser os casos de técnicos de Náutica ou de Turismo; tamén lles ocorreu a estudos cunha substancialidade nos seus contidos moi afastada dos referentes universitarios ortodoxos, por exemplo Belas Artes, Música ou Danza. Outros estudos non naceron no seo da Universidade porque o exercicio profesional para o que facultaban tiña un forte compromiso cos intereses do poder político, por exemplo Xornalismo. No caso que nos ocupa, o dos estudos de Educación Física e do Deporte na universidade española, na segunda metade do século XX, puidéronse acumular as tres características: eran estudos a promover desde a administración, que precisaba directamente de técnicos formados (xuventude, deporte, ...), son estudos que posúen uns contidos non ortodoxos,

desde o punto de vista dunha Universidade novecentista e, en España, durante o franquismo, o poder político canalizaba unha das súas accións ideolóxicas principais cos mozos a través dalgunhas das actividades que dirixían eses profesionais: a Educación Física (escolar), o ocio dos mozos (grupos, albergues, campamentos, danzas), e o deporte de competición (xogos escolares). Noutros países do sur europeo estas integracións universitarias déronse en moi diversas situacións e cronoloxías, por exemplo: en Portugal o INEF incorporouse plenamente á Universidade en 1975 mentres que en Italia se produciu xa comezando o século XXI, como os centros da España autonómica de León, Madrid, A Coruña e Vitoria; integráronse antes os de Granada e As Palmas, nos anos 80, e o de Valencia a finais dos 90. Nas integracións máis recentes déronse solucións moi locais, polas transferencias deportivas e universitarias ás CC.AA. e polas limitacións que herdaban estas administracións da carencia dunha política estatal de integración: a lexislación estatal non enunciara a norma, con rango de lei, para a integración dos seus profesores nos corpos universitarios. Así, vimos que, mentres que os estudos e a licenciatura son oficiais en todo o estado desde 1992, algúns centros públicos integráronse na universidade e outros non; os primeiros pasaron por grandes dificultades para logralo, sobre todo en esforzo e sacrificio persoal de equipos de dirección e profesores.

En España a evolución da formación de profesionais da Educación Física e do Deporte na universidade vense considerando en varias etapas (Cadro I), a partir de diversos estudos e documentos[2].

A primeira etapa, a dos oitenta primeiros anos do século XIX, sería a dos preámbulos, onde existiron algunhas iniciativas na formación de profesores de Educación Física, pero non se consolidaron ante a falta dun sistema xeral de educación obrigatoria, e ante a inestabilidade da presenza da Educación Física entre as materias a impartir na escola pública.

A segunda etapa transcorre entre finais do XIX e o primeiro terzo do século XX. O acontecemento máis importante para esta análise, aínda que resultou pouco trascendental, é que se creou o primeiro centro español de Educación Física no seo universitario, a Escola de E.F., na Facultade de Medicina da Universidade Central de Madrid (1933), que tivo relacións coa Institución Libre de Ensinanza.

A terceira etapa recoñécese durante o transcurso dos anos 40 e 50 (vinte primeiros da ditadura), onde a formación de profesores e profesoras de Educación Física foi materia exclusiva do partido único, a través dunha escola para homes e outra para mulleres, sempre fóra da institución universitaria.

ETAPA	CONTEXTO	FORMALIZACIÓN NA UNIVERSIDADE	INEF DE GALICIA
1ª: 1806/ 1881	Real Instituto Pestalozziano (1806). Existe vontade de introducir a Educación Física na escola (1878).		
2ª: 1882/ 1936	Escola Central de Ximnástica (Lei "Becerra", 1883-1892). Normativa que alterna a obrigatoriedade e a supresión da Educación Física: na escola. Escola C. Militar (1919). Academia Educación Física Generalitat de Catalunya (1936).	- Escola Educación Física da U. Central de Madrid (F. de Medicina, 1933/ relación coa I.L.E.).	
3ª: 1937/ 1961	Asociado á formación política da xuventude e do xénero. Academia N.M. "J. Antonio" ANJA (1941, 1944). Escola Educación Física Feminina "Isabel a Católica" (1941, 1955). Decreto 2.187/1960: título oficial de Profesores de Educación Física.	- <i>Lei de Educación Física (1961): arts 15 a 17 Crean o INEF de Madrid (central e único).</i>	
4ª: 1961/ 1980	Educación asociada á formación política da xuventude e do xénero. E.S.E.F. ANJA (1971). Deporte escolar, para todos e/ou popular nos municipios (1979).	- INEF Madrid (1967). - Lei X. Educación (1970) Menciona a integración do INEF na universidade, e a oficialidade das outras escolas (EE.F Feminina, e ANJA: ESEF). - INEF en Barcelona (1974). - ESEFF e ESEF intégranse no INEF de Madrid (1977/78). - Lei X. Cultura Física e Deporte (1980). Oficializa os títulos de diplomado e Ldo., "equivalentes" a universitarios, en Educación Física.	
5ª: 1981/ 1989	Educación F. Escolar normalizada en EE. Medias. Normalízase a presenza do Pf. de Educación Física no sistema educativo público de EE. Medias (oposicións). Crise do deporte escolar.	- IINEFC Lleida (1882). - INEF-Facultade de Granada (1982). - LRU (1983). - Organismo Aut. INEF Catalunya (1984). - IVEF País Vasco, Vitoria (1986). - IVEF Valencia (1987). - INEF das Palmas (1987). - INEF de Castela-León (1987).	- A Xunta de Galicia crea o INEF de Galicia na Coruña (Outubro, 1986): inicia a súa actividade no curso 87/88).
6ª: 1990/ 2001	Educación Física obrigatoria en Primaria, Secundaria e EE. Medias. Lei do Deporte 1990. Regula asociacionismo, profesionalismo, ... Leis do Deporte de CC. Autónomas. Grandes resultados en XX.OO. de Barcelona 1992 (deportivos e organizativos).	- ÁREA DE COÑECEMENTO -245- Educación Física e Deportiva (1990). - LOXSE (1990): Mestre Especialista en Educación Física (R.D: 1440/1991). - Lei do Deporte (1990): volve a mencionar a integración de estudos e centros. - Primeiro Dtº específico: Dtº Educación Física e Deportiva na U. Granada (1991). - R.D.1423/1992: incorporación das ensinanzas á Universidade. - R.D. 1670/1993: Título OFICIAL "Ldo. CC. A.F. e do D." (incorpórase ao Catálogo:1994). - Curso 1993/94, publicanse no B.O.E. os primeiros plans de estudos despois de título universitario oficial: INEF de Galicia/UDC e Facultade de CC. do Deporte /U. Estremadura. - O título impártese en 9 facultades máis. - Asemblea constituínte e Iº Congreso Asociación Esp. CC. do Deporte (Facultade CC. do Deporte Cáceres, 2000). - L.O.U. (2001): non inclúe a necesaria integración dos Prfrs. de INEF integrados nas súas Universidades. Foi solicitado polos directores de todos os INEF (Galicia, Madrid, Barcelona/Lleida, Castela-León, e IVEF Vitoria), - Intégrase na súa universidade o INEF de Castela-León(2002).	- INEF de Galicia: Iº Promoción (1992). - 10º aniversario do INEF Galicia sae a Iº Promoción Título OFICIAL "Ldo. CC. A.F. e do D." (1996). - INEF de Galicia, "Congreso de Educación Física e D. de Países de Lingua Portuguesa": os vicedecanos e subdirectores de investigación propoñen a creación dunha sociedade científica multidisciplinar: Asociación Española de Ciencias do Deporte (1998).
7ª: 2002/ 2006	Lei Orgánica de Calidade da Educación (2002). Lei Orgánica de Educación (2006).	- Impártese o título en 9 facultades máis. - Intégranse na Universidade os INEF de Madrid (UPM, 2003) e o IVEF do País Vasco (UPV, 2005). - Libro Branco do Grao de Ciencias da Actividade Física e do Deporte: participaron todas as Universidades (22) que imparten a licenciatura, aprobado por maioría absoluta (2004), e pola ANECA (2005). - Anteproxecto de reforma da L.O.U. (2006). Reitérase a solicitude de incluír a necesaria integración dos Prfrs. de INEF nos corpos universitarios.	- 15º aniversario do INEF Galicia: 1.219 egresados, e Congreso Internacional AIESEP (2002). - O INEF de Galicia intégrase na Universidade da Coruña (2004), a UDC crea o Drº de Educación Física e Deportiva. - 20º aniversario do INEF Galicia: 1.634 egresados (2006).

Cadro 1. Etapas estimadas da relación entre contexto, formación de profesores de Educación Física e formalización universitaria dos seus estudos. Cronoloxía básica do INEF de Galicia.

A cuarta etapa é onde verdadeiramente se inicia a longa incorporación destes estudos de nivel superior á universidade, a partir dos felices sesenta, en pleno desenvolvemento económico español. A Lei de Educación Física (1961) creou o INEF de Madrid como centro público para a formación de titulados superiores en Educación Física e Deporte, que comezou a impartir ensinanza en 1967/68; abriuse tamén outro centro en Barcelona a partir de 1974. A Lei Xeral de Educación (LXE, 1970) incluíu unha mención sobre a integración do INEF na universidade pública e estableceu a oficialidade das outras escolas existentes (a da Fronte de Xuventudes e a da Sección Feminina), que se fusionaron ao INEF de Madrid (1977/78).

A quinta etapa significou a frustrada integración plena ao sistema universitario. Esta etapa iníciase coa promulgación da Lei Xeral de Cultura Física e Deporte (LXCFD, 1980), que estableceu que os títulos de Diplomado e Licenciado en Educación Física eran “*equivalentes*” aos de nivel universitario. Posteriormente, na Lei de Reforma Universitaria (LRU, 1983), non se incorporou ningunha referencia aos recoñecementos lexislados xa con anterioridade, a saber:

- a integración do INEF (LXE, 1970), e
- a incorporación de títulos de diplomado e licenciado en Educación Física ao catálogo oficial (LXCFD, 1980).

Tampouco incluíu a LRU aos profesores destes centros na longa lista dos que debían incorporarse aos corpos de profesores da Universidade coa súa entrada en vigor.

A sexta etapa desenvólvese a partir de 1990, ano no que se promulgan dúas leis decisivas para a incorporación da formación de profesionais da Educación Física e do Deporte na universidade. A primeira é a LOXSE, que posibilitou a creación do título de Mestre Especialista en Educación Física (diplomado), como especialidade de Maxisterio, e a segunda é a Lei do Deporte (LD) que volve a mencionar a integración dos estudos da licenciatura e dos centros públicos (INEF) que a impartían. No desenvolvemento de tres das leis citadas (LOXSE e LD, 1990, e LRU, 1983), a través de R. Decretos, reguláronse a incorporación das ensinanzas e do título de Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte (antes Licenciado en Educación Física) ao sistema universitario formal. Pero ningunha destas leis incluíu[3] os necesarios e xustos mecanismos de integración dos máis de 220 profesores dos centros públicos (INEF); deste modo quedou construído un paradoxo lexislativo, que tampouco se puido resolver na posterior Lei Orgánica de Universidades (LOU, 2001), a pesar de telo solicitado todos os directores

dos centros afectados[4]. Esta iniciativa, que se iniciou no INEF de Galicia, non encontrou ningunha resposta do Goberno[5].

En canto ás etapas do desenvolvemento e a integración universitarias, incluídas as integracións na universidade de: estudos, centros e profesores, nestes momentos deberíámonos de encontrar na que debería ser a última. Podemos considerala como a **sétima etapa** (2002/2006-07?), na que deberían desenvolverse e/ou consolidarse aspectos tan trascendentais como:

- a) O novo grao en Ciencias da Actividade Física e do Deporte, adecuado ao Espacio Europeo de Educación Superior.
- b) A regulación dos sectores profesionais dos nosos Ldos., e a súa relación con outros titulados.
- c) A incorporación definitiva dos epígrafes: Actividade Física e Deporte, ao Plan Nacional I+D (despois do gran impulso do presidente actual do C.S.D., Sr. Jaime Lissavetzky, ao conseguir incluír estes campos na acción estratéxica do Goberno para 2006 e 2007).
- d) O incremento de cátedras de universidade nas áreas de coñecemento de Educación Física e Deportiva e de Didáctica e de Expresión Corporal en todas as universidades (ratio estatutario) onde se imparte o título.
- e) A promulgación, en lei do Estado[6], do mecanismo de integración dos profesores dos INEF nos corpos de profesores universitarios, para superar o actual paradoxo lexislativo (Outubro, 2006).

Recoñecemos a gran dificultade para superar o paradoxo lexislativo estatal vixente, pois están integrados os estudos e o título (catálogo oficial), e, como a lexislación propoñía, fíxose efectiva a integración da maioría dos centros de titularidade pública (INEF, IVEF) nas súas universidades. Pero o Estado non resolveu, e incluso dificultou, a incorporación dos profesores aos corpos universitarios, que accederan ao posto de traballo en virtude de leis do Estado que autorizaban, para estudos equivalentes a universitarios impartidos en centros públicos, a contratar laboralmente os seus profesores, esixindo que non fosen figuras propias dos corpos universitarios (funcionarios: profesores titulares de universidade, de escola, etc., ...). Todos os INEF, ou foron do Ministerio de Educación, ou se crearon pola súa autorización. Todos dependeron das súas respectivas comunidades autónomas, as cales, ao entrar en vigor o R. Decreto (1993) que poñía prazo á integración dos centros nas súas respectivas Universidades, comprobaron a súa imposibilidade competencial para resolver a integración destes profesores nos corpos universitarios, por ser unha competencia exclusiva do Estado (Lei).

Este trato desigual, con respecto a outros corpos de profesores que xa foron integrados *de jure*, levou a que en cada un dos INEF e CC. AA. afectados se optase por fórmulas diferentes, as que encontraron visos de realidade administrativa e política no seo da súa comunidade autónoma e universidade, no momento correspondente.

Nos anos 80 as Universidades de Granada[7] e das Palmas mostraron o camiño da integración a outras, como a de Valencia a finais dos 90, e transformaron as prazas de relación laboral a funcional; ditas prazas foron convocadas por cada Universidade para os corpos correspondentes (Profesores Titulares de Universidade, Profesores Titulares de Escola Universitaria,...).

Xa iniciado o século XXI algunhas universidades (Universidade Politécnica de Madrid e a Universidade de León) lograron convocar prazas no período de excepcionalidade da LOU (procedemento LRU) e resolveuse a integración de parte do profesorado dun modo institucional, a través dun sacrificio e risco persoal dos profesores. O primeiro INEF que se creou (Madrid) púidose integrar con algúns dos seus profesores como titulares de universidade (15, aínda que xa eran todos fixos), e a maioría como laborais (48, contratados pola C. Autónoma). O INEF de León integrouse como facultade e consolidou a maioría dos seus profesores (antes interinos da Xunta de Castela e León) na praza de PTU ao superar o concurso-oposición. O IVEF de Vitoria foi integrado na Universidade do País Vasco (2005) sen que os seus profesores (contratados laborais fixos) fosen asimilados automaticamente a figuras LOU. O INEF de Cataluña (2 centros: Barcelona e Lleida) continúa sendo Organismo Autónomo da Generalitat, e ten adscritos os seus centros á Universidade de Barcelona e á Universidade de Lleida, respectivamente. En Galicia, para a integración do INEF-G na UDC, foise deseñando unha solución tamén singular e complexa, tanto administrativa como politicamente; o modelo de integración pretendeu ser de garantía e xusto, tanto para o futuro do INEF-G como institución pública (dereitos de calidade dos estudantes, desenvolvemento futuro dos estudos e campos de investigación), coma para os 26 profesores que eran contratados laborais fixos e para os 22 interinos. A clave desta proposta, realizada en 1998 polo reitor da UDC (José L. Meilán Gil), estaba na “funcionarización” da relación de postos de traballo dos docentes (ata o 2002 nunca existiran figuras de profesores con contrato laboral na universidade española); esta proposta foi aceptada polos 2 colectivos de docentes e pola Xunta de Galicia[8] (máis adiante resumirase o seu proceso).

Dos profesores dos INEF, centros públicos que non foron integrados nos corpos de profesores universitarios, máis do 90 % son profesores perma-

nentes [laborais fixos ou funcionarios numerarios da administración autonómica]; o número elévase a 222[9] (máis do 45% dos profesores desta licenciatura en centros de titularidade pública de todo o estado español); máis do 42% destes profesores ten o grao de doutor:

CC. AUTÓNOMA	TITULAR	TIPO XURÍDICO	INTEGRADOS COMO PTU: Prof. Titular Universidade	NON INTEGRADOS Profesores Doutores	NON INTEGRADOS Prf. Ldo., Enx. Arq.
Madrid	UPM	Facultade	(15, Drs.)	12	36
Cataluña	Generalitat Cataluña	Organismo Autónomo		Barcelona: 16	Barcelona: 34
				Lleida: 19	Lleida: 23
Galicia	UDC	Facultade		33	11
País Vasco	UPV	Facultade		15	23

Estes profesores, que non foron integrados nos corpos de profesores universitarios[10], están cos seguintes tipos de contrato:

CC. AUTÓNOMA	ENTIDADE	TIPO DE RELACIÓN	OBSERVACIONES:
Madrid	Comunidade de Madrid	Laboral INEF	48: da C.A. de Madrid. Dependén funcionalmente da UPM. desde outubro de 2003.
Cataluña	Organismo Autónomo	Laboral INEFC	50: do Organismo Autónomo INEFC (Generalitat de Cataluña), centro adscrito á U. de Barcelona.
	INEFC da Generalitat de Cataluña	Laboral INEFC	42: do Organismo Autónomo INEFC (Generalitat de Cataluña), centro adscrito á U. de Lleida.
Galicia	UDC	Funcionarial UDC	44: Corpo Sup. Administración Autonómica (Escala Prof. INEF Grupo "A"). Transferidos á UDC en xaneiro de 2004.
País Vasco	UPV	Laboral UPV	38: Transferidos á UPV desde outubro de 2005.

O INEF DE GALICIA: CENTRO PÚBLICO DE EDUCACIÓN SUPERIOR

O INEF-G foi creado en 1986 pola Xunta de Galicia, que acordou coa Deputación da Coruña que se localizase en terreos cedidos por esta, en Bastiagueiro (Concello de Oleiros). Comezou a súa actividade docente no curso 1987/88; a súa primeira promoción de licenciados saíu no ano olímpico español. Foi un centro que, tras algunhas crises de crecemento nos primeiros cursos, sempre tivo unha gran independencia, autonomía e responsabilidade para cumprir as súas obrigas como centro público de educación superior. Ao cumprirse o 20º aniversario da súa creación, formou a máis de 1.600 licenciados ao servizo da sociedade, para o exercicio da profesión que se corres-

ponde con estes estudos: profesor de Educación Física, unha profesión que se exerce sempre como servizo público, sexa en educación estatal ou privada, en rendemento deportivo, na promoción da saúde a través da actividade física ou na organización de actividades ou entidades de ocio deportivo[11].

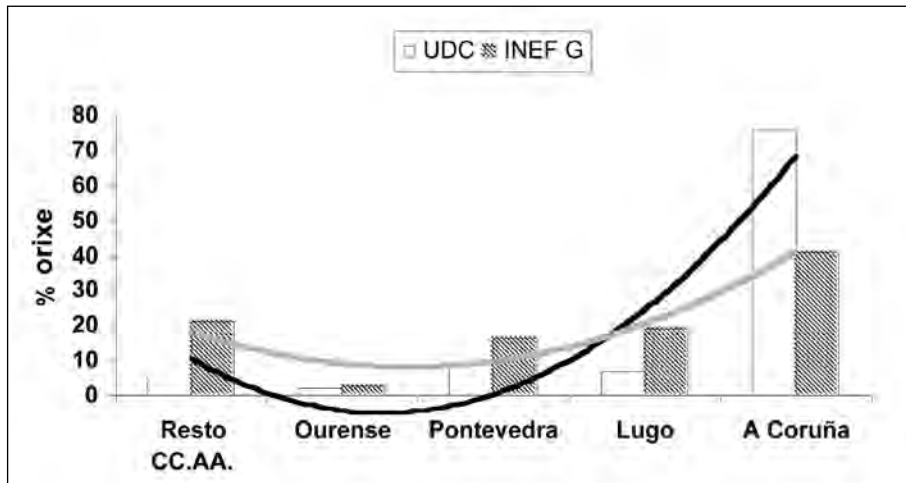
O INEF-G ten un bo presente na España autonómica, e, a partir da súa plena normalización universitaria, terá un prometedor futuro na Europa dos pobos. O INEF-G, nas probas de acceso, hai moitos anos que superou o paradigma bioenergético; fundamentou a existencia das mesmas na non obrigatoriedade da Educación Física en todos os cursos do bacharelato e adaptándoas aos contidos obrigatorios da secundaria. O INEF-G foi dos primeiros centros públicos na aplicación de cota de acceso para deportistas de alto nivel, para minusválidos e para mestres especialistas en Educación Física. Nas súas instalacións iníciase e perfecciónanse no deporte miles de nenos e mozos todos os anos. É un dos centros con máis superficie en instalacións deportivas, e un dos que oferta máis materias e seminarios de especialidades deportivas. Organiza cursos de postgrao con titulación europea (Máster Europeo en Educación Física), ou con dobre titulación da UDC e a Universidade Técnica de Lisboa (Actividade Física e Saúde, Expresión Artística e Danza). O INEF-G recibe estudantes de: Portugal, Austria, Alemaña, Eslovenia, Chequia, Rumanía, Italia, Cuba, Arxentina, México, Brasil e Colombia.

Organizou en 1998 o Congreso de Educación Física e Deporte de Países de Lingua Portuguesa e A Coruña recibiu máis de 600 profesionais de Portugal, Brasil, Angola, Mozambique, Cabo Verde, Macao e España. En 2002 organizou o Congreso Internacional de Facultades e Escolas de Educación Física e do Deporte (AIESEP), con participación de congresistas de todos os continentes, de 40 países. En 2006 organiza máis de 20 actos para celebrar o seu 20º aniversario; destaca o IVº Congreso da Asociación Española de Ciencias do Deporte.

A comunidade do INEF-G constitúena actualmente uns 1.000 estudantes da licenciatura, máster, postgraos e doutoramento. Na licenciatura a composición dos seus estudantes adóitase definir coas seguintes características:

SEXO:	<i>Homes 70-72% (UDC: 48-49%) Mulleres 28-30% (UDC: 51-52%)</i>
PROCEDENCIA:	<i>Da comunidade autónoma de Galicia: 78-79% Doutras comunidades autónomas: 20-22%</i>
RANGO DE IDADE (O 95%):	<i>Entre 18-25 anos</i>
MATRICULADOS DE 1ª PREFERENCIA:	<i>100%</i>

A orixe/tipo dos estudantes da Licenciatura en Ciencias da Actividade Física e do Deporte, ata os últimos cursos, supuxo unha gran achega de estudantes de fóra de Galicia e das outras provincias galegas:



A INTEGRACIÓN DO INEF-G NA UDC (1998-2004)

Entre o ano 96 e o 98 consultouse en diversas ocasións (Cadros 1 e 2) coa Xunta e a Universidade (Xunta Reitora do INEF-G) sobre o futuro administrativo do centro. Demandóuselle ao reitor da UDC a posibilidade de integración do INEF-G na Universidade como centro propio; o reitor J.L. Meilán Gil contestou sen dúbida que “o INEF-G se integraría na Universidade”, pero que deberían ser transformadas as prazas docentes, de relación laboral a relación funcional. Ao mesmo tempo o Secretario Xeral para o Deporte da Xunta de Galicia, E. Lamas, manifestou o seu apoio ás decisións do propio centro. O INEF-G aprobou solicitar a integración na UDC e desde entón déronse múltiples pasos para poder situar o centro nas mellores condicións de chegada á Universidade coruñesa. O Consello da Xunta xa homologara o salario ao de Profesor Titular da UDC, incluídos os complementos propios da actividade docente. Desde finais de 1998 tivemos toda a colaboración do reitor Meilán, e do Secretario Xeral para o Deporte, a Xunta superou todas as dificultades para satisfacer a solicitude da UDC con respecto á integración do profesorado. Unha gran maioría de profesores alcanzaron o grao de doutor (multiplicouse por 4 o seu número, de 1998 a 2004). Paralelamente, realizábase a incorporación académica e investigadora, a de xestión académica, e a renovación do Regulamento de Réxime Interno, creándose un só Departamento. Os feitos ratificaron a nosa confianza nas autoridades das que

dependiamos; non poderíamos chegar ata aquí en tan boas condicións sen que se desen todos os requisitos de que gozamos nestes anos, e que tanto beneficiaron á comunidade e ao INEF-G, á Educación Física e ao Deporte de Galicia. As condicións pódense resumir en:

- a) A vontade política de protexer a independencia e autonomía do centro, respectando as súas decisións (Xunta de Galicia e UDC).
- b) A responsabilidade da comunidade do INEF-G con respecto ao seu futuro, demostrada no traballo diario, no uso das liberdades de cátedra, de expresión e de elección. E a permanente colaboración do persoal non docente e dos estudantes.
- c) A estabilidade de moitos anos nos equipos de goberno da administración para o deporte da Xunta, que levou ao apoio, a comprensión e o respecto ao futuro do centro.
- d) O alento, apoio e respaldo permanente desde o claustro[12] da UDC e do seu reitor, tanto na nosa progresiva incorporación académica, como na funcionarización das prazas docentes[13].
- e) A determinación do Conselleiro da Presidencia, Sr. Jaime Pita, e o seu equipo[14], nas fases decisivas do proceso de funcionarización, concluído a inicios de abril de 2003, na Consellaría de Familia, Xuventude, Voluntariado e Deporte.

A funcionarización concreouse a través dunha lei do Parlamento de Galicia [5/2000], a proposta do goberno da Xunta de Galicia e de numerosas normas para a súa aplicación: resolucións, ordes e decretos (Cadro 2). Saíron a concurso-oposición todas as prazas[15], axustadas á lexislación galega e española vixente para a universidade e a función pública[16]. Todo o proceso de funcionarización de prazas, convocatorias, exames e probas, nomeamentos, etc. culminou antes do verán de 2003 (Cadro 2). Pero, como se describiu anteriormente, sen poder superar plenamente o paradoxo lexislativo estatal, que non posibilitaba a integración dos profesores nos corpos universitarios, como ao resto de profesores dos INEF xa citados.

Na nosa opinión, no caso do INEF-G, de non nacer na administración do deporte, coma outros centros idénticos en todo o mundo, non se desenvolvería ata os niveis de calidade docente e de produción investigadora actuais. Puideron ser centros específicos, próximos ás decisións que lles afectaban, e comprometidos co seu desenvolvemento e, ademais, no caso do INEF-G, puidéronse “embridar” algunhas tendencias endogámicas coa utilización da vacina da normalización universitaria, a doses adecuadas, desde anos antes da integración.

ACONTECEMENTOS INEF GALICIA	NORMATIVA INTEGRACIÓN INEF-G en UDC (GALICIA)
A proposta do Consello de Profesores, a Xunta de Centro do INEF-G votou, por maioría absoluta, solicitar a integración do INEF-G na UDC (maio, 1996).	
A dirección do centro acorda co reitor da UDC (J.L. Meilán), e o Secretario X. Deporte da Xunta (E.Lamas) a funcionarización das prazas de profesores na R.P.T. do centro, na Consellaría de Presidencia (decembro, 1998).	
A dirección do centro promoveu diferentes consensos con: os sindicatos, os colectivos de Prfs. fixos e interinos, e o P.A.S. pedíndolle á Xunta de Centro que reiterase a súa vontade de integración na UDC, aprobándose por unanimidade (marzo, 1999).	
O Consello Económico e Social de Galicia aproba, en Comisión Permanente, o anteproxecto da Lei 5/2000, que inclúe a creación da escala de profesores do INEF-G (outubro, 2000).	– Lei 5/2000 do Parlamento de Galicia, crea a escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior, grupo A, da Administración Xeral da Xunta de Galicia (decembro, 2000).
Novo Regulamento de Réxime Interno, crea un só departamento e cumpre coa normativa universitaria e da Xunta (2001).	
Ante escrito do reitor da UDC, o Conselleiro da Presidencia, R. Institucionais e Administración Pública, tramita a: Dirección X. da Función Pública, Inspector X. de Servizos e Secretario X. da Consellaría, a necesidade de concluir o proceso de integración (abril, 2002). No anteproxecto da Oferta Pública de Emprego da Xunta para 2002, só eran incluídas as 26 prazas ocupadas por laborais fixos. Na reunión da mesa sectorial da función pública (24 de maio) incluíronse as 22 prazas cubertas por funcionarios interinos da escala de Prfs. do INEF-G (maio, 2002) O Consello da Xunta aprobou incorporar á Oferta Pública de Emprego os postos de profesores (48) do INEF de Galicia (xuño, 2002) O claustro da UDC, por unanimidade, aproba a Disposición Transitoria Quinta dos seus Estatutos (aprobados por maioría, maio, 2003): ou profesorado do INEF-G "...Para os efectos dos presentes estatutos considéranse equiparados aos profesores titulares de universidade no caso de ser doutores ou a profesores titulares de escola universitaria, do centro no que se presten os seus servizos".	– Resolución que publica o acordo do Consello da Xunta polo que se modificou a R.P.T., transformando os posto docentes de laborais a funcionarias da escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior, grupo A, da Administración Xeral da Xunta de Galicia (xaneiro, 2002). – Orde que convoca 26 prazas a cubrir por concurso-oposición para o ingreso no corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A: laborais fixos (agosto, 2002). – Resolucions: 1ª) pola que se aproban e fan públicas as relacións provisionais de admitidos e excluídos; 2ª) pola que se aproba e fai pública a relación definitiva de admitidos; e 3ª) pola que se ordena a publicación da proposta de relación de aspirantes que superaron o devantido proceso selectivo, para o ingreso no corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A: 26 laborais fixos (setembro, novembro, 2002; xaneiro, 2003). – Orde pola que se eleva a definitiva a proposta de 26 aspirantes que superaron o proceso de acceso ao corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A (febreiro, 2003). – Orde pola que se procede ao nomenamento como funcionarios do corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A, dos 26 aspirantes que superaron o proceso selectivo convocado pola Orde de agosto (marzo, 2003). – Orde que convoca 22 prazas a cubrir por concurso-oposición para o ingreso no corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A: acceso libre (agosto, 2002). – Resolucions: 1ª) pola que se aproban e fan públicas as relacións provisionais de admitidos e excluídos; 2ª) pola que se aproba e fai pública a relación definitiva de admitidos; e 3ª) pola que se ordena a publicación da proposta de relación de aspirantes que superaron o devantido proceso selectivo, para o ingreso no corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A (outubro, novembro, 2002; febreiro 2003). – Orde pola que se eleva a definitiva a proposta de 19 aspirantes que superaron o proceso selectivo para o ingreso no corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A (marzo, 2003). – Orde pola que se procede ao nomenamento como funcionarios do corpo superior da administración da Xunta de Galicia, escala de Prfs. do INEF de Galicia, corpo superior grupo A, dos 19 aspirantes que superaron o proceso selectivo convocado pola orde de agosto (abril, 2003).
Firma do protocolo entre a Conselleira de Familia, X., V. e Deporte e o reitor da UDC para a integración do INEF de Galicia na UDC (setembro, 2003).	– Decreto Xunta de Galicia de traspaso do INEF Galicia á Universidade da Coruña (decembro, 2003).

Cadro 2. Cronoloxía, acontecementos e normas legais do proceso de integración do INEF de Galicia na Universidade da Coruña (UDC).

O INEF-G integrouse á UDC coa achega dun centro dotado de instalacións suficientes, con todo o seu presupuesto transferido desde a Xunta, o que permite gozar dun dos cadros de persoal de profesorado mellor dotado en cantidade, calidade e especificidade, 48 postos homologados economicamente a Profesores Titulares de Universidade, cunha produción académica, cultural, técnica e investigadora en niveis que lle auguran un futuro moi competitivo. A Universidade da Coruña, a sociedade de Galicia e os ámbitos do coñecemento e intervención profesional da Educación Física e do deporte de Iberoamérica, Europa e España dispoñen dun centro público de educación superior novo e comprometido, competitivo e produtivo en Oleiros.

Grazas a todos os que axudaron no camiño, desde os inicios do proxecto de INEF-G na Coruña ata hoxe. Esperamos que os nosos fundadores, xestores, administradores, persoal, profesores, estudantes, e egresados se afaquen desta chegada á UDC con prestixio, como símbolo da suma de dous ciclos: o primeiro de case 10 anos de nacemento e crecemento, e o segundo, doutros 10 anos, de desenvolvemento e normalización universitaria.

Agora a administración central non debe retrasar máis o promulgar o mecanismo legal para a integración dos profesores de todos os INEF nos corpos universitarios. A administración autonómica e a da UDC non deben negar as necesarias inversións para este novo ciclo de converxencia plena co Espazo Europeo de Educación Superior: aulas de prácticas, unidades de investigación, etc.

A UDC, co seu reitor José M^a Barja e equipo á fronte, recibiu o INEF-G como unha Facultade máis, a **FACULTADE DE CIENCIAS DO DEPORTE E A EDUCACIÓN FÍSICA**. Agradecemos o seu esforzo en temas de calidade docente, de creación do Departamento de Educación Física e Deportiva, de normalización do profesorado, de servizos, etc., pero recoñecemos que é insuficiente. Este centro precisa un enfoque estratéxico pertinente e incluírse como unha fortaleza da UDC. Xuntos estanse estudando a busca de retornos académicos, sociais, científicos e económicos, a través de prestar servizos, instalacións e actividades. É preciso que esta singularidade se poña en marcha inmediatamente.

A toda a comunidade, parabéns polo traballo ben feito, para a Educación Física e para o Deporte. Para esta facultade (INEF-G), para os seus estudantes, P.A.S., profesores e egresados *“os tempos son chegados”*; tempos de compromiso para desenvolverse e desenvolver, para crecer e facer crecer, coa obriga propia dun centro público e co espírito propio da profesión que sustentamos.

NOTAS FINAIS

- [1] Nos últimos 5 anos da década dos 90 formou parte do Claustro da UDC, foi membro da súa Xunta de Goberno, da Comisión de Investigación e do Consello Social. Resultou esta experiencia unha aprendizaxe: social, administrativa e política, de gran influencia no seu convencemento e determinación para a integración do centro que, por elección, lle correspondeu xestionar. Resultou elixido director en Xunta de Centro a finais de 1998.
- [2] O primeiro realizou Piernavieja (1962), aínda que existen outros citados (Hernández Vázquez, Legido,...), pero ningún, polas datas nas que foron redactados, puido introducir os temas da integración, que se atende a presente análise (1998-2006).
- [3] Tivemos moitas reunións cos directores, decanos e profesores de centros integrados e por integrar. Da U. das Palmas con F. Amador, J. Hernández Moreno, J. García Manso, etc.; da U. de Valencia sobre todo con J. Campos Granell (que incluso se reuniu co Consello de Profesores do INEF-G); da U. de Granada con A. Oña e M.A. Delgado Noguera, con quen tomamos clara conciencia do “esquecemento”, ou déficit lexislativo, sobre a integración nos corpos universitarios dos profesores dos INEF.
- [4] Solicitado ao MEC en 2001, Javier Rojo polo INEF Madrid, Joan Carles Burriel por INEFC (Barcelona e Lleida); Joseba Etxebarria polo IVEF Vitoria, Gonzalo Cuadrado polo INEF Castela-León, e Rafael Martín Acero polo INEF-G A Coruña.
- [5] Chegou a debatirse na Comisión de Educación e Ciencia do Senado, no trámite da lei, xa que a solicitude fixoa propia o grupo do Senado Entesa del Progrés, como consta no libro de sesións.
- [6] Solicitado ao MEC en 2006, Javier Rojo polo INEF Madrid, Andreu Camps por INEFC (Barcelona e Lleida); Javier Ruiz de Arcaute polo IVEF Vitoria, e Rafael Martín Acero polo INEF-G A Coruña.
- [7] Despois de integrarse o INEF de Granada na UGR (1988), a maior parte dos seus profesores accederon a prazas PTU por concurso-oposición; algúns dos seus profesores permaneceron coa súa relación laboral.
- [8] O Secretario Xeral para o Deporte, Ldo. en E.F., Eduardo Lamas, xa fixera chegar á Xunta de Centro o seu compromiso de lealdade ao que o propio INEF-G decidise, así consta nas Actas de Xunta de Centro (“...manifestou que está disposto a respectar as decisións que emanen do centro e a non ser obstáculo en ningunha negociación.” Xunta de Centro de 31 de maio, 1996).
- [9] Fonte: Dirección de cada centro.
- [10] En 2006 produciron reunións e enviaron escritos ás máximas autoridades do MEC con representantes de diversos grupos parlamentarios (PSOE, PSC e PsdG, PP e PPG, ERC, BNG), algúns gobernos de CC. AA. e reitores afectados.

O Deputado nas Cortes pola Coruña, Francisco Rodríguez (BNG), presentoulle preguntas ao Goberno sobre que pensa con respecto á integración dos 222 profesores dos INEF. O Goberno contestoulle que recoñece a falta de previsión ao respecto do colectivo, e que pensa que na reforma da LOU debería ser incluída a solución.

- [11] Deste modo definiu os seus obxectivos e misión o INEF-G, tanto nos seus plans de estudos (1993; 2000) coma no seu plan estratéxico vixente.
- [12] Os temas da integración do INEF-G sempre obtiveron un estimulante consenso. A oposición organizada sempre estivo informada e de acordo en todos os grandes temas.
- [13] Diversos membros dos equipos reitorais colaboraron estreitamente na integración, pero sobre todo foi a Vicerreitora Prfra. Rosa Fernández Esteller (membro da Comisión de Goberno do INEF-G) quen adicou e achegou traballo e solucións a este difícil e longo proceso. Outra contribución resaltable na normalización universitaria do INEF-G, foi de todos os membros do Departamento de CC. da Saúde I (despois de Medicina), por exemplo, entre outros, as súas directoras (Luz González e Rosa Meigide), e os C.U. Javier Cudeiro e Jorge Teijeiro (Vicerreitor e Decano da Facultade de CC. da Saúde, en diversas ocasións), dirixiron programas de doutoramento, teses, participaron en tribunais, etc..
- [14] Ademais da Secretaría Xeral para o Deporte (E. Lamas, R.Brigos,...), entre outros, P. Figueroa (S. Técnico) e J. López Rúa (Director X. da Función Pública).
- [15] Elaborado o primeiro documento que incorporaría á Oferta Pública de Emprego (O.P.E.) da Xunta os postos de profesores do INEF de Galicia, informóuselle ao director do INEF-G, quen detectou que só eran incluídas as 26 prazas ocupadas por laborais fixos, o cal advertiu na mesma conversa, á daquela Directora X. da Función Pública e, posteriormente, ao Reitor da UDC, J.L. Meilán. Os sindicatos son convocados a reunión da mesa sectorial para o 24 de maio e o delegado de persoal por CC.OO., J. Penedo detecta que non se ofertaría a totalidade dos postos de profesorado . Finalmente, despois das xestións do reitor, conselleiro, dirección e sindicatos, o proxecto de O.P.E. da Xunta para o 2002 incluíu as 48 prazas docentes.
- [16] Os tribunais nomeados pola Xunta, a proposta da UDC, foron presididos polo Director da Escola Galega da Administración Pública (EGAP), o catedrático de Dereito Administrativo da UDC, Prfr. Domingo Bello Janeiro. Os formaron catedráticos e profesores titulares de Universidad de diversas áreas de coñecemento: Educación Física e Deportiva, Didáctica da Expresión Corporal, Psicoloxía Social, Medicina (Jorge Teijeiro, Rosa Meigide, Ricardo García Mira, Antonio Oña, Onofre Contreras, Miguel A. Delgado Noguera, Fernando Navarro, Vicent Carratalá,...). Todo o proceso selectivo estivo asesorado tecnicamente polo, daquela, xerente do INEF-G, Sr. Crisanto Lamela.

OS ESTUDOS DE LICENCIADO EN EDUCACIÓN FÍSICA E EN CIENCIAS DA ACTIVIDADE FÍSICA E DO DEPORTE NO INEF DE GALICIA (UDC)

Dra. Elena Sierra Palmeiro[1], Profesora INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

No INEF de Galicia impartíronse diversos plans de estudos para a obtención dos títulos universitarios oficiais de Licenciado en Educación Física, primeiro, e de Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte, desde 1994.

PLAN DE ESTUDOS DE 1987:

O primeiro Plan de Estudos do Instituto Nacional de Educación Física de Galicia, vixente ata o curso académico 1993-94, foi publicado no B.O.E. nº 196, de 17 de agosto de 1987, cando o centro estaba adscrito á Universidade de Santiago de Compostela. O Ministerio de Educación e Ciencia, con informe favorable do Consello de Universidades, dispuxera aprobar o citado Plan de Estudos do INEF de Galicia, o cal se asinou o día 15 de xullo de 1987.

O citado Plan de Estudos, formalmente e no seu conxunto, que contiña certas similitudes co resto de Plans de Estudos doutros INEF, estruturará a licenciatura en cinco cursos académicos divididos en dous ciclos:

- Un de carácter xeral e obrigatorio, que comprende os tres primeiros cursos.
- Outro de especialización e de carácter maioritariamente optativo, que comprendería os cursos cuarto e quinto.

Os tres primeiros cursos terían como obxecto unha formación básica de carácter xeral, coa maioría das materias orientadas á Área de Fundamentos da Motricidade, ademais das denominadas comunmente “materias deportivas”, orientadas ao coñecemento das estruturas formais e funcionais dos deportes, desde unha perspectiva globalizadora.

Este Plan de Estudos era herdeiro dos Plans de Estudos vixentes nos primeiros INEFs (Madrid e Barcelona) e respondía a principios fundamentalmente históricos e epistemolóxicos que deixaban a formación do alumno nun ambiente pedagoxicamente heteroxéneo. Un Plan de Estudos univalente pero pouco preciso, con gran tendencia á especialización pero sen coherencia entre materias, obxectivos e futuros ámbitos laborais[2].

En 1992, e de acordo co INEF de Cataluña, incorporáronse os primeiros itinerarios específicos curriculares que, dun modo experimental, a partir do agrupamento por parte do estudante de materias optativas e seminarios, supoñía obter a certificación de ter cursado un Itinerario Específico Curricular, en Actividade Física e Saúde, Educación Física e Deporte, Xestión e Ocio Deportivo ou en Rendemento Deportivo.

PLAN DE ESTUDOS DE 1994:

Despois da definitiva incorporación á universidade dos estudos de Educación Física (R.D. 1423/1993) promulgáronse as Directrices Xerais do definitivo título oficial de Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte (R.D. 1670/1993) que impoñía os novos plans.

Ante a necesidade dun novo Plan de Estudos que posibilitase unha adecuada formación do futuro Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte en función das demandas sociais propias do seu ámbito de intervención, articulábase a nova licenciatura en dous ciclos e en catro anos. Este novo Plan de Estudos debería gañar precisión na descrición das materias, partindo da concepción do plan como un todo salvagardando o alumno de especializacións prematuras excesivas.

Á hora de confeccionar este Plan de Estudos tívose presente a “lóxica interna”[3] na formación do licenciado e non só os elementos metodolóxicos.

O ámbito de intervención faría referencia á Ensinanza, ao Rendemento Deportivo, á Xestión, á Saúde, á Recreación, etc., e ás demandas sociais propostas pola función docente da LOXSE, polos Deseños Curriculares Básicos (Primaria e Secundaria), etc.

Para a posta en marcha na confección do novo Plan de Estudos utilizouse unha metodoloxía que incluía, entre outras cousas:

- Revisión do Antigo Plan de Estudos vixente desde 1987.
- Análise de todos os informes de investigación posibles (outros Plans de Estudos Nacionais e Internacionais, terminoloxía específica,...).
- Determinación dos Obxectivos Sociais (fins e métodos, DCBs primaria e secundaria, desenvolvemento sociodeportivo en Galicia, ...).
- Estudo das normas legais.
- Elección das materias (disposicións xerais, análises anteriores, especialización do profesorado,...).

- Sondaxe a especialistas de diversos campos afíns e de campos específicos (Universidade, Deporte, ensinanza, áreas de coñecemento,...).
- Organización por Ciclos prevendo a continuidade no 3º ciclo.
- Determinación de Interaccións e Continuidades Curriculares.
- Sondaxe final a especialistas e expertos.
- Creación de Comisión de Seguimento.
- Vertebración final do Novo Plan.
- Retroalimentación para posibles modificacións do Plan de Estudos.

É así como nacen as materias TRONCAIS, OBRIGATORIAS e OPTATIVAS do Plan de Estudos aprobado na Universidade da Coruña en 1993 e publicado no B.O.E. en 1994.

É un Plan de Estudos que naceu coa intención de atender á formación do futuro Licenciado “como profesor de Educación Física, adquirindo a capacitación científica-cultural e as competencias teórico-prácticas propias, sobre todo no primeiro ciclo, pero tamén que teña as bases e fundamentos para adquirir formación (segundo e terceiro ciclo) nos ámbitos recreativo, deportivo, de xestión e de saúde”.

O plan comezou a impartirse no curso 1993/94, en primeiro curso, e no segundo ciclo. Saíu a primeira promoción de Licenciados en Ciencias da Actividade Física e do Deporte do Estado no curso 1994/95.

PLAN DE ESTUDOS DE 2000:

A publicación do Real Decreto 614/1997 de 25 de abril polo que se modifican parcialmente as directrices xerais comúns dos plans de estudos de títulos universitarios obrigou a unha remodelación da maioría dos plans de estudos das licenciaturas en Ciencias da Actividade Física e do Deporte nun prazo máximo de 3 anos.

Este real decreto estableceu dúas modificacións que afectan substancialmente aos plans de estudos en vigor:

- Non se pode incrementar a troncalidade por enriba de 15% da carga lectiva total por ciclo ou do 25% da carga lectiva de cada materia troncal.
- As materias que integren o plan de estudos (sexan troncais, obrigatorias ou optativas), non poderán ter unha carga lectiva inferior a 4.5 cré-

ditos se se trata de materias cuatrimestrais ou a 9 créditos se se trata de materias anuais.

- O número máximo de materias anuais por curso académico non poderá ser superior a 9, e nunca máis de 6 materias por cuatrimestre.

O INEF de Galicia acometeu a reforma do seu plan de estudos a partir de outubro de 1998, tendo en conta non só as directrices do Real Decreto anterior senón tamén os criterios establecidos pola Xunta de Goberno da Universidade da Coruña (23 de setembro de 1998) para a aprobación de plans de estudos.

O proceso de renovación do Plan de Estudos foi similar ao de 1993, aínda que en prazos moito máis recortados pola premura temporal cós utilizados anteriormente. A súa elaboración foi levada a cabo pola Comisión de Docencia e para isto empregouse unha metodoloxía que incluía, entre outras cousas:

- Revisión crítica do Plan de Estudos de 1994.
- Sondaxe a profesores e representantes de alumnos.
- Estudo das normas legais e dos criterios de aprobación de plans de estudo aprobados pola Universidade da Coruña.
- Elección das materias (disposicións xerais, análises anteriores, especialización do profesorado,...).
- Organización por Ciclos prevendo a continuidade no 3º ciclo.
- Determinación de Interaccións e Continuidades Curriculares.
- Vertebración do novo plan.
- Envío de proposta á Universidade da Coruña.
- Modificación da proposta inicial para cumprir as modificacións impostas pola Universidade da Coruña.

O 13 de novembro de 2000 publícase no BOE o último Plan de Estudos do INEF de Galicia. Este planponse en marcha durante o curso 2000/2001 e afecta a súa impartición soamente a 1º curso, cunha implantación posterior progresiva: 2º curso en 2001/2002, 3º curso en 2002/2003, e así ata a totalidade dos 5 cursos que conforman este Plan de Estudos, no curso 2005/2006. Na actualidade é o único Plan de Estudos que se imparte no INEF Galicia (*Facultade de Ciencias do Deporte e a Educación Física*).

O Plan de Estudos de 2000 ten como punto de partida o Plan de Estudos de 1994, e nace coa mesma filosofía ca este, pero dada a obrigatoriedade da reforma pretendeuse aproveitar esta para melloralo.

Entre as modificacións máis salientables podemos resumir:

- A duración total do Plan de Estudos é de 5 anos estruturados en dous ciclos, un primeiro ciclo de 3 cursos, e un segundo ciclo de 2 cursos.
- O número máximo de materias troncais, obrigatorias e optativas por curso é de 9, e nunca máis de 6 por cuadrimestre.
- A oferta de materias optativas e de libre configuración amplíase no primeiro ciclo con respecto ao Plan de 1994.
- Establécense 4 itinerarios específicos curriculares (IEC) en Actividade Física e Saúde, Educación Física e Deporte, Xestión e Ocio Deportivo e Rendemento Deportivo.
- A estrutura dos plans de estudos dos outros centros que imparten a titulación de Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte no estado español presenta algunhas diferenzas respecto ao noso, especialmente no relativo á organización académica das ensinanzas, o número de créditos e a orientación dos itinerarios curriculares. O noso centro sitúase entre os 12 centros que organizan as ensinanzas en dous ciclos de 3 + 2 anos de duración fronte ás 10 universidades restantes que o fan en 2 ciclos de 2 + 2 anos de duración. En canto a número de créditos o plan de estudos do INEF-G atópase colocado na banda intermedia entre os que teñen entre 316 e 330 créditos fronte a un grupo maioritario que se posiciona na banda inferior con menos de 315 créditos. E por último a relación de itinerarios que poden cursarse no noso centro coincide cos establecidos pola gran maioría de centros e parece haber acordo en considerar os ámbitos de Actividade Física e Saúde, Educación Física e Deporte, Xestión e Ocio Deportivo e Adestramento/Rendemento Deportivo como os máis significativos profesionalmente.

MATERIAS DO PLAN DE ESTUDOS 2000 (VIXENTE[4]):

O Plan de Estudos de 2000 está organizado academicamente en 2 ciclos: un primeiro ciclo de 3 anos de duración e un segundo ciclo de 2 anos. O carácter das materias que integran este plan pode ser:

- **Troncais:** materias troncais incluídas en todos os plans de estudo de todos os centros por estar integradas nas directrices xerais da titulación e que deben cursar de forma obrigatoria todos os alumnos.
- **Obrigatorias:** materias de carácter obrigatorio só no noso centro.

- **Optativas:** materias entre as que o alumno debe elixir para cursar un número determinado de créditos.

Dentro das materias troncais destacamos a materia de Practicum, non só por ter asignados 12 créditos, o dobre e case o triplo de carga docente en comparación con outras materias, senón, e sobre todo, pola orientación da mesma: o carácter eminentemente práctico. O obxectivo do Practicum é conectar os alumnos coa realidade laboral e complementar a súa formación teórica.

Previo ao inicio das prácticas, o alumno recibe unha formación teórica sobre o significado das mesmas na súa formación e sobre o proceso deseñado para a súa optimización. No desenvolvemento desta materia vense implicados tanto os profesores do INEF-G, que fan tarefas de supervisión, coma os propios profesionais dos centros de prácticas, que fan tarefas de titorización. Estes procesos garanten a conexión entre o mundo académico e o profesional.

Ao longo destes anos asináronse convenios con diferentes entidades para permitir que funcionasen como centros de prácticas nos diferentes ámbitos: Xestión deportiva, ocio e recreación; Actividade física e saúde; Rendemento deportivo e Docencia[5].

O PROFESORADO DOS ESTUDOS DE EDUCACIÓN FÍSICA E DE CIENCIAS DA ACTIVIDADE FÍSICA E DO DEPORTE NO INEF DE GALICIA

O profesorado que exerceu docencia nos nosos estudos sufriu variacións importantes ao longo destes 20 anos [(**) Falecido/ (*) Non permanece]. Para situarnos diferenciaremos varias etapas asociadas aos diferentes plans de estudo xa que a maioría dos cambios máis significativos estiveron relacionados con estes.

1. PRIMEIRA ÉPOCA (Plan de Estudos de 1987):

Nesta primeira época a chegada do profesorado estivo vinculada aos diferentes cursos que se ían comezando a impartir:

- **Curso 1987-1988:** dado que só se impartía 1º curso, o número de profesores foi moi pequeno e a relación é a seguinte:
 - Francisco Camiña Fernández
 - Andrés Casado Vecino (xubilado)

- José Manuel Cardesín Villaverde
- Manuel Giráldez García
- José M. González González (*)
- Miguel González Valeiro
- Ricardo Pérez y Verdes
- Jose Luis Romero Nieves
- Gabriel Torres Tobío
- **Curso 1988-1989:** incorpóranse os profesores de 2º curso:
 - Javier Cudeiro Mazaira (*)
 - José Navarrina Martínez (*)
 - José Palacios Aguilar
- **Curso 1989-1990:** incorpóranse os profesores de 3º curso:
 - María Castillo Obeso
 - José A. Franganillo Parrado (*)
 - Mª José Mosquera González
 - Alberto Oro Claro
 - Vicente Romo Pérez (*)
 - Miguel Santiago Alonso
 - Elena Sierra Palmeiro
- **Curso 1990-1991:** incorpóranse os profesores de 4º curso:
 - Carmen Alsina Santasusana
 - Fernando Agullo Leal
 - Carlos Agrasar Cruz
 - Ramón Barral Lavandeira
 - Eduardo Blanco Pereira
 - Milagros Ezquerro García-Noblejas
 - Isidoro Hornillos Baz
 - Fernando Fernández Allende
 - Manuel Pombo Fernández
 - X. Manuel Rodríguez Bastida (*)
- **Curso 1991-1992:** incorpóranse os profesores de 5º curso:
 - Rafael Arriaza Loureda

- Marta Bobo arce
- Celso Carrera López
- Jorge Dopico Calvo
- Juan J. Fernández Romero
- Rafael Martín Acero
- Miguel Ángel Monge Muñoz (**)
- Antonio Montero Seoane
- Luis Morenilla Burló
- Manuela Pérez Fernández (*)
- Enrique Rodríguez Pantín (*)
- José Andrés Sánchez Molina
- Jose Luis Salvador Alonso
- José Luis Tuimil López
- Belén Toja Reboredo
- Joaquina Valverde Romero
- Ángel Vales Vázquez
- Juan Carlos Vázquez Lazo

2. SEGUNDA ÉPOCA (Plan de estudos de 1994):

A partir do curso 1991-1992 o número de profesores vaise manter máis ou menos constante con algunhas novas incorporacións e con algunha baixa:

• Curso 1992-1993:

- Dolores González Roel (*)
- Alberto Areces Gayo
- Antonio Ripoll Alberti

• Curso 1993-1994:

- Carlos Aragundi Castro
- Uxía Fernández Trigo (*)
- Vicente Gambau e Pinasa

• Curso 1994-1995:

- Nicolás de la Plata Caballero (*)

- **Curso 1995-1996:**

- Joaquín Gómez Varela
- Eliseo Iglesias Soler
- Ángela Lera Navarro (*)
- Miguel Saavedra García

- **Curso 1998-1999:**

- Miguel Fernández del Olmo

3. TERCEIRA ÉPOCA (Plan de estudos de 2000):

Igual ca na época anterior o número de profesores manteuse constante a partir da posta en marcha do plan de estudos de 2000, que é o que actualmente se imparte no centro. O cadro de persoal actualmente está composto por 47 profesores: 8 mulleres e 39 homes[6].

Do total de profesores que imparten docencia no INEF-G unha porcentaxe moi elevada son doutores (máis do 70%), co que o INEF-G se sitúa entre os centros de España (INEF e Facultades) con maior número de doutores.

O primeiro director do INEF-G, nomeado pola Xunta de Galicia, foi o profesor:

- José Manuel González González (1987-1988)

Posteriormente, para a dirección do centro, foron elixidos de entre os profesores do INEF-G, os seguintes:

- José Manuel Cardesín Villaverde (1988-1990)
- Francisco Camiña Fernández (1990-1991)
- Jose Manuel Cardesín Villaverde (1991-1998)
- Rafael Martín Acero (1998-2006).

Como Xerentes do INEF-G exerceron o seu cargo, primeiro, D. José Ramírez Ramírez e, na última etapa, D. Crisanto Lamela Rozas.

O ALUMNADO NOS ESTUDOS DE EDUCACIÓN FÍSICA E EN CIENCIAS DA ACTIVIDADE FÍSICA E DO DEPORTE NO INEF DE GALICIA

Da mesma forma que o profesorado, o alumnado tamén sufriu modificacións desde os primeiros cursos ata a actualidade. O número de alumnos foise incrementando durante os primeiros cursos de maneira proporcional aos novos cursos que se ían implantando. Unha vez estabilizado o primeiro plan de estudos, o número de alumnos manteuse máis ou menos constante por enriba de 900 alumnos (1995-1996) e sufriu un lixeiro descenso os 2 últimos cursos, debido á impartición dun só plan de estudos.

Durante os tres primeiros cursos (1987 ata 1990) o número de alumnos admitidos en primeiro curso era de 80.

A partir do curso 1990-1991 duplicouse o número de alumnos de novo ingreso e pasan a entrar en primeiro curso 160 alumnos[7]. Este número vaise manter constante, aínda que a partir do curso 2001-2002 comezan a acceder tamén alumnos para o curso de Complementos de Formación, procedentes da especialidade de Mestre en Educación Física. Agora as prazas son 128 para alumnos de acceso a primeiro curso e 32 prazas resérvanse para acceso ao 2º ciclo a través do curso de Complementos de Formación. Na actualidade somos o terceiro centro español en número de prazas ofertadas detrás do INEF de Cataluña, e as universidades de Granada e a Politécnica de Madrid.

No cadro 1 podemos ver a evolución da matrícula ao longo dos 20 anos de existencia e o número de egresados do INEF-G.

O ACCESO AO INEF DE GALICIA

Se analizamos a relación entre a oferta e demanda de prazas para acceder aos estudos da licenciatura en Ciencias da Actividade Física e do Deporte atopamos que historicamente é unha titulación cunha elevada demanda[8], moi por riba da oferta realizada (por enriba do 200%). Porén, foise producindo un descenso progresivo na demanda dos estudantes que, segundo o Libro Branco da titulación (2004), pode imputárselles ás seguintes causas:

- Baixada xeral do número de alumnos que ingresan na universidade como consecuencia do descenso da poboación de mozos en idade universitaria.
- Aumento do número de centros, entre eles outro na comunidade galega na Universidade de Vigo, e en consecuencia o número de prazas ofertadas.
- Aumento da oferta de novos títulos universitarios.

CURSO	Nº DE MATRÍCULAS	LICENCIADOS												TOTAL	TOTAL ACUMULADO	
		PLAN 1987				PLAN 1994				PLAN 2000						
		PROM,	M	V	TOTAL	PROM,	M	V	TOTAL	PROM,	M	V	TOTAL			
1987-88	80															
1988-89	160															
1989-90	240															
1990-91	399															
1991-92	569	1ª *	31	58	89										89	89
1992-93	598	2ª	28	40	68										68	157
1993-94	703	3ª	18	43	61										61	218
1994-95	769	4ª	21	63	84										84	302
1995-96	785	5ª	22	52	74	1ª	9	16	25						99	401
1996-97	906	6ª	28	91	119	2ª		1	1						120	521
1997-98	898	7ª	34	67	101	3ª	20	28	48						149	670
1998-99	948	8ª	8	19	27	4ª	31	83	114						141	811
1999-00	946	9ª	1	7	8	5ª	27	64	91						99	910
2000-01	989	10ª	1	11	12	6ª	35	107	142						154	1064
2001-02	986					7ª	46	109	155						155	1219
2002-03	956					8ª	42	96	138						138	1357
2003/04	925					9ª	40	99	139	1ª	1		1		140	1497
2004/05	899						10	6	61	2ª	24	36	60		121	1618
2005/06	863						11ª		3	3ª	5	8	13		16	1634
TOTAL			192	451	643		168	408	917		30	44	74		1634	

Cadro 1. Estudantes no INEF de Galicia.

Porén, e pese ao paulatino aumento da oferta, os resultados indicannos que esta titulación segue estando entre as máis demandadas na Universidade da Coruña.

Ademais da obrigatoriedade das probas xerais de acceso á Universidade (selectividade), para o acceso aos estudos de Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte (e tamén con anterioridade para a licenciatura en Educación Física), a Universidade da Coruña establece probas específicas de acceso ao centro.

As primeiras probas de acceso establecéronse xa no primeiro curso que se impartiu na titulación (curso 1987-88). Neste curso as probas realizáronse no mes de xullo, en Santiago de Compostela, e constaron das seguintes probas:

- Proba de natación
- Salto vertical
- Carreira de obstáculos
- Lanzamento de balón medicinal
- Flexión profunda do corpo
- 50 metros lisos
- Flexión de brazos
- Resistencia

A partir do curso 1994-95, co Plan de Estudos L.R.U., as probas de acceso modificáronse coa intención de que tivesen un carácter menos condicional e máis de aprendizaxe de habilidades deportivas. É dicir, valorar menos calidades físicas puras e máis aptitudes contextualizadas en habilidades deportivas das que están integradas nos contidos da Educación Física en secundaria.

Esta nova batería de probas de acceso componse das 5 probas seguintes:

- Adaptación ao medio acuático.

Desenvolvemento: percorrer no menor tempo posible unha distancia de 50 metros, os primeiros 25 metros con nado ventral, incluídas as fases optativas de voo e subacuático na saída, e os últimos 25 metros con nado dorsal, incluída a fase optativa de subacuático no xiro.

- Axilidade no chan.

Desenvolvemento: consiste en executar de forma “correcta” e “continua” unha serie de habilidades motrices a mans libres, as cales se poden identificar como destrezas deportivas específicas da ximnasia deportiva.

- Carreira con obstáculos.

Desenvolvemento: os aspirantes deberán percorrer no menor tempo posible unha distancia de 50 metros á vez que deben superar por enriba catro obstáculos de igual altura, forma e tamaño (obstáculos de atletismo).

- Axilidade con balón.

Desenvolvemento: consiste en realizar no menor tempo posible (total empregado na transición entre tarefas e as tarefas da proba), unha serie de desprazamentos e de tarefas motrices, inspiradas nos elementos técnicos básicos de deportes de equipo con móbil.

- Resistencia cíclica.

Desenvolvemento: consiste en correr o máis rapidamente posible unha distancia de 2.400 metros.

Para ser declarado apto o alumno debe de realizar unha marca en todas as probas; terá prioridade de ingreso quen as obteña de tipo A. O baremo correspondente a cada proba é o seguinte:

BLOQUE	BLOQUE 1		BLOQUE 2						BLOQUE 3	
PROBA	Adaptación ao medio acuático		Proba de axilidade no chan		Proba de carreira con obstáculos		Proba de axilidade con balón		Proba de resistencia cíclica	
MARCA	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
HOMES	46"	48"53	7.3	6.7	8"90	9"20	95"	102"	9'	9'14"
MULLERES	53"4	56"	7.3	6.7	10"55	11"	145"	155"	11'10"	11'26"

Baremo das probas específicas de acceso ao INEF de Galicia para o curso 2006-2007.

Na actualidade ofértanse as prazas para primeiro curso e as prazas para acceso ao 2º ciclo a través das correspondentes resolucións do Exmo. e Mgfco. Reitor da UDC (a partir da Orde do 11 de outubro de 1994, BOE nº 250 do 9 de outubro). Do total de prazas de primeiro curso, un 5% resérvase a deportistas de alto nivel que cumpran os requisitos do R.D. 69/2000 (artigo 18); este cupo de aspirantes está exento da realización das probas físicas.

Así mesmo, tampouco realizarán as probas físicas os aspirantes que acreditando minusvalía cumpran as condicións recollidas no R.D. 69/2000 (artigo 17). Aqueles aspirantes que, acreditando minusvalía non cumpran estas condicións, deberán realizar, a proposta do tribunal, unha adaptación individualizada das probas. Poderanse adaptar os protocolos e/ou os baremos

tendo en conta as características específicas dos estudos e dos casos presentados [R.D. 69/2000, disposición adicional primeira].

O PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS

Os estudos de Licenciado en Educación Física e en Ciencias da Actividade Física e do Deporte impartidos no INEF-G nestes 20 anos consolidáronse tamén grazas ao traballo e adicación do Persoal de Administración e Servizos[9].

Os cambios nos Plans de Estudos e o paso da vinculación administrativa da Xunta de Galicia á Universidade da Coruña, esixíronlle ao Persoal de Administración unha grande implicación profesional para poder garantir o pleno funcionamento do centro académico. A cualificación e o compromiso de todos eles permitiron sempre unha xestión administrativa de calidade.

Por outra parte, a propia especificidade dos Plans de Estudos en canto a instalacións (piscina, pavillóns deportivos, pavillón de usos múltiples, laboratorios, aulas de prácticas, aulas de investigación, servizo de audiovisuais, etc) e recursos (materiais deportivos, de laboratorio e de investigación) esixíronlle ao Persoal de Servizos unha importante especialización para poder dar resposta á demanda cotiá da docencia e a investigación que se leva a cabo no INEF-G.

NOTAS FINAIS

- [1] Ha sido Subdirectora y Vicedecana de Ordenación Académica (1991-2004), desde 2005 es la Coordinadora de Convergencia Europea y de Calidad del INEF-G –UDC.
- [2] Martin, R. y col (1994): *Formarse y emplearse como licenciado en Educación Física en Galicia*. INEF Galicia obra sin publicar.
- [3] Martin, R. y col (1994): *Formarse y emplearse como licenciado en Educación Física en Galicia*. INEF Galicia, obra sin publicar
- [4] Ver ANEXO I: Materias do Plan de Estudos 2000.
- [5] Ver ANEXO II: Relación de Centros de Prácticas por ámbitos de Practicum.
- [6] Ver ANEXO III: Profesores/as do INEF-Galicia (en 2006).
- [7] O Secretario Xeral para o Deporte, Augusto C. Lendoiro, tomou a decisión de dobrar o número de prazas co obxectivo de dotar antes a Galicia de profesionais Licenciados, formados no INEF-G. Presupostariamente dotáronse as instalacións e un número maior de prazas docentes.
- [8] Libro Blanco Título de Grado en Ciencias de la Actividad Física y del Deporte. Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación.
- [9] Ver ANEXO IV: O Persoal de Administración e Servizos.

ANEXO I: MATERIAS DO PLAN DE ESTUDOS 2000

1º CICLO	1º CURSO	TRONCAIS	101	6 c	Anatomía e cinesiología do aparato locomotor
			102	9 c	Educación física de base
			103	4'5 c	Habilidades acuáticas
			104	6 c	Habilidades atléticas
			105	4'5 c	Habilidades ximnásticas
			106	4'5 c	Voleibol e a súa didáctica I
		OBRIGATORIAS	107	6 c	Fundamentos biolóxicos e mecánicos da Actividade física
			108	9 c	Fundamentos da iniciación deportiva
			109	10'5 c	Pedagogía da Actividade física e o deporte
	2º CURSO	TRONCAIS	201	4'5 c	Baloncesto e a súa didáctica I
			202	4'5 c	Balónmán e a súa didáctica I
			203	9 c	Exercicio e condición física
			204	6 c	Fisioloxía humana e anatomía sistemática
			205	4'5 c	Fútbol e a súa didáctica I
			206	4'5 c	Habilidades de loita
			207	4'5 c	Xogos
			208	9 c	Psicoloxía da Actividade física e o deporte
			209	9 c	Teoría e historia do deporte
			Libre Configuración (4'5 cr.)		
	3º CURSO	TRONCAIS	301	4'5 c	Aprendizaxe motora
			302	6 c	Biomecánica
			303	7'5 c	Expresión corporal e danza
			304	4'5 c	Socioloxía do deporte
		OBRIGATORIAS	305	6 c	Habilidades de deslizamento e a súa didáctica
			306	9 c	Investigación en Actividade física e deporte
			307	9 c	Teoría e metodoloxía do adestramento deportivo
		OPTATIVAS	311	4'5 c	Atletismo e a súa didáctica II
			312	4'5 c	Baloncesto e a súa didáctica II
			313	4'5 c	Balónmán e a súa didáctica II
			314	4'5 c	Fútbol e a súa didáctica II
			315	4'5 c	Ximnasia e a súa didáctica
			316	4'5 c	Judo e a súa didáctica
			317	4'5 c	Natación e a súa didáctica
			318	4'5 c	Vela e a súa didáctica
			319	4'5 c	Voleibol e a súa didáctica II
			320	4'5 c	Waterpolo e a súa didáctica
			Libre Configuración (9 cr.)		
COMPLEMENTOS DE FORMACIÓN			9 c	Bases biolóxicas e mecánicas da actividade física e do deporte	
			27 c	Fundamentos dos deportes	
			4'5 c	Fundamentos e manifestacións básicas da motricidade humana	
			4'5 c	Teoría e historia da actividade física e do deporte	

2º CICLO	4º CURSO			
		TRONCAIS	401	4'5 c Actividade física adaptada
			402	4'5 c Educación física para a saúde
			403	6 c Espazos e equipamentos lúdico-deportivos
			404	6 c Fisioloxía do exercicio e do adestramento deportivo
			405	6 c Planificación do proceso de E/A da Actividade física e o deporte
			406	9 c Proceso de ensinanza/aprendizaxe da Actividade física e o deporte
			407	6 c Proceso de adestramento deportivo infantil e xuvenil
		OPTATIVAS	ITINERARIO ACTIVIDADE FÍSICA E SAÚDE	
			411	6 c Actividade física en familia
			412	6 c Actividade física e disfuncións
			417	6 c Informática aplicada ao rendemento deportivo
			433	6 c Metodoloxía de investigación aplicada
			435	6 c Reeducación psicomotriz
			ITINERARIO EDUCACIÓN FÍSICA E DEPORTE	
			411	6 c Actividade física en familia
			416	6 c Informática aplicada á intervención educativa
			418	6 c Xogos e deportes tradicionais
			433	6 c Metodoloxía de investigación aplicada
			ITINERARIO XESTIÓN E OCIO DEPORTIVO	
			414	6 c Creación de empresas deportivas
			415	6 c Informática aplicada á xestión deportiva
			432	6 c Marketing deportivo e medios de comunicación
			433	6 c Metodoloxía de investigación aplicada
			ITINERARIO RENDEMENTO DEPORTIVO	
			413	6 c Biomecánica das habilidades deportivas
			417	6 c Informática aplicada ao rendemento deportivo
			419	6 c Mestría en atletismo [resistencia e lanzamentos] I
			420	6 c Mestría en atletismo [velocidade e saltos] I
			421	6 c Mestría en baloncesto I
			422	6 c Mestría en balonmán I
			423	6 c Mestría en náutica deportiva I
			424	6 c Mestría en fútbol I
			425	6 c Mestría en ximnasia I
			426	6 c Mestría en hockey sobre patíns I
			427	6 c Mestría en Judo I
			428	6 c Mestría en natación I
			429	6 c Mestría en rugby I
			430	6 c Mestría en salvamento acuático I
			431	6 c Mestría en voleibol I
			433	6 c Metodoloxía de investigación aplicada
			434	6 c Prevención de lesións e readaptación física
		Libre Configuración (9 cr.)		

2º CICLO	5º CURSO				
	TRONCAIS	501	4'5 c	Actividades no medio natural	
		502	4'5 c	Deporte e recreación	
		503	4'5 c	Estrutura e organización das institucións deportivas	
		504	6 c	Modelos de planificación e xestión	
		505	4'5 c	Psicoloxía do adestramento deportivo	
		506	12 c	Prácticum	
	OPTATIVAS	ITINERARIO ACTIVIDADE FÍSICA E SAÚDE			
		511	6 c	Actividades física para persoas maiores de 60 anos	
		514	6 c	Cineantropometría, nutrición e rendemento humano	
		535	6 c	Valoración funcional	
		536	6 c	Valoración postural e artromuscular	
		ITINERARIO EDUCACIÓN FÍSICA E DEPORTE			
		513	6 c	Análise do proceso de intervención en educación física	
		517	6 c	Habilidades docentes e desenvolvemento curricular en educación física	
		537	6 c	Vida cotiá e deporte	
		ITINERARIO XESTIÓN E OCIO DEPORTIVO			
		512	6 c	Análise comparada de políticas deportivas	
		515	6 c	Dereito deportivo	
		516	6 c	Dirección e administración de empresas deportivas	
		537	6 c	Vida cotiá e deporte	
		ITINERARIO RENDEMENTO DEPORTIVO			
		514	6 c	Cineantropometría, nutrición e rendemento humano	
		518	6 c	Mestría en atletismo (resistencia e lanzamentos) II	
		519	6 c	Mestría en atletismo (velocidade e saltos) II	
		520	6 c	Mestría en baloncesto II	
		521	6 c	Mestría en balonmán II	
		522	6 c	Mestría en náutica deportiva II	
		523	6 c	Mestría en fútbol II	
		524	6 c	Mestría en ximnasia artística II	
		525	6 c	Mestría en ximnasia rítmica II	
		526	6 c	Mestría en hockey sobre patíns II	
		527	6 c	Mestría en Judo II	
		528	6 c	Mestría en natación II	
		529	6 c	Mestría en rugby II	
		530	6 c	Mestría en salvamento acuático II	
		531	6 c	Mestría en voleibol II	
532	6 c	Metodoloxía do rendemento deportivo psicomotor			
533	6 c	Metodoloxía do rendemento deportivo sociomotor			
534	6 c	Procesamento de imaxe da técnica e/ou táctica			
535	6 c	Valoración funcional			
536	6 c	Valoración postural e artromuscular			
Libre Configuración (9 cr.)					

ANEXO II: RELACIÓN DE CENTROS DE PRÁCTICAS POR ÁMBITOS DE PRACTICUM

• PRACTICUM EN RENDEMENTO DEPORTIVO

- Club de Balonmán de Oleiros
- Sporting Meicende
- Marola, F.C.
- Club Acordes
- Sociedad Cultural Recreativa Deportiva Sporting Cambre
- Club Fadesa Oar
- Club de Patinaxe Artística Maxia
- Casino da Coruña
- Club Calasancias
- Club de Tenis da Coruña
- Hockey Club Liceo
- Club de Fútbol Vitoria da Coruña
- Club “O Parrulo Ferrol, Fútbol Sala”
- Club de Fútbol “Compañía de María”
- Club Deportivo Calasanz
- “Gaia Gestión Deportiva, S.L.”
- Club Imperator-OAR-Universidade da Coruña
- Club Natación da Coruña
- Federación Galega de Atletismo
- Club de Balonmán de Cangas
- Club Atlético Caixa Vigo
- Club Atletismo Melgar
- Montañeros, S.C.
- Club Maravillas
- Club ciclista Frisonoble
- Club de Fútbol do Orzan
- Sporting Sada
- S.D. Samertolomeu
- Sociedad Deportiva Compostela
- Centro Deportivo “Total Fitness”
- Hockey Patín Club A Coruña
- Club Náutico Ría de Betanzos
- Sociedad Deportiva Ugeraga
- Club Real Sporting de Gijón SDA
- Real Club Deportivo da Coruña
- Agrupación Deportiva “Calasancias”
- Club Yaya María
- Agrupación Deportiva Liceo
- Agrupación Deportiva Cortejada
- Club Colexio Santo Domingo
- Empresa Ociosport Frouxeira, S.L.
- Concello de Camariñas
- Fundación IDISSA
- Club Mera Fútbol Sada
- “Ferros Gimnasio”
- Club Baloncesto “La Argañosa”
- Club Español S.D.-Ural C.F.
- Colexio Santa María del Mar
- Club de Natación de Carballo
- Club A Coruña Fútbol Sala
- Federación Galega de Esgrima
- Oviedo Rugby Club
- Club Deportivo Ciudad

• PRACTICUM EN DOCENCIA

Non se especifican os centros de prácticas no ámbito da educación formal (Centros Públicos e Privados de Ensino Secundario) xa que existe un convenio entre a UDC e a Consellería de Educación da Xunta de Galicia que regula estas prácticas e permite realizalas en calquera deles, previa autorización do equipo directivo do centro.

• PRACTICUM EN XESTIÓN DEPORTIVA, OCIO E RECREACIÓN

- Servizo de Deportes da UDC
- Diario “Deporte Campeón”: El Ideal Gallego
- Corporación La Voz de Galicia: Radiovoz
- Compañía de Radio Televisión de Galicia
- Club Básquet A Coruña
- Imperator-OAR-Universidade da Coruña
- Concello de Coristanco
- Concello de Culleredo
- Concello de Carral
- Concello de Abegondo
- Concello de Cambre
- Concello de Ferrol
- Deputación de Lugo
- Colexio Nuestra Señora de Lourdes-ASPRONAGA
- “Asociación Comunitaria Distrito Quinto” (A Coruña)
- “DG, Deporte gestión, S.L.”
- Centro Educativo Galen.
- AXIÑA, Servicios Deportivos S.L.

• PRACTICUM EN ACTIVIDADE FÍSICA E SAÚDE

- Concello de Oleiros: “Oleiros en forma”
- “Asociación cidadana de lucha contra la droga de A Coruña”
- Empresa “Sidecu Gestión, S.D.”
- Hospital Psiquiátrico de día da Coruña
- Centro de Educación Maternal “BB-Centro”
- Colexio de Educación Especial “Santiago Apóstol”
- ASpace
- USP Medicina del Deporte
- Agrupación Deportiva INEF-Galicia
- GUTTMANN, S.C.

ANEXO III: PROFESORES/AS DO INEF-GALICIA (EN 2006)

Alsina Santasusana, Carmen	malsina@udc.es
Agrasar Cruz, Carlos	agracruz@udc.es
Aguillo Real, Fernando	agullo@udc.es
Aragundi Castro, Carlos	aragundi@udc.es
Ardá Suárez, Antonio	ardasd@udc.es
Areces Gayo, Alberto	alareces@udc.es
Arriaza Loureda, Rafael	rarriaza@udc.es
Barral Lavandeira, Ramón	barrallav@udc.es
Blanco Pereira, Eduardo	edu@udc.es
Bobo Arce, Marta	mabo@udc.es
Camiña Fernández, Francisco	caminha@udc.es
Cardesín Villaverde, J. Manuel	carde@udc.es
Carrera López, Celso	celsocar@udc.es
Castillo Obeso, María	castillo@udc.es
Dopico Calvo, Jorge	dopico@udc.es
Ezquerro García-Noblejas, Milagros	milaezqu@udc.es
Fernández Allende, Fernando	ferallen@udc.es
Fernández del Olmo, Miguel	mafo@udc.es
Fernández Romero, J. José	jfrxubia@udc.es
Gambau i Pinasa, Vicente	gambau@udc.es
Giráldez García, Manuel	magirald@udc.es
Gómez Varela, Joaquín	juako@udc.es
González Valeiro, M. Ángel	maglez@udc.es
Hornillos Baz, Isidoro	isibaz@udc.es
Iglesias Soler, Eliseo	eliseo@udc.es
Martín Acero, Rafael	maracero@udc.es
Montero Seoane, Antonio	amontero@udc.es
Morenilla Burló, Luis	luismo@udc.es
Mosquera González, M ^a José	mariajo@udc.es
Oro Claro, Alberto	oro@udc.es
Palacios Aguilar, José	palacios@udc.es
Pérez y Verdes, Ricardo	ricardop@udc.es
Pombo Fernández, Manuel	pombo@udc.es
Ripoll Alberti, Antonio	ripoll@udc.es
Rivas Feal, Antonio	antonio@udc.es
Romero Nieves, J. Luis	jlromero@udc.es
Saavedra García, Miguel	masg@udc.es
Salvador Alonso, J. Luis	jlsa@udc.es
Sánchez Molina, J. Andrés	jasanmol@udc.es
Santiago Alonso, Miguel	santgoal@udc.es
Sierra Palmeiro, Elena	elesi@udc.es
Toja Reboredo, Belén	toja@udc.es
Torres Tobío, Gabriel	gabriel@udc.es
Tuimil López, J. Luis	tuimillo@udc.es
Vais Vázquez, Ángel	avales@udc.es
Valverde Romera, Joaquín	aquina@udc.es
Vázquez Lazo, J. Carlos	lazo@udc.es

ANEXO IV: PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS

PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN (1987-2006)

Bello Neira, Pilar
 Casal Fernández, José
 Casas Valdunciel, M^a Pilar
 Díaz Barús, José
 Doldán Vázquez, Carmen
 Fariña García, Raquel
 Fernández López, Fernanda
 Gallardo Morales, M^a Carmen
 García Rico, M^a Carmen
 Lamela Rozas, Crisanto
 Leira Martínez, M^a Ángeles
 Martínez Quintás, Milagros

Montero Prado, Gloria
 Nieto Seijas, Carmen
 Nieves Pardeiro, Francisco
 Pardo Pérez, M^a del Mar
 Paz Rey, Begoña
 Pereira Carrodegua, Teresa
 Ramírez Ramírez, José
 Sánchez Senn, Manuel
 Serna Varela, Sofia de la
 Souto Barral, Roberto
 Suárez Bouza, Mercedes

PERSOAL DE SERVIZOS (1987-2006)

Aldao Doldán, Antonio
 Babío López, Juan
 Barral Pereira, Carlos Antonio
 Bóveda Piñeiro, Rosa
 Bruzos Paz, Ramón
 Bruzos Suárez, Alfredo
 Castro Ares, David
 Cordero Corzo, Alfredo
 Cousillas Ramos, Jesús
 Díaz Fiuza, Jaime
 Escalante González, Yolanda
 Facal Figueroa, Ramón
 Fariña Vázquez, Ricardo
 Fernández González, Josefa
 Ferreiro Martínez, Obdulía D.
 Fole Vázquez, Leticia
 Fondevila Babío, Benjamín
 Francesch Martínez, Ricardo
 Garea Mazas, M^a Teresa
 González González, M^a Carmen
 González Hombre, José Manuel
 Iglesias Puente, José Antonio
 López Abruñedo, Josefa
 López Ramos, Fátima
 Lousa Sánchez, Félix
 Maceira Martínez, Ramiro

Martínez López, José Luis
 Marzoa Pérez, Víctor
 Mato Martínez, Manuel
 Núñez Vázquez, Marcelino
 Ojén León, Eduardo
 Oro Trigo, Sonia del
 Pardo Pérez, M^a Mar
 Patiño Varela, Juan
 Pena Babío, Juan Carlos
 Penas Penas, Ana María
 Penedo Pallas, Jesús
 Pérez Chao, José Antonio
 Pérez Lopesinos, Carmen
 Prego Lahidalga, Carlos
 Ríos Barbeito, Manuel
 Rodríguez Fernández, Teresa
 Saavedra García, Rafael
 Sánchez Moure, Anxo
 Segade Taboada, M^a Mar
 Suárez Sánchez, José Manuel
 Toimil Bujones, Montserrat
 Torreiro Vázquez, Jacobo
 Vázquez, Teresa
 Vellón Vaamonde, Pilar
 Vilaboi Vázquez, José Manuel

A DOCENCIA E A INVESTIGACIÓN: O DEPARTAMENTO DE EDUCACIÓN FÍSICA E DEPORTIVA

Dr. Xurxo Dopico Calvo, Director do Departamento de Educación Física e Deportiva. Universidade da Coruña.

Dr. José Luis Tuimil López, Secretario Académico do Departamento de Educación Física e Deportiva. Universidade da Coruña.

Como se deduce da lexislación, os obxectivos dun departamento son numerosos e de índole variada (docencia universitaria; investigación e transmisión dos avances científicos cara aos estudantes e a sociedade, xestión administrativa...).

O actual Departamento de Educación Física e Deportiva, segundo sinala a Lei en vigor, é unha estrutura básica da Universidade para a actividade docente e investigadora. Segundo a LOU (Título II: Da estrutura das Universidades. Capítulo I. Das Universidades Públicas: Artigo 9. Departamentos) os departamentos son *compoñentes básicos da estrutura e organización da Universidade. Os Departamentos son os órganos encargados de coordinar as ensinanzas dunha ou varias áreas de coñecemento nun ou varios centros, de acordo coa programación docente da Universidade, de apoiar as actividades e iniciativas docentes e investigadoras do profesorado, e de exercer aquelas outras funcións que sexan determinadas polos Estatutos.*

A creación, modificación e supresión de departamentos corresponde á Universidade, conforme aos seus Estatutos, e de acordo coas normas básicas que aprobe o goberno previo informe do Consello de Coordinación Universitaria. Segundo os estatutos vixentes da Universidade da Coruña, elaborado polo Claustro Universitario, en Sesión Extraordinaria celebrada o 13 de maio de 2004, describíense as seguintes funcións dos seus compoñentes departamentais:

Título Primeiro. Da Estrutura e a Organización da Universidade

Capítulo II. Dos Departamentos. Artigo 9. Son funcións do Departamento:

- a. Organizar e desenvolver, nos diferentes ciclos dos estudos universitarios, as ensinanzas propias da área ou áreas de coñecemento da súa competencia.
- b. Apoiar as actividades e iniciativas investigadoras do persoal adscrito á área ou áreas de coñecemento da súa competencia.

- c. Organizar e desenvolver estudos de terceiro ciclo.
- d. Contratar con entidades públicas ou privadas, ou con persoas físicas, a realización de traballos de carácter científico, técnico ou artístico, así como o desenvolvemento de cursos de especialización.
- e. Participar na elaboración de plans de estudo, no procedemento de selección do persoal docente e investigador e nos procesos de avaliación da calidade institucional.
- f. Calquera outra que lles asignen as disposicións legais vixentes e estes estatutos.

O Departamento de Educación Física e Deportiva da Universidade da Coruña constitúese oficialmente como departamento universitario o 20 de outubro de 2004, mediante aprobación en Consello de Goberno reunido en sesión ordinaria ese mesmo día. Ata esa data, e desde a creación do INEF de Galicia como centro de estudos superiores dependente da Xunta de Galicia, a docencia e a investigación realizáronse a través dunha serie de organizacións internas do INEF de Galicia, que sufriron diferentes denominacións ao longo do tempo, e foron constituídos ao amparo do Regulamento de Réxime Interno do centro.

Inicialmente, e con data 27 de setembro de 1988, foron creados dous departamentos, o Departamento de Motricidade Humana, dirixido polo profesor D. Gabriel Torres Tobío e o Departamento de Ciencias de Apoio, dirixido polo profesor D. Andrés Casado Vecino; cada un englobaba as materias pertencentes ás dúas áreas de coñecemento que nese momento se consideraron como significativas e representativas da licenciatura.

No curso 1991-92 tivo lugar unha reestruturación das materias en tres novos departamentos, o Departamento de Rendemento Deportivo cuxo director era o profesor D. Gabriel Torres Tobío, o de Motricidade Humana dirixido polo profesor D. Ricardo Pérez y Verdes, e o de Xestión Deportiva, dirixido polo profesor D. José Luis Salvador Alonso.

No ano 1997 foron reunificados este tres departamentos e creouse o primeiro departamento único imitando o modelo universitario, cun director (o profesor D. Juan Carlos Vázquez Lazo) e dous subdirectores-secretarios académicos, responsables de área (os profesores D. Miguel Santiago Alonso e D. Celso Carrera López) encargados da supervisión da docencia nas áreas de rendemento deportivo, Educación Física e xestión deportiva. Máis tarde, no ano 1999, fanse cargo desta subdirección os profesores D. Xurxo Dopico Calvo (xestión e rendemento deportivo), e D. Miguel Saavedra García (Educación Física), tamén baixo a dirección do profesor D. Juan Carlos Vázquez Lazo.

Con este departamento non universitario, e nesta situación anormal transitoria, a consecución das súas funcións dependía, en moitas das súas intervencións, doutras estruturas de apoio achegadas pola dirección do centro.

En concreto, e en base á Lei 77/1961 de 23 de decembro, de Educación Física, eran atribuídas ao Instituto Nacional de Educación Física, entre outras, as seguintes funcións:

- A formación e perfeccionamento do profesorado de Educación Física e dos adestradores deportivos, e
- A investigación científica e a realización de estudos e prácticas orientadas ao perfeccionamento de cantas materias se relacionen coa Educación Física.

O Real Decreto 1423/1992, de 27 de novembro, incorporara definitivamente os estudos de Educación Física á Universidade, co que os seus estudantes obtiñan, ao remate, o título de Licenciado en Educación Física, ao mesmo tempo que sentou as bases da súa adecuación á L.R.U. En concreto, o seu primeiro artigo establecía que “o *servicio público da educación superior correspondente á Universidade, que o realiza mediante a docencia, o estudo e a investigación*”.

Nese momento, a conxuntura do INEF de Galicia, entendido como un Centro de Ensino Superior, pero adscrito á Universidade, sen esa autonomía departamental, e coa necesidade de doutorarse dunha parte significativa do seu profesorado, obriga a estruturar o funcionamento da investigación dun xeito específico.

Así, e en virtude da lexislación vixente, na Xunta de Centro do día 7 de febreiro de 1996, foi aprobado o *Regulamento dos Servizos Aplicados de Apoio á Investigación*, da Unidade de Apoio á Investigación (UAL), así como a Comisión de Investigación e as súas Liñas de Investigación, coas súas normativas e regulamentos. Propúxose o nomeamento con data 18 de marzo dos profesores doutores responsables de ditas liñas:

- Liña de Investigación en Educación Física e Deportes
- Liña de Investigación en Rendemento Deportivo
- Liña de Investigación en Recreación Deportiva
- Liña de Investigación en Actividade Física e Saúde

Sendo o departamento o lugar natural da docencia e da investigación, este nomea aos seus representantes na Comisión de Investigación, responsable da coordinación da actividade investigadora no centro. O/a Subdirector/a de Investigación do centro representa á dirección deste na devandita comisión,

elixida polo departamento, garantindo as achegas dos Servizos Aplicados de Apoio á Investigación (SAAI) e da Unidade de Apoio á Investigación (UAI) ao desenvolvemento da actividade investigadora no INEF.

Os recursos institucionais dos que dispoñía o centro nesas datas eran:

1. A propia Unidade de Apoio á Investigación (UAI), organizada a través de dúas áreas:

a. Área de Metodoloxía de Investigación, cuxo responsable era o profesor D. Miguel Saavedra García.

b. Área de Informática aplicada á Investigación, cuxa dirección era asumida polo profesor D. Antonio Rivas Feal.

2. As Unidades Estruturais:

a. Unidade de Tradución, cuxo responsable fora o profesor D. Andrés Casado Vecino, apoiado polos seus colaboradores: Juan José Magil García, Mercedes Barrientos, Gerardo Gil, Modesto Yáñez, Sara Ventura, Fernanda Follana, Edda Beltrán e Manuel Sánchez.

b. Unidade de Audiovisuais.

3. Os responsables e/ou coordinadores de Unidades ou Laboratorios, nomeados polo director do centro, a proposta da Comisión de Investigación.

Do mesmo xeito, e para materializar a investigación no INEF de Galicia, púxose en funcionamento, no bienio 1993-1995, o primeiro programa de doutoramento no seo universitario do inicialmente denominado Departamento de Ciencias da Saúde I, da Univesidade da Coruña, que levaba por título *Fundamentos da motricidade humana e do rendemento deportivo*. No bienio 1994-1996 modificou o seu título e pasou a denominarse *Deporte, Educación Física e educación para a saúde*, tamén dependente do devandito departamento, e ata o ano 1998, momento no que pasa a depender do posteriormente creado Departamento de Medicina.

Grazas a estes programas de doutoramento os profesores do INEF de Galicia puideron obter a suficiencia investigadora, paso previo para a elaboración das súas teses de doutoramento.

Nos primeiros anos o profesorado que imparte docencia no programa de doutoramento é moi heteroxéneo, proveniente doutros departamentos da Universidade da Coruña, doutras universidades do estado español e de universidades de Portugal. Poderíamos destacar entre moitos outros aos profesores D. Jorge Teijeiro, D. Javier Cudeiro e D^a Rosa Meijide da UDC, D. Jorge

Olimpo Vento e D. Rui García, da Facultade de Ciencias do Deporte de Oporto, D. Francisco Carreiro da Costa da Facultade de Motricidade Humana de Lisboa, D. José Hernández Moreno e D. Fernando Amador da Facultade de Ciencias do Deporte das Palmas de Gran Canaria, D. Ferrán Rodríguez do INEF de Barcelona, D. Maurice Pieron da Facultade de Motricidade de Bruxelas, etc. Estes profesores contribuíron dunha forma moi especial na formación dos profesores do INEF de Galicia como investigadores.

No ano 2000 o profesor D. Xurxo Dopico Calvo foi elixido novo director do departamento e nomea para esta nova etapa dous secretarios académicos de departamento e dúas novas áreas de traballo; o profesor D. Luis Morenilla Burló (responsable de investigación) e o profesor D. José Luis Tuimil López (responsable de docencia).

Nesta nova etapa, e novamente baixo un Regulamento de Réxime Interno de centro, o funcionamento aseméllase moito ao dun departamento universitario, aínda que moitas das súas funcións e todas as responsabilidades administrativas non poden ser atendidas de forma oficial, como por exemplo a coordinación do programa de doutoramento. Este, desde o bienio 1990-2000, pasara a denominarse *Ciencias da actividade física e do deporte: avances e investigación*, aínda dependente do Departamento de Medicina, aínda que a súa organización, coordinación e docencia era asumida na súa totalidade polo Departamento de Ciencias da Actividade Física e do Deporte, do INEF de Galicia.

Tras a integración do centro INEF de Galicia e do seu profesorado na Universidade da Coruña, solicítaselles ás autoridades responsables a creación dun departamento propio, feito que ten lugar, como xa foi sinalado, o 20 de outubro de 2004 e baixo a denominación de *Departamento de Educación Física e Deportiva*, cunha única área de coñecemento que é a 245, Educación Física e Deportiva. Realízanse eleccións, iniciando esta nova etapa como director, o profesor D. Xurxo Dopico Calvo, e contando, segundo o establecido estatutariamente, con 45 profesores, 1 membro do PAS e 15 representantes de estudantes, no seu Pleno do Consello. O seu secretario académico será o profesor D. José Luis Tuimil López, co que terá lugar unha nova andaina oficial, xa dentro da Universidade, e será formulado por este colectivo e como obxectivo inmediato e prioritario, a plena normalización do departamento como órgano universitario, adaptando estruturas e necesidades á nova situación.

Nesta nova etapa, entre outras moitas accións, apróbanse en Consello de Departamento o Regulamento de Réxime Interno e o seu Plan Estratéxico, aínda que non se poden asumir competencias administrativas no programa

de doutoramento ata o 31 de maio de 2005, data na que se transfiren desde o Departamento de Medicina todos os expedientes e a súa documentación correspondente. A partir dese momento pódese confirmar que o obxectivo formulado por esta comunidade está basicamente acadado.

A continuación resúmese o balance de produción (teses, proxectos de investigación e outras tarefas de investigación) aprobada e xestionada polo Departamento de Educación Física e Deportiva, desde esa data ata a actualidade.

- **Teses presentadas no departamento de Educación Física e deportiva.**

Desde o 31 de maio de 2005 e ata a actualidade (23 de xuño de 2006) apróbanse no departamento a admisión a trámite das seguintes teses de doutoramento:

- “La violencia en el deporte: Representaciones culturales. Un estudio a través de entrevistas a diferentes colectivos que forman el INEF-Galicia” (Doctor europeus). Presentada por D. Antonio Sánchez Pato.
- “Estudio de la frecuencia cardiaca del futbolista profesional en competición: Un modelo explicativo a partir del contexto de la situación de juego”. Presentada por D. Óscar García García.
- “El deporte en occidente: Historia, política y espacios”. Presentada polo profesor D. José Luís Salvador Alonso.
- “Efectos obtenidos con diferentes variedades y frecuencias de estimulación sensorial rítmica (auditiva y visual) sobre la marcha de los enfermos de parkinson”. Presentada por D. Pablo Arias Rodríguez
- “Observación y análisis de la colocación en voleibol”. Presentada polo profesor D. Carlos Aragundi Castro
- “Influencia de la práctica del Tai-chi-Chuan en la condición física, funcional, saludable de las personas mayores”. Presentada por D. Ricardo Soto Caride.
- “Descripción y análisis del conocimiento profesional de la entrenadora de gimnasia rítmica en Galicia”. Presentada por D^a María de los Ángeles Fernández Villarino.

- **Proxectos de investigación aprobados en consello de departamento.**

Polas mesmas circunstancias explicadas anteriormente é a partir do 31 de maio de 2005 cando se empezan a presentar os proxectos de tese no

departamento de Educación Física e deportiva. A partir desa data apróbanse 19 proxectos de teses doutorais, correspondentes a outros tantos alumnos do programa de doutoramento en Ciencia da Actividade Física e o Deporte: avances e investigación.

- **Alumnos do programa de doutoramento que obtiveron o diploma de estudos avanzados DEA.**

No curso académico 2005-2006 (primeira e única convocatoria deste diploma neste departamento) obtiveron o DEA (soamente na convocatoria de xuño) 6 alumnos, obténdose as seguintes cualificacións:

- 2 de sobresaliente
- 2 de notable
- 2 de aprobado

- **Grupos departamentais de calidade.**

Este Departamento imparte o 100% da súa carga docente na Licenciatura en Ciencias da Actividade Física e o Deporte, existindo nestes momentos 6 grupos departamentais de calidade oficialmente constituídos que involucran a un total de 23 materias.

- **Elaboración do plan estratéxico do departamento.**

A Educación superior veu experimentando nos últimos 20 anos cambios de gran transcendencia motivados por un novo contorno socioeconómico, demográfico, sociocultural, tecnolóxico e financeiro que produciu, en consecuencia, unha gran transformación nas formas de dirección, organización e xestión das políticas universitarias. Isto implica que os métodos que eran válidos na universidade “antiga” hoxe en día poden presentarse como insuficientes para a súa correcta xestión.

En relación con este novo contexto viñéronse desenvolvendo diferentes técnicas de xestión das organizacións entre as que destaca a dirección e planificación estratéxica. A planificación estratéxica, fortemente implicada na empresa privada, consolidouse como un modelo eficaz e de futuro para as universidades públicas. Son varias as universidades que xa implantaron este modelo e a propia UDC está no proceso de elaboración do seu, sendo o noso centro pioneiro na elaboración e posta en práctica dun plan estratéxico.

Se estes cambios foron relevantes para a universidade en xeral non fai falta imaxinar a transcendencia que tiveron para unha universidade de nova creación como a Universidade da Coruña e máis concretamente co noso centro, o INEF, de recente integración (1 de xaneiro de 2004) na UDC e no noso Departamento de Educación Física e Deportiva. Segundo sinala a lei en vigor, este é unha estrutura básica da UDC para a actividade docente e investigadora que ten por obxectivo a transmisión de coñecementos aos estudantes e á sociedade, formando profesionais cualificados nas titulacións de Ciencias da Actividade Física e do Deporte coa finalidade de contribuír ao progreso científico sobre o home e o seu medio.

A primeira acción do departamento en relación ao deseño estratéxico e a innovación foi a elaboración do seu Plan Estratéxico. En consecuencia, e queréndose sumar a esta liña de acción, o Departamento de Educación Física e Deportiva propuxo como obxectivo plasmar nun documento os aspectos máis relevantes da súa planificación estratéxica.

Para iso, e en primeiro lugar, propuxo unha comisión para a elaboración do plan estratéxico que foi ratificada en Consello de Departamento. Esta comisión está composta por:

- Director do Departamento: Xurxo Dopico Calvo.
- Secretario do departamento: José Luis Tuimil López.
- 3 profesores da área de coñecemento: Elena Sierra Palmeiro, José A. Sánchez Molina e Ángel Vales Vázquez.
- 1 representante do PAS: Sofía da Serna Varela.
- 1 representante dos estudantes: Olalla García Taibo.

O esforzo que supoñía a elaboración deste plan obrigounos a ter presente unha serie de requisitos imprescindibles para o éxito deste modelo:

- Involucrar ao máximo a todos os estamentos do departamento: profesores, estudantes e PAS.
- Modificar progresivamente os modelos de xestión e dirección facéndolos máis flexibles e participativos.
- Contar con todos os membros e estamentos do departamento para o deseño do modelo de plan estratéxico a aplicar.
- Reflectir neste documento as características do plan estratéxico e as consecuencias que se xeran da súa aplicación.

Formulada a finalidade foi necesario definir o modelo de departamento que desexamos de cara ao futuro, e cara ao que pretendemos evolucionar. En consecuencia, o modelo cara ao que este departamento pretende chegar vén formulado nos seguintes termos:

- Ser unha unidade universitaria de referencia para favorecer o proceso de elaboración e transferencia dos progresos científicos sobre Ciencias da Actividade Física e do Deporte
- Conseguir que o progreso científico e do coñecemento dispoña dos recursos suficientes e adecuados para facelo posible
- Responder á realidade socioeconómica da que emana e á que debe aplicarse.
- Funcionamento participativo e democrático a través dos seus órganos de goberno tanto colexiados coma unipersonais.
- Contribuír ao progreso social e cultural desde o ámbito da Actividade Física e do Deporte.
- Formar alumnos altamente cualificados con capacidade para insertarse adecuadamente no mercado laboral.
- Buscar a excelencia na investigación e no proceso de ensinanza-aprendizaxe concretando a calidade en:
 - a. Deseño dunha titulación que sexa de interese para a sociedade con capacidade de atracción de estudantes.
 - b. Implantación de metodoloxías docentes modernas, innovadoras e eficaces que posibiliten o proceso de adquisición de destrezas e capacidades por parte dos estudantes.
 - c. Procurar unha docencia de calidade onde o proceso de ensinanza se adapte ás necesidades da aprendizaxe individual dos estudantes.
 - d. A implicación na inserción dos seus titulados no mercado laboral.
 - e. O incremento e cualificación do seu propio capital intelectual por medio da formación permanente do persoal docente e investigador e do persoal de administración.
 - f. A dotación dunhas infraestruturas e espazos ben adaptados para o traballo en un contorno profesional nos eixes da docencia e da investigación.

g. A creación de grupos de investigación básica e aplicada e o fomento da xeración de redes con vínculos entre investigadores propios do departamento ou alleos ao mesmo que contribúan activamente ao progreso científico, tecnolóxico, económico e social;

h. O funcionamento de grupos de investigación capaces de captar en convocatorias competitivas financiación pública ou privada a través da prestación de servizos por medio de convenios e contratos.

- Actuar con transparencia e informar cumplidamente da xestión e dos resultados que se derivan da súa actuación.

O plan estratéxico do departamento atópase nestes momentos pendente da súa aprobación en consello, finalizado xa o prazo de presentación de alegacións por parte dos diferentes estamentos do mesmo.

ANEXO

DOUTORES/AS EN EDUCACIÓN FÍSICA POLA UNIVERSIDADE DA CORUÑA

(* Profesor/a do INEF-G)

DOUTOR / A	TÍTULO DA TESE
José A. Abralles Valeiras	<i>Salvamento acuático y deportivo: un estudio de los recursos humanos en las playas de Galicia, intervenciones en los rescates y su relación con el ámbito deportivo.</i>
Carlos M ^a Agrasar Cruz*	<i>Índices antropométricos corporales en relación con los índices cefalométricos faciales en una población infantil en dentición mixta.</i>
Myriam Alvariñas Villaverde	<i>Atribución causal en Educación Física y estilo de vida saludable en el alumnado de Educación Secundaria Obligatoria del Ayuntamiento de Oleiros.</i>
Alberto Areces Gayo*	<i>El hockey sobre patines como deporte de equipo. Análisis y optimización de los sistemas de juego a través de indicadores tácticos.</i>
Pablo Arias Rodríguez	<i>Efectos obtenidos con diferentes variedades y frecuencias de estimulación sensorial rítmica (auditiva y visual) sobre la marcha de los Enfermos de Parkinson.</i>
Marta Bobo Arce*	<i>El juicio deportivo en la gimnasia rítmica, una propuesta de evaluación basada en indicadores de rendimiento.</i>

DOUTOR/A	TÍTULO DA TESE
José M ^a Cancela Carral	<i>Influencia en la autopercepción del estado de salud tras un programa de fortalecimiento muscular en un colectivo de personas mayores de 65 años.</i>
Baldomero Carballada Rico	<i>Práctica imaginada: un programa aplicado al tiro libre de baloncesto.</i>
José M. Cardesín Villaverde*	<i>Factores condicionales en la vela olímpica: Estudio descriptivo de la clase star.</i>
Luis Casais Martínez	<i>Variables psicológicas relacionadas co estado de forma en nadadores de competición. Un achegamento ó pensamento dos deportistas.</i>
María del Castillo Obeso*	<i>La experiencia acuática en la primera infancia como aprendizaje motor enriquecedor del desarrollo humano: un estudio en la escuela acuática infantil del INEF de Galicia.</i>
M ^a José Castro Girona	<i>Análisis de la participación de los niños y de las niñas en la actividad física: un estudio de caso.</i>
José Luis Crescente Pippi	<i>Asociación entre indicadores morfológicos y la condición física en escolares.</i>
Xurxo Dopico Calvo*	<i>Estudio sobre la relación entre la lateralidad morfológica y la lateralidad funcional en la ejecución de habilidades específicas de judo.</i>
Miguel Fernández del Olmo*	<i>Efectos de un programa de intervención basado en la imposición de ritmos sonoros en pacientes con la enfermedad de Parkinson.</i>
Fernando Fernández Fraga	<i>Estudio comparativo de parámetros salivares en relación al test de ALBAN, en reposo y en ejercicio.</i>
Juan J. Fernández Romero*	<i>Estructura condicional en los preseleccionados gallegos de diferentes categorías de formación en balonmano.</i>
Vicente Gambau i Pinasa*	<i>Estudio de la organización de los clubes deportivos en Galicia: un análisis empírico.</i>
Oscar García García	<i>Estudio de la frecuencia cardiaca del futbolista profesional en competición: un modelo explicativo a partir del contexto de la situación del juego.</i>
Luis Garrigós Villalva	<i>El comportamiento docente en Educación Física: análisis de la presentación de las tareas y feedback, a través de un estudio de casos en función de la experiencia profesional y el dominio del contenido.</i>

DOUTOR/A	TÍTULO DA TESE
Isidoro Hornillos Baz*	<i>Fuerza máxima y explosiva en la carrera rápida. Estudio con atletas gallegos infantiles y cadetes.</i>
Eliseo Iglesias Soler*	<i>Estudio de la lateralidad funcional en la ejecución de habilidades específicas de judo, a partir de dos modelos de entrenamiento.</i>
Carlos Lago Peñas	<i>La acción motriz en los deportes de equipo de espacio común y participación simultánea.</i>
Ángela Lera Navarro	<i>Evaluación de programas en Educación Física en la educación primaria, en la comunidad gallega.</i>
Rafael Martín Acero*	<i>Capacidad de salto y de carrera rápida en escolares.</i>
M ^a del Pilar Martínez Seijas	<i>Análisis de la participación femenina en el mundo del trabajo en la Comunidad Autónoma de Galicia.</i>
Antonio Montero Seoane*	<i>Evaluación de las conductas del entrenador de baloncesto infantil.</i>
José Palacios Aguilar*	<i>Salvamento Acuático: un estudio de la realidad del salvamento y socorrismo en las playas de Galicia con Bandera Azul –1996/1997.</i>
Ricardo Pérez y Verdes*	<i>Vida, obra y pensamiento del ilustre lucense Manuel Berra y Bermúdez (1820–1896). Político, profesor y padre de la gimnástica oficial española.</i>
Manuel Pimentel González	<i>Análisis de los programas de actividad física y su efecto sobre la condición física saludable de los sujetos drogodependientes ingresados en las comunidades terapéuticas de Galicia.</i>
Ana Isabel Rey Cao	<i>Contribuciones de la motricidad al desarrollo socio-cultural de las personas mayores.</i>
Helio F Rodrigues de Almeida	<i>Efectos de la sobrecarga en parámetros de rendimiento de luchadores de karate-do, consecuentes de la sistematización metodológica de las cargas de trabajo físico en un macrociclo de entrenamiento.</i>
Vicente Romo Pérez	<i>Actividad física y calidad de vida en personas mayores de 65 años: efecto diferencial del tipo de programa.</i>
Miguel Á. Saavedra García*	<i>Efecto de la carrera continua sobre el cartílago articular de ratas jóvenes.</i>
José Miguel Saavedra García	<i>Valoración multidimensional y rendimiento en nadadores jóvenes de nivel nacional.</i>

DOUTOR/A	TÍTULO DA TESE
José Luis Salvador Alonso*	<i>El deporte en Occidente: Historia, Cultura, Política y Espacios.</i>
Antonio Sánchez Pato	<i>La violencia en (de) el deporte: representaciones culturales. Un estudio a través de entrevistas a diferentes colectivos que forman el INEF-Galicia.</i>
Elena Sierra Palmeiro*	<i>Análisis praxiológico de la gimnasia rítmica deportiva: las situaciones sociomotrices de conjunto.</i>
Belén Toja Reboredo*	<i>Estudio de un programa de formación en preservicio en Educación Física: la investigación-acción como estrategia de formación e investigación.</i>
Gabriel Torres Tobío*	<i>El conocimiento didáctico del contenido en la enseñanza de una técnica deportiva en balonmano: el lanzamiento en salto con caída desde extremo. Perspectiva de los expertos, entrenadores y jugadores.</i>
M ^a Eugenia Trigo Aza	<i>Creatividad, motricidad y formación de colaboradores: una experiencia de investigación colaborativa.</i>
José Luis Tuimil López*	<i>Efectos del entrenamiento continuo e interválico sobre la velocidad aeróbica máxima de carrera.</i>
Ángel Vales Vázquez*	<i>Una propuesta de indicadores tácticos para el análisis de los sistemas de juego en el fútbol.</i>
Juan Carlos Vázquez Lazo*	<i>Creación y aplicación de herramientas observacionales para el análisis de la acción de juego de la línea delantera de rugby: Torneo V Naciones.</i>
M ^a Elena Vila Suárez	<i>Estructura condicional en las preseleccionadas gallegas de diferentes categorías de formación en balonmano.</i>

PROFESORES DO INEF DOUTORES NOUTRA ÁREA

DOUTOR/A	TÍTULO
Fernando Agulló Leal <i>Doutor en Ciencias Económicas</i>	<i>La crisis de la comarca y el comercio del barrio de la Magdalena, centro comercial tradicional de Ferrol.</i>
Francisco Camiña Fernández <i>Doutor en Filosofía e CC. da Educación: Pedagogía</i>	<i>Actividad física y bienestar en la vejez, un programa de intervención en el medio acuático.</i>
Manuel A. Giráldez García <i>Doutor en Medicina e Cirurxía</i>	<i>Lesiones osteocondrales del cartilago articular: influencia de su localización topográfico-funcional.</i>
Miguel González Valeiro <i>Doutor en CC. da Educación</i>	<i>Atribución causal en intervención pedagógica en el marco educativo: un estudio centrado en el ámbito de la Educación Física.</i>
M ^a José Mosquera González <i>Doutora en CC. da Educación</i>	<i>La educación ambiental en España: Actuación y realizaciones de las administraciones públicas (estatal y autonómicas).</i>
Luis Alberto Oro Claro <i>Doutor en Medicina e Cirurxía</i>	<i>El sistema nervioso autónomo cardiovascular en la gran altitud. Estudio poliparamétrico de la capacidad funcional del arco barorreflejo.</i>

ANEXO DO LIBRO

“20 ANOS DO INEF DE GALICIA”

Dr. Alberto Areces Gayo, Profesor INEF-Galicia. Universidade da Coruña.

ANEXO I: LECCIÓN INAGURAIS

CONFERENCIANTE	CURSO ACADÉMICO
Carlos Casares (Escritor)	1999 – 2000
Alejandro Gándara (Escritor)	2000 – 2001
Miguelanxo Prado (Ilustrador)	2001 – 2002
Bieito Rubido (Xornalista)	2002 – 2003
Chus Lago (Deportista-Escaladora)	2003 – 2004
David Cal (Medallista Olímpico)	2004 – 2005
Jesús Carballo (Adestrador e Seleccionador Olímpico)	2005 - 2006
Jaime Lissavetsky (Secretario de Estado para o Deporte)	2006 - 2007

ANEXO II: RELACIÓN DE ACTOS E ACTIVIDADES PRESENTADOS POLO EXCELENTÍSIMO REITOR DA UNIVERSIDADE DA CORUÑA D. JOSÉ MARIA BARJA NA SÚA VISITA AO INEF-G (30-III-2006) PARA A INAUGURACIÓN DE AULAS E MATERIAIS ADICADOS A AUMENTAR A CALIDADE DOCENTE

- Aula de prácticas Biomédicas.
- Aula de Informática e Procesamento Dixital da Imaxe.
- Aulas de prácticas de Exercicio e Adestramento.
- Unidade de Control Neuromuscular e Forza.
- Aula NET.
- Materiais doutras instalacións (Pavillón de Usos Múltiples...)

CONGRESOS

- IV Congreso Nacional de Motricidade e Necesidades Especiais. INEF-G: do 4 ao 6 de maio de 2006.
- I Congreso Internacional de Balonmán. Facultade de Ciencias da Educación e do Deporte, Universidade de Vigo - INEF-G, Universidade da Coruña: 30 de xuño e 1 de xullo de 2006.
- V Congreso Internacional de Actividades Físicas Cooperativas. Castelo de Santa Cruz -Oleiros, INEF-G: 30 xuño ao 3 de xullo de 2006.
- Deporsáude 2006. Palexco, A Coruña: do 12 ao 14 de outubro de 2006.
- IV Congreso da Asociación Española de Ciencias do Deporte. INEF-G: do 24 ao 27 de outubro de 2006.
- II Congreso Ibérico de Xestores do Deporte. Pazo de Congresos e Exposicións, Santiago de Compostela: do 16 ao 18 de novembro de 2006.

ENCONTROS, XORNADAS E MESAS REDONDAS

- Dentro do ciclo UDC “Conferencias sobre Deporte”: conferencia de Juan Carlos Pastor, seleccionador de España de Balonmán (campión do mundo): “Dirección de equipos deportivos”.
- Ciclo de conferencias olímpicas/paralímpicas. INEF-G: primeira (30-III-06): Manuel Martínez (campión do mundo e de Europa de lanzamento de peso): “Visión persoal dun universitario olímpico sobre o deporte de competición”.
- Conversas sobre a Educación Física “Cultura e Deporte”. 20-22 abril.
- Xornada de “Introducción ao Dereito Deportivo”, do Colexio de Avogados da Coruña. 4 de maio.
- Encontro Galego sobre “Actividade Física e Lesionados Medulares”. Centro cultural e deportivo A Fábrica, Perillo (Oleiros): 13 de maio.
- Seminario: “A converxencia europea no ensino universitario”: INEF-G.
- “Xornadas de encontro con profesionais e empresarios para conectar os alumnos co mundo laboral e profesional”. INEF-G.
- Xornadas de “Solidariedade, cooperación e deporte”. INEF-G.
- Mesa redonda “A danza contemporánea como saída profesional dos licenciados en Ciencias da Actividade Física e do Deporte”. A cargo de Ruth Balbis e David Loira, ex-alumnos do INEF-G e compoñentes da compañía de danza “Pisando ovos”.
- Acto “*In memoriam Miguel Ángel Monge Muñoz*”. Presentación do libro que recolle a súa tese de doutoramento inédita.

PUBLICACIÓNS

- “20 anos do INEF-G: 1986-2006”. (Colección Libros de Bastiagueiro nº 5).
- “Políticas Deportivas Comparadas” (Colección Libros de Bastiagueiro nº 6).
- “Axenda – 2006”.
- Libro da UDC: “*Construcción de un sistema observacional para el análisis de la acción de juego de voleibol*”, de Miguel Ángel Monge Muñoz (recolle a súa tese de doutoramento inédita).

MATERIAIS GRÁFICOS E AUDIOVISUAIS

- Vídeo promocional do INEF-G.
- Programa de radio “20 aniversario do INEF-G.” Realizado polos alumnos da materia de Practicum do ámbito de Xestión, Recreación e Medios de Comunicación en colaboración cos profesionais de Radio Voz.
- Cartel Día das Letras Galegas 2006.

ACTIVIDADES ARTÍSTICAS-CULTURAIS

- Encontro *Multi-Performance* INEF-G. (Grupos de estudantes: música, danza, teatro, malabares,...).
- Actuación da compañía de danza contemporánea “*Pisando ovos*”.

ESTUDOS/ENQUISAS

- Enquisa sobre as características da vivenda dos estudantes do INEF-G.
- Enquisa para alumnos/as sobre a utilización do transporte público para desprazarse ao INEF-G.

ANEXO III: ESTUDANTES DENDE 1987 ATA 2006

Abad Cortiñas, José Antonio	Alonso Sebares, Daniel	Aragones Pose, Jorge
Abad González, Roberto	Alonso Suárez, Pablo	Aragunde Soutullo, José Luis
Abad Vázquez, Isabel M.	Alonso Vallina, Rubén	Aragundi Castro, Carlos A.
Abadia Arana, Sara	Alvaredo Domínguez, Isaac	Arango Fernández, Yago
Abal García, Natalia	Alvarellos González, Martín	Arango Madrigal, Tatiana
Abal Lobato, Sergio	Álvarez Banzas, Manuel Eduardo	Aranguren Narro, Ruth
Abarca Ribas, Miguel Ángel	Álvarez Cadenas, Jorge	Araujo Pérez, Damian
Abeal Filgueira, Raquel	Álvarez Carballeira, Diego	Araujo Solou, Brandon
Abel Cabarcos, Diego	Álvarez Carnero, Elvis	Arce Escudero, Luis J.
Abel Dieguez, María	Álvarez Coto, Lidia	Arda Suárez, Antonio
Abelairas Figueiras, Francisco	Álvarez De Cal, Iria	Areal Naya, Antonio
Abelairas Gómez, Cristian	Álvarez Doallo, José Feliciano	Areces Gayo, Alberto
Abeledo Fernández, Martín	Álvarez Duarte, Héctor	Ares López, Mónica
Abella Fernández, Patricia	Álvarez Estévez, Juan	Arguelles Cienfuegos, Sofia
Abraides Valeiras, José Arturo	Álvarez Feijoo, Javier	Arguelles Zorrilla, Antonio Luis
Abruñedo Guillan, Marina	Álvarez Fernández, Rubén	Arias Barros, Felipe
Abuin Ares, Manuel	Álvarez Ferreiro, Rubén	Arias Rodríguez, Pablo
Abuin Piñeiro, Iria	Álvarez García, Lillian	Arias Somoza, Santiago
Acebal García, David	Álvarez García, Severino	Arines Dopico, Nuria
Acuña Farto, Antonio	Álvarez García, Diego	Ariño Hurtado, Fernando
Adan Rios, Marcos	Álvarez González, David	Armenta Monteagudo, Maruxa
Adarraga Gómez, José Luis	Álvarez González, Jorge	Armesto Lana, Sergio
Ageitos Gago, Manuel Antonio	Álvarez Lacaci, Pablo	Arnoso Rivera, Sonia
Agra Casalderrey, Pablo	Álvarez Lillo, Manuel	Aroca Castro, Luis Alberto
Agra López, Daniel	Álvarez López, M. Luisa	Arques Vilarinho, Martín
Agra Sánchez, José L.	Álvarez Pombo, José Saul	Arratibel Prego, Amaia
Agrelo Gómez, Laura	Álvarez Rendo, Ricardo José	Arrebola Caballero, Francisco
Agrelo Pérez, José Ignacio	Álvarez Rodríguez, Silvia	Arrieta Fondevila, Pablo
Agudo Fernández, José Antonio	Álvarez Sánchez, Óscar	Arroyo Cunha, Mónica
Aguiar Vázquez, Francisco Javier	Álvarez Sanmartín, María	Arroyo Cunha, Silvia
Aguion Barreiro, Antonio	Álvarez Seoane, Bibiana	Arroyo Pinto, Hugo
Aguirre Rodríguez, Elvira	Álvarez Seoane, Manuel J.	Artacho Sánchez, Sara
Aguirregabiria Alonso, Pablo José	Álvarez Suárez, Daniel	Arteaga Luaces, Jorge C.
Agullo Sueiro, Jaime	Álvarez Jubete, Juan	Ascorbe Marín, Luis Miguel
Airas Cota, Carlos	Alvariñas Villaverde, Myriam	Asensio Campazas, Dina
Albacete Pérez, Daniel	Alvariño Pérez, Fco. Miguel	Asensio Peña, Eduardo
Albacete Vázquez, Cecilia	Alves Castro, Adrián	Atanes Gómez, Carlos
Alban Salgado, Alberto José	Alves López, Diego Álvaro	Avila Cantora, Almudena
Albares Cetrangolo, Solange	Alvite Lorenzo, Iago María	Ayan Pérez, Carlos Luis
Alberte Otero, Pablo	Amado Abelenda, Carlos	Ayaso Maneiro, Javier
Albo Rodríguez, Teresa	Amado Abelenda, José M.	Ayllon Montoya, José Javier
Alcoba García, María Elena	Amador Ropa, María	Babio García, J. Manuel
Alcon Jiménez, Natalia	Amatriain Fernández, Sandra	Bacariza González, Roberto
Alcoya Pérez, Álvaro	Amboage Santiso, Pilar	Bacelo López, Carlos Alberto
Aldea Sanles, Damian	Amo Aguado, Pablo	Bahamonde Calvelo, Antonio
Aldrey Barba, Antón	Amoedo Couñago, José Antonio	Balado Murado, Jaime
Alemaný García-Carpintero, Jaume	Amores Saa, Rubén	Balbín Santana, Emilio
Alen Feal, Pablo	Andion Rodríguez, Mauro	Balbis Calviño, Ruth
Alen Ponte, José Amador	Andrade De Las Heras, Cristian	Baldomir Mato, Francisco José
Alen Sardina, Alberto	Andre Rodríguez, Carme	Baldomir Sendon, Xaquín
Alfaro Balsa, Antonio	Andrés Miguel, José Antonio	Baldonado Del Río, Óscar
Alfonso Romano, Kira	Andrés Prieto, Cipriano Santiago	Baleato Pérez, Juan
Alijo Menéndez, Jesús	Andrés Tejada, José M.	Ballesteros Atienza, Pedro
Allegue Iglesias, Juan Luis	Andrés Vázquez, Jesús	Ballesteros Canel, Ruth
Almudi Cid, Carlos Alberto	Andujar Casais, Miguel Ángel	Ballesteros López, Héctor
Alonso Domínguez, Beatriz	Andujar Larios, María Pilar	Balseiro Rodríguez, Natalia
Alonso Dueñas, María	Aneiros Corral, Aida	Baltar Arias, Rubén
Alonso Dueñas, Pablo	Anguera Quintas, Gonzalo	Baltar Novoa, Roberto
Alonso Extremiana, Mónica	Anguiano García, Mónica	Bañon Rodríguez, Raúl
Alonso Fernández, María	Anllo Rivera, Gerardo	Barata Alonso, Jorge
Alonso Freire, Arturo	Ansoar Varela, Rubén	Barbeito Bello, Beatriz
Alonso Gómez, Carmen María	Antelo Reñones, Héctor	Barbeito Carnota, Héctor
Alonso González, Mónica	Antelo Sánchez, Alberto	Barbeito López, Fernando
Alonso Lago, Juan Carlos	Antelo Vázquez, Alejandro	Barca Recarey, José
Alonso Maroño, Ismael	Antonio Martínez, Olalla	Barcala Furelos, Martín
Alonso Martínez, Iván	Antoñanzas Manuel, Iván	Barcala Furelos, Roberto Jesús
Alonso Meana, Natalia	Antuña Castro, Javier	Barcala García, José Antonio
Alonso Miguel, Pablo	Aquini Pinheiro Machado, Luiz Fernando	Barcelo Sureda, Pedro Damian
Alonso Núñez, Genaro M.	Aragon Fiteira, Miguel	Barcia Marques, María Luisa

Barcia Tuccelli, José Antonio	Blanco Doval, Alejandro	Calvelo Vázquez, Eva
Bargalló Torres, Francesc	Blanco Fernández, Manuel	Calviño Facal, Natalia
Barja Delas, Gonzalo	Blanco Ferreiro, Alma María	Calviño Fernández, Diego
Barja Seijas, Javier	Blanco Frago, Juan José	Calviño Forjan, Marta María
Barral Carballeira, Alberto	Blanco García, Celso	Calviño Iglesias, Amalia
Barral Fernández, Emilio	Blanco García, Sheila	Calviño Pérez, Víctor
Barreiro Álvarez, Mónica	Blanco González, Breogan	Calvo Arijón, Raquel
Barreiro De La Torre, Irene	Blanco Iglesias, Orlando	Calvo Ferrer, Ruth María
Barreiro Fernández, Pablo	Blanco Luaces, Juan Ángel	Calvo Rodríguez, Pablo
Barreiro Garrido, Daniel	Blanco Martínez, María Teresa	Calvo Sorriñas, Javier
Barreiro Pardo, Javier	Blanco Para, José Arturo	Calvo Tarrío, Manuel Ángel
Barreiro Ramajo, Alvaro	Blanco Pérez, Adrián	Calvo Tenreiro, Óscar
Barreiro Ríos, José Carlos	Blanco Pita, Hugo	Calzón Fernández, Ricardo
Barreiro Torres, Raúl	Blas Barrero, Eduardo	Camanzo Brey, Matías
Barreiro Vázquez, Diana	Bonache Palacio, Ignacio	Camara Alonso, Sixto
Barrientos Castro, Breogan Javier	Bordallo Villar, Candela	Cambior Quiros, Miguel
Barrientos Varela, María Mercedes	Borregan Gómez, Javier	Camino Nates, Felipe
Barrio Gómez, Jesús	Bosch Alberti, Joan	Camino Soutullo, Jesús
Barro Sánchez, Iago	Bosch Gómez, Emilio	Camifia Fernández, Francisco
Barros Álvarez, Iván	Bouillon Rodríguez, María Jesús	Campa Mariño De La, Lucía
Barros Castro, Pilar	Boullosa Álvarez, Daniel Alexandre	Campanero Gutiérrez, Daniel
Barros Diz, Natalia	Bouza Criado, Javier	Campanero Gutiérrez, Paula
Barros Martínez, Daniel	Bouza Fachal, Diego	Campos Cockroft, Iván
Basanta Salguero, Jesús	Bouza Rivas, Alfonso	Campos Izquierdo, Antonio
Bascuñana Pérez, Joaquín	Bouza Soto, Enrique	Campos Mantiñán, Fernando
Bayo Prieto, María Del Pilar	Bouza Verez, Marcos	Campos Míguez, Juan Manuel
Bayo Prieto, María Pilar	Bouzan Alonso, Adrián	Campos Trabazo, Iria
Baz Vicente, Yago	Bouzas Lamas, Montserrat	Canal Verges, Carlos
Bazo Antón, Carlos	Brandon Mallo, Javier	Cancela Carral, José M.
Beade Feal, Francisco	Braña Menéndez, Sonia María	Cancela Lopera, Jonathan
Beiras Sarasquete, Alexandre	Bravo Blázquez, Carlos	Cancelas Rey, Roberto
Belinchon Crespo, José	Bravo Díaz, Ramiro	Cancelo Pereiro, Silvia
Bellas Rodríguez, Alberto	Brea Ozores, Martín	Candal Bocija, Elias
Bello González, Alicia	Brea Santiago, M. Dolores	Candales Hermida, Eva María
Bello Llorente, José	Brenlla Gerpe, David	Cangado Muíño, José Manuel
Bello Mato, Alberto	Briones Cordoba, Marina	Cano Moran, César
Bello Prada, Rubén	Brocos Iglesia, María Consuelo	Canosa Troyon, Alejandro
Bello Rodríguez, Olalla	Bruña García, Cristina	Canosa Troyon, Pablo
Belmonte Gonzalo, Demian	Bruña García, Virginia	Cantabrana Martínez, Rubén
Belon Fernández, Laura	Buceta Fernández, Felipe	Cantalapiedra Álvarez, Silvia
Beloso González, Cristina	Buceta Otero, Rogelio	Cantalapiedra Álvarez, Sonia
Beltran Ortiz, Edda G.	Bueno González, Sergio	Cantero Prieto, Victor Manuel
Beltran Ortiz, Leda Muriel	Bueno Hermida, Iván	Canto Fernández, Isabel Del
Ben Álvarez, José Manuel	Bugarín Pereira, José Ignacio	Canton Fernández, Natalia
Ben Álvarez, Juan	Bujan Barral, César	Cao De La Sierra, Jaime Ángel
Benavente Blanco, Jorge Joaquín	Bujan García, Esther	Capelan Martínez, Juan
Benenaula Reiban, Marco Xavier	Busto Naveira, Sonia M ^a	Capelas Álvarez, Sergio
Beni Olivan, Ángel	Caamaño Cambón, César	Capobianco Martínez, Ana Cecilia
Benito Tocino, Antonio	Cabaleiro Bernardez, César	Caraballo González, Francisco
Berdullas Castiñeiras, Alberto	Cabaleiro Caride, Olga	Carames Tenreiro, Jesús Manuel
Berea Barral, Pablo Andrés	Cabarcos Novas, Simón	Carbajo Dapena, Adolfo
Bergantiños Jove, Leandro	Cabello Camba, Carlos	Carballada Rico, Baldomero
Berges Marín, Rafael	Cabero Marques, Roberto	Carballeira Fernández, Eduardo
Bermejo Cañas, Marcos	Cabestany Vives, Guillem	Carballeira Galdó, Vanessa
Bermúdez Cives, Sergio	Cabo Cajiao, Carlos De	Carballo Afonso, María Del Rocio
Bermúdez Fernández, Marcos	Cabrera Cordero, Guillermo	Carballo Calvelo, David
Bermúdez Fernández, Pedro	Cabrera Rodríguez, Alejandro	Carballo Carballeira, Serafin
Bermúdez Herbello, María Jesús	Cabrero Caballero, Pedro	Carballo Estévez, David
Bermúdez Herbello, María José	Cadarso Vázquez, José	Carballo Iglesias, Óscar
Bermúdez Vázquez, Alba María	Cadavid Jauregui, Javier	Carballo Míguez, José Manuel
Bernardez Rodríguez, José Eugenio	Cadenas Torrón, Daniel	Carballo Míguez, Mónica
Bernardo González, Olalla	Caeiro Vigo, Manuel	Carballo Pérez, Sergio José
Berridy Franco, María Mercedes	Cagiao Crieiro, Francisco Javier	Carballo Sieiro, Carlos
Berrueta Gómez, Raúl	Cagiao Seijo, Mónica	Carballo Vázquez, Juan Ricardo
Besada Rico, Carlos	Caíño Juncal, Oscar	Carbonell Catalán, Laura
Bescansa Carro, Javier Alfonso	Caio Juncal, Cristina	Carceles Martínez, Oscar
Bilbao Uribarri, Idurre	Cairo Blanco, Joaquín	Caridad Quintela, Jorge
Blanco Antelo, Jessica	Calderón De Arriba, Fernando	Carmona Casado, Francisco Javier
Blanco Cardoso, Cristina	Caldes Lafuente, Antoni	Carnero González, José Manuel
Blanco Carrocera, Alejandro	Callega Flores, Desirée	Carnero Lorenzo, David
Blanco Casal, Carlos Iván	Calo Canosa, Manuel	Carnota Fernández, Ana María
Blanco Celdran, María	Calo Martínez, María	Carollo Valiño, Daniel
Blanco Corral, Manuel	Calve Salobral, Mónica	Carracedo Maneiro, Santiago

Carral Sánchez, Diego	Castro Rocha, Cristina	Cotarelo Lombán, Rubén
Carral Sánchez, Rodrigo	Castro Sanmartín, Antonio	Couceiro Sánchez, Miguel A.
Carregal Albella, Alba	Castro Sanmartín, Manuel	Couso Folgueira, José M.
Carreira Corredoira, Marco Antonio	Castro Seoane, Iván	Couso Rois, Javier
Carreira Francos, Laura María	Castro Sousa, Óscar	Covelo Mateo, Eduardo
Carreño Piñeiro, Rosario	Castro Vicente, Carlos	Crecente Maseda, Gonzalo
Carreño Recarey, Beatriz	Cava Lorenz, Sergio	Crende Regueira, César
Carrera Sánchez, Pablo	Cedrán Puente, Laura	Crescente Pippi, José Luis
Carretero García, Miriam	Cejudo González, Daniel	Crespo Blanco, Pelayo
Carril Comesaña, Joaquín	Cela Álvarez, José Antonio	Crespo Calviño, Patricia
Carrillo Gregorio, Marta	Cerdeira Paz, César	Crespo González, Juan Carlos
Carro Hevia, Fernando	Cereijo Ferreiro, Braís	Crespo Pouso, José Francisco
Carro Mahía, Alejandra	Cernadas Campos, Daniel	Crespo Sánchez, Rubén
Carrodegua Mera, Álvaro	Cerviño Solla, Gonzalo	Criado Cao, Guillermo
Carrodegua Montero, Carlos	Chacón Souto, Pablo	Crisol Oca, Eliseo
Caruncho García, Joaquín	Chenlo Fernández, Juan Manuel	Cristobal Cordero, Rafael
Carvajal Simón, Vanesa	Chlebova, Andrea	Cristobal Cordero, Sergio
Carvajales Rey, José Antonio	Chouciño Chouciño, Pedro R.	Cristobal Gómez, Carlos
Casais Martínez, Luis	Cid Delgado, Rubén	Cuba Vázquez, José
Casais Saa, Javier	Cid Pérez, María Carmen	Cudilleiro Trinidad, Emilio
Casajús Couce, Amaya	Cidoncha De Las Heras, Jaime	Cuerpo Sánchez, José Carlos
Casal Costas, Marco Antonio	Cimadevila González, José V.	Cuervo Martínez, Pablo
Casal García, Alejandro	Cimadevila Louzao, Diego	Cuesta Arnejo, José
Casal Lamas, Alberto	Cirera González, Meritxell	Cuesta Bazan, María Trinidad
Casal Lema, Braís	Clavel San Emeterio, Iván	Cutrin López, David
Casal Lema, Xabier Antón	Coballes Del Río, Soraya	Da Conceição Do Nascimento, Randeantony
Casal Moldes, Ángel	Cobas Mínguez, Elena	Dacosta Fandiño, Igor
Casal Nuez, Pablo	Cobelo Fojo, Jesús	Dacosta Salgado, Rafael
Casal Sanjurjo, Claudio Alberto	Coello Martínez, Pablo	Dapena González, Pablo
Casal Villaverde, Santiago	Cofán Labrador, Jesús César	Daporta Méndez, Carlos
Casar Folgar, Alejandro Luis	Coira Lewicki, Bruno Alejandro	Daporta Méndez, Miguel
Casas Bestard, María Esther	Coira Lojo, Carlos	Davila Santiago, Ana
Casas Cheda, Domingo	Collado Martínez, María	De Antón Sánchez, Raúl
Casas Pou, Cristina	Collazo García, César Luis	De Dios Rivas, Roberto
Cascallar Lorenzo, Javier	Collazo Pérez, Javier	De Dios Viñas, David
Cascudo Reija, Pablo	Comesaña Fidalgo, Josué	De Dios Viñas, Elena
Cases De Orozco, Miguel	Conde Deben, Ignacio	De La Campa Mariño, Jorge
Casillas Cabana, Marta	Conde García, Rafael	De La Casa Huertas San Martín, Diego
Castanedo Fernández, Laro	Conde Mayo, Carlos	De La Fuente Pérez, Paulo
Castañeda Cid, Arturo	Conesa Ros, Elena	De La Fuente Rodríguez, Víctor
Castañón Macías, Victoria	Cons Ferreiro, Miguel	De La Torre Allariz, Elisardo
Castelao Bugarín, Nuria	Cons Varela, Alba	De La Vega Pernas, Alejandro
Castellanos Cazalis, Carlos	Cordeiro López, Guillermo	De Ozamiz Leston, Itziar
Castelo Collazo, José Miguel	Cores Gamallo, Roberto	De Paz Rayon, Covadonga
Castiella García, M. Antonia	Cores Outeiral, José Manuel	De Pedro Álvarez, Ángel
Castillo García, María Cristina	Corgo Vázquez, Eloy E.	De Rafael Esteban, Sandra
Castiñeira Romero, Diego	Corral Bustabad, José Ramón	Del Río Pose, Fernando
Castro Alonso, Vanesa	Corral López, Basilio	Del Río Souto, Carlos L.
Castro Álvarez, María Del Mar	Corral Pedreira, José Manuel	Del Río Surribas, Fernando
Castro Álvarez, Tomas Antonio	Corral Vivero, Sonia María	Del Río Surribas, J. Antonio
Castro Arias, Pilar	Correa Pérez, Santiago	Del Valle Millán, Beatriz
Castro Bermúdez, Alfonso	Correas Mateos, Gonzalo	Delgado López, Daniel
Castro Blanco, Francisco José	Corredera García, Pablo	Deltoro Paz, Víctor
Castro Castro, Jorge	Corredoira Estévez, Gonzalo	Deus Blanco, David
Castro Castro, Natalia	Corredoira Vázquez, Francisco José	Deus Fonticoba, Juan Domingo De
Castro Cerqueira, Manuel	Corte Coto, José Manuel	Dias Dos Santos, Fernando Mario
Castro Curras, Pablo	Cortegoso Díaz, Francisco	Díaz Ares, Juan José
Castro Eitor, José Luis	Cortes Cabeza, María	Díaz Arevalo, Hugo
Castro Fernández, Andrés	Cortés Argüelles, Aranzazu	Díaz Atanes, Antonio José
Castro Ferreira, Óscar	Cortey Vallespir, Xavier	Díaz Atanes, Pablo
Castro Fuentes, Pablo	Cortizas Martínez, Pablo	Díaz Bautista, José Ángel
Castro Gacio, Javier	Cortizo Corral, Diego	Díaz Bernardes, José María
Castro Gacio, Jorge	Corujo Fonseca, Marcos	Díaz Cantabrana, Raúl
Castro García, Verónica	Costa García, Adrián	Díaz Del Valle, Francisco José
Castro Gión, Alberto	Costa Macías, Iñigo	Díaz Díaz, Andrés Manuel
Castro Girona, M. José	Costa Pombo, Joaquín Carlos	Díaz Ferreiro, Jairo
Castro González, Cecilio	Costa Rodríguez, María Del Pilar	Díaz Fonte, Julio
Castro González, Roberto	Costafreda Durán, Aranzazu	Díaz García, Pablo
Castro Jato, M. Do Pilar	Costas Freijeiro, M. Isabel	Díaz Gil, Jorge
Castro López, Rafael	Costas Veiga, Javier	Díaz González, María
Castro Pardo, Pablo	Costoya Pérez, Francisco B.	Díaz Hermelo, Esteban
Castro Porto, Rubén	Costoya Rodríguez, María	Díaz Lavilla, Claudio
Castro Ramos, César	Costoya Santos, Rodrigo	Díaz López, Elias

Díaz López, José Ramón	Dorado Martínez, Guillermo	Fernández Balseiro, David
Díaz López, Ramón	Dorado San Emeterio, Eugenio	Fernández Barcena, Endika
Díaz Losada, David	Dorado Suárez, Alberto	Fernández Barros, Antonio
Díaz Martínez, Javier	Dornaletche Quintana, María	Fernández Beceiro, Ricardo José
Díaz Martínez, Luciano José	Dosil Carpintero, Javier	Fernández Blanco, Beatriz
Díaz Mella, Jesús	Dosil Figueira, Antonio	Fernández Blanco, Javier
Díaz Ojea, David	Dosil Guzmán, Víctor Manuel	Fernández Cabaleiro, Jacinto
Díaz Peña, Juan Carlos	Dubra Fernández, Rubén	Fernández Cabello, Adela
Díaz Piñeiro, M. Silvia	Durán Martín, David	Fernández Calvo, Teresa
Díaz Prol, Concepción	Durán Páncelras, Alberto	Fernández Campoy, Belén Carla
Díaz Ramos, José Antonio	Durán Portela, Rocio	Fernández Cañabate, María
Díaz Regueiro, Juan Carlos	Durán Recuna, Gonzalo	Fernández Carvajales, María José
Díaz Santos, Paula María	Durán Rivas, José A.	Fernández Carreiras, Marcos
Díaz Sueiro, Adrián	Durán Vázquez, Jacobo	Fernández Carrera, Sandra
Díaz Varela, Ismael	Duruelo Cuervo, Rubén	Fernández Carrillo, Elena
Díaz Vázquez, José Ramón	Echavarrí Erasun, Fernando	Fernández Carrillo, Francisco José
Díaz Vázquez, Juan Miguel	Echegoyen Domínguez, Tamara	Fernández Castela, Juan
Díaz Villapol, Mónica	Echevarría Canoura, Lucía	Fernández Castellanos, Ángel Luis
Díaz Villaverde, Iker	Echevarría Viñas, Gonzalo	Fernández Conde, Marcos
Díaz Loureiro, Mónica	Eguizabal Caro, Adrián	Fernández Del Olmo, Clara
Díaz Píera, José Adolfo	Eljo Casal, Jorge	Fernández Del Olmo, Miguel Ángel
Díaz Del Río, Juan Pablo	Eiras Abeledo, Diego	Fernández Díaz, Jesús
Díaz-Suelto Fernández-Cabrera, Guillermo	Eiris Barca, Andrés	Fernández Díaz, María De La Luz
Dieguez Iglesias, Pablo	Eiroa Bermúdez, Juan José	Fernández Domínguez, José Manuel
Dieguez Sanmartín, M ^a Concepción	Eisermann Chamoso, Cristina	Fernández Ennes, Sonia
Díez Rechon, Rita M.	Engroba Fernández, Beatriz	Fernández Feliciate, Claudio
Díez Plaza, Óscar	Enríquez Casanova, Eva María	Fernández Fernández, Alejandro
Díez Pouso, Rodrigo	Escalante González, Susana	Fernández Fernández, Antonio
Díez Díaz, Rubén	Escalante González, Yolanda	Fernández Fernández, Fiz
Dobarro López, Araceli Beatriz	Escribano Santamaría, Javier	Fernández Fernández, Iván
Docal Rubido, José Manuel	Escudero Castro, David	Fernández Fernández, Mario Marcos
Docampo Basanta, Julio	Esparcia Ferrero, Cristhian	Fernández Fernández, Marta
Docampo Fraga, Marcos	Espeleta Alfaro, María	Fernández Fernández, Raimundo
Docanto Alonso, María Dolores	Esporas Placer, David	Fernández Fernández, Susana
Doce Caruncho, José Antonio	Esteban Quiñó, José María	Fernández Font, Ana María
Doce López, Óscar	Esteban Rola, Carlos	Fernández Fraga, Fernando
Domenech López, Ana	Estefanell Ucha, Nicolas	Fernández Fraga, Francisco
Domínguez Agra, Brais	Estévez Costa, Ana	Fernández Freire, Emma
Domínguez Alonso, Juan M.	Estévez Guisantes, Isabel	Fernández Freiria, Ricardo
Domínguez Costas, Eva María	Estévez Mengotti, Julia	Fernández Galán, Daniel Reinal
Domínguez Cuesta, Francisco	Estévez Pérez, María Elena	Fernández García, Adrián
Domínguez Dos Santos, Gabriel	Estévez Reinos, Montserrat	Fernández García, Enrique
Domínguez Ferreiro, María Yolanda	Estonillo Sabaris, Iria	Fernández García, Gonzalo Antonio
Domínguez García, Pablo	Estrada Pérez, Miguel	Fernández García, Jacobo
Domínguez González, Borja	Estrella Maté, José Luis	Fernández García, Jesús
Domínguez Lago, Eduardo	Estremo Saez De Ugarte, María Estibáliz	Fernández García, Miguel
Domínguez Lago, Luisa	Etcheverry Ciancio, Gabriela	Fernández Gómez, Ana Belén
Domínguez Lijo, Ramón	Evia Parga, Joaquín	Fernández González, Alberto
Domínguez Lino, Isabel	Ezquerro Puerta, Marta	Fernández González, Jorge
Domínguez Montiel, Cristina	Fabeiro Agraso, David	Fernández González, Manuel M.
Domínguez Munaiz, Juan	Facal Castro, Aser	Fernández González, Natalia
Domínguez Ojea, Enoc	Facal Lema, Borja	Fernández Graña, Francisco Javier
Domínguez Paz, Sergio	Fadeville Cajuso, Pablo	Fernández Hernández, Eva
Domínguez Pereira, Rogelio	Fadeville Cajuso, Silvia	Fernández Leiro, Héctor
Domínguez Portas, Antonio	Falagán Gutiérrez, Eva	Fernández López, Begonia
Domínguez Rodríguez, Rubén Alberto	Fandiño Bonet, Andre	Fernández López, Javier
Domínguez Salas, David	Fandiño Frade, Manuel Ricardo	Fernández López, Marta Araceli
Domínguez Soutullo, Carlos	Fandiño Reissmann, Marcos José	Fernández López, Olaf
Domínguez Vázquez, Francisco José	Fariña Barreiro, Luis Miguel	Fernández Macías, Katia
Domínguez Zufiaurre, Francisco Javier	Fariña Aboy, Gabriel	Fernández Manero, Daniel
Domínguez Algarrada, Joana	Fariña Barreiro, Roberto	Fernández Mariño, David
Domínguez Caballero, José	Fariñas-Ferro Marín, Simón	Fernández Mariño, Jesús Ángel
Domínguez Gallardo, Elisa	Farto Pedra, Iago	Fernández Martín, Santiago
Domínguez Murillo, Serafín	Faya Cerqueiro, Roberto	Fernández Martín, Silvia
Donis Larriet, Diego	Feijoo Domarco, Marcos	Fernández Martínez, Cristian Martín
Dono Arias, Nicolas	Feijoo Noya, Rodrigo	Fernández Martínez, Javier
Dono García, Carlos	Feliciate Ordoñez, Laura	Fernández Martínez, Óscar
Dopico García, Roberto	Felpeto González, María Luisa	Fernández Martínez, Ramón
Dopico Hermida, Juan Manuel	Feria Romero, Emmanuel	Fernández Méndez, Tania
Dopico Rico, Felipe Andrés	Fernández Abuin, Jesús M.	Fernández Mosquera, Raquel
Dopico Rodríguez, Humberto	Fernández Abuin, Juan Pablo	Fernández Naveira, Ana
Dorado García, Laura	Fernández Álvarez, Ana	Fernández Otero, José
Dorado González, Jorge	Fernández Balado, Juan	Fernández Palomar, Juan Miguel

Fernández Parguilla, Marcos
 Fernández Pedraza, Noemi
 Fernández Pérez, Juan Luis
 Fernández Pita, Borja
 Fernández Pita, Javier
 Fernández Porto, Juan Jesús
 Fernández Prada, Diego
 Fernández Prieto, Ángel José
 Fernández Ramos, Ana
 Fernández Redonda, Luis Alberto
 Fernández Reino, Carlos Marcial
 Fernández Riesco, Alejandro
 Fernández Riesco, Marco
 Fernández Rivas, Diego
 Fernández Rodríguez, Alberto
 Fernández Rodríguez, Ángel
 Fernández Rodríguez, Carlos
 Fernández Rodríguez, Daniel
 Fernández Rodríguez, Ignacio
 Fernández Rodríguez, José Vicente
 Fernández Rodríguez, Julio
 Fernández Rodríguez, Laura M.
 Fernández Rodríguez, Ricardo
 Fernández Rodríguez, Santiago
 Fernández Roel, Diego
 Fernández Romalde, Pablo
 Fernández Sánchez, Martín
 Fernández Siara, Raúl
 Fernández Singh, Francisco Javier
 Fernández Somoza, Diego
 Fernández Souto, Agustín
 Fernández Suárez, Emilio
 Fernández Suárez, Higinio
 Fernández Tejada, Tatiana
 Fernández Valencia, Miriam
 Fernández Valencia, Olalla
 Fernández Valencia, Pablo
 Fernández Valencia, Sara María
 Fernández Vaquero, Isaac
 Fernández Vázquez, Cristina
 Fernández Villamarin, Leticia
 Fernández Villar, David
 Fernández Villarino, M^a Angeles
 Fernández Viñas, Guillermo
 Fernández Vizoso, Luis
 Fernández Arias, José Luis
 Fernández Cerviño, Andrés
 Fernández Ezquerro, Eduardo
 Fernández Fernández, Álvaro
 Fernández Fernández, Jaime
 Fernández García, Alberto
 Fernández López, Juan Luis
 Fernández Nogueira, Marcos
 Fernández Rodríguez, M. Esther
 Fernández Sánchez, Luis Miguel
 Fernández Sánchez, Samuel
 Fernández Soto, Enrique
 Fernández Tejada, Vanessa
 Fernández Valdivieso, Beatriz
 Fernández-Bravo Vilariño, Carlos David
 Fernández-Couto Tella, Esteban
 Fernández-Reija Varela, Iago
 Fernández-Villarrena Vázquez, Xabier
 Ferraces Regueiro, José
 Ferradás García, Horacio
 Ferrandez Guill, David
 Ferreira Coira, José Manuel
 Ferreira Somoza, Montserrat
 Ferreiro Barreiro, Alejandro
 Ferreiro Blanco, Francisco
 Ferreiro Filgueiras, José Oscar
 Ferreiro García, Ignacio
 Ferreiro González, Alberto M.

Ferreiro Liñares, Lucía
 Ferreiro Medina, Encarnacion
 Ferreiro Méndez, Manuel
 Ferreiro Pérez, Javier
 Ferreiro Pérez, María
 Ferreiro Ramirez, Isaac
 Ferreiro Romar, Ana
 Ferreiro Teijeiro, Fernando
 Ferreiros Pereira, Montserrat
 Ferreiros Rodríguez, Carlos
 Ferrer Moreira, Antonio
 Ferro Morado, Pablo Julian
 Ferro Pozo, J. Carlos
 Ferron Gómez, Santiago
 Fervenza Celestino, Silvia
 Fidalgo Calvo, Miguel
 Figueira Núñez, Miguel
 Figueira Rodríguez, Xabier
 Figueira Sobrino, Borja
 Figueiras Amarelle, Ramiro
 Figueiras Leston, Manuel María
 Figueroa Domínguez, José Ángel
 Filgueira Pérez, Angeles
 Filgueira Vila, Paula
 Filgueiras Moares, Carlos
 Filomena López, Candido
 Fiuzo Luces, Mari-Carmen
 Flexas Añón, Guillermo
 Flores Lojo, Juan Manuel
 Florez Pandiella, Yolanda
 Folgueiras Varela, Javier
 Follana Neira, María Fernanda
 Fonseca Freire, Laura
 Fonseca García, José Ignacio
 Fontán Taracido, Alejandro José
 Fontela Piñón, Vicente Ovidio
 Fontenla Docampo, Yolanda
 Fontes Rey, María Amalia
 Formoso Calvo, Francisco
 Fortea Molina, Alejandro
 Fouce Rodríguez, Gustavo
 Fraga Cornide, Manuel
 Fraga Fresco, Pablo
 Fraga Germade, Enrique
 Fraga López, Carlos Alberto
 Fraga Paredes, David
 Fraga Vázquez, Fernando Manuel
 Fragoso Parga, Carlos Alberto
 Fraguela Santos, Isidro
 Fraguela Vale, Raúl
 Fraguela Vale, Sergio
 Fraile Fombona, Alberto
 Francesch Martínez, Ricardo
 Francisco García, José Manuel
 Franco Fernández, Oscar
 Franco López, Jorge
 Franco Lorenzo, Francisco Javier
 Franco Parguila, M. De La Merced
 Franco Ponce, Francisco Jesús
 Franco Vázquez, María Encina
 Franjo Cruz, Eladio
 Frederico Da Costa Ferreira Teixeira, Nuno
 Freijo López, Ana
 Freijomil Ojea, Ignacio
 Freire Baluja, Alejandro
 Freire Barros, Nuria
 Freire Ces, María Lourdes
 Freire Fernández, Iván
 Freire López, Federico
 Freire Maceiras, Rebeca María
 Freire Merayo, Luis
 Freire Noche, Cipriano
 Freire Ramirez, César

Fuente Lago, Javier De La
 Fuente Murias, Eduardo De La
 Fuentes Trigo, Pablo
 Funqueiriño Suárez, Ramón
 Fuster González, Javier
 Gacias Font, Amador
 Gago Domínguez, Andrés G.
 Gago Menor, Matias
 Gago Montaña, Jorge
 Gago Sampedro, Juan
 Gaiera Gamboa, Julia Fabiana
 Galan Fernández, Adrián José
 Gallego Fernández, Rubén
 Gallego Handford, Luis J.
 Gallego Lorenzo, Oscar
 Gallegos Patiño, Manuel
 Gallo Mosquera, María
 Galvan Pérez, Gustavo A.
 Gamallo Ponte, Miguel
 Gambau I Pinasa, Vicente
 Gamundi Miraz, Luis
 Gándara Taboas, Laura
 Gandon Bernardez, Gema
 Gantes Lesta, Juan Carlos
 Gantes Mella, Natalia
 Garabato Rodríguez, Juan Carlos
 Garabatos Rodríguez, Tania
 Garate Zubizarreta, Iker
 García Alonso, Berta
 García Álvarez, Astor
 García Álvarez, Susana
 García Ares, Nicolas
 García Barral, Aurelia
 García Bello, Graciela
 García Caamaño, María Elena
 García Cadet, Nicolas Xavier
 García Campos, Iván
 García Casais, José Alen
 García Castiñeiras, Sergio
 García Castro, David
 García Cayon, Julio
 García Cea, Gonzalo
 García Couso, Zeltia
 García Cuenca, Carlos
 García De Martin, Tulio
 García De Pedro, Roberto
 García Del Rio, Roberto
 García Eiroa, Jesús
 García Estéban, Jorge
 García Fariña, Sebastian
 García Feijoo De Sotomayor, Miguel
 García Fernández, María
 García Fernández, Roberto
 García Fernández, Yolanda
 García Formoso, Bruno
 García Formoso, David
 García Freije, Alfonso
 García Freire, Guillermo
 García Freire, Pablo Jesús
 García García, Ismael
 García García, Juan José
 García García, Oscar
 García García, Oscar
 García Genta, Eleonora
 García Gómez, Ismael
 García González, Roberto
 García Gunthías, Ana María
 García Herias, Diego
 García Iglesias, Sergio
 García Lago, Lorena
 García Lastres, Juan José
 García Liñeira, Jesús
 García Llorente, Ignacio

García Lodeiro, Pablo
 García López, Hugo
 García López, Óscar
 García Maquieira, Félix A.
 García Martínez, Carolina
 García Méndez, Raúl
 García Menéndez, María Del Pilar
 García Menéndez, Roberto Selín
 García Míguez, Raquel
 García Otero, Jaime
 García Patiño, Alberto
 García Patiño, Isabel
 García Pattier, Celia
 García Pena, Rafael
 García Pérez, David
 García Pérez, José Manuel
 García Pérez, Rafael
 García Pinilla, Francisco
 García Piñeiro, Rubén
 García Pose, David
 García Pose, Isabel
 García Puente, Ignacio
 García Regueira, Guillermo
 García Regueiro, José María
 García Rey, José Manuel
 García Rivero, Concepción
 García Rodicio, Moisés
 García Rodríguez, Alberto
 García Rodríguez, Barbara
 García Rodríguez, José
 García Rodríguez, M. Del Pilar
 García Rodríguez, Manuel Ángel
 García Rubio, Jorge
 García Ruiz, Jorge
 García Saavedra, Ángel
 García Saco, José Joaquín
 García Saez, María
 García Sánchez, Alejandro
 García Santolalla, Beatriz
 García Serantes, Ignacio
 García Silva, Rafael
 García Soage, Andrea
 García Soler, Jaime
 García Soto, Héctor
 García Suárez, Laura
 García Taibo, Olalla
 García Tenorio, Paula
 García Tocino, Luis Daniel
 García Troncoso, Rosalía
 García Turnes, Sabela
 García Valbuena, Brandon
 García Varela, Alberto
 García Varela, Sergio
 García Vázquez, Álvaro
 García Vila, Magdalena
 García Vilas, Pablo
 García Villar, Alberto A.
 García Cainzos, Irma
 García Carrara, María Cecilia
 García Fernández, José Mario
 García López, Juan Pablo
 García Mendoza, José Manuel
 García Redondo, Óscar
 García Rodríguez, Isaac Juan
 García Veira, Francisco Javier
 García De Los Reyes Luque, Mateo
 García-Iturri Tosar, Fco. Javier
 García-Verdugo Peralta, Carlos
 Gareá Pérez, José Ignacio
 Garmon Arias, Israel Fruela
 Garmelo Merayo, Margot
 Garrido Filgueira, M^a Eugenia
 Garrido López, Beatriz

Garrido Vázquez, Manuel Francisco
 Garrigos Villalba, Luis
 Gay López, Jesús
 Gay Varela, Ernesto
 Gay Varela, Marcos
 Gayoso Sánchez, David
 Gea Fernández, Juan Manuel
 Geadá Uzal, Antonio
 Geijo Reija, María Eugenia
 Gelpi Fleta, Paula
 Gende Paris, Jesús
 Gerpe Amigo, Noelia
 Gerpe Bertoa, Rubén
 Gerpe Miñones, Pablo
 Gesteiro Rodríguez, Javier
 Gesteiro Rodríguez, M^a Del Carmen
 Gestido Costas, Pablo
 Gil De Bernardo, Juan José
 Gil Martínez, Raquel
 Gil Porteiro, David
 Gil Ruiz, Miguel Ángel
 Gil Saa, José Luis
 Gili Roig, Catalina María
 Gimenez Moolhuizen, Elena
 Gion López, Marco Antonio
 Giraldez García, Antonio
 Goas Fernández, Ana
 Goberna Pérez, Saleta-Azalea
 Gómez Álvarez, Francisco Javier
 Gómez Álvarez, Rubén
 Gómez Blanco, Roberto C.
 Gómez Briones, Javier
 Gómez Cardesin, Álvaro
 Gómez Freire, Sergio
 Gómez García, Ángel Manuel
 Gómez Gómez, César
 Gómez Gómez, Silvana
 Gómez Gómez, Silvana
 Gómez Gutiérrez, Miguel Ángel
 Gómez López, Guillermina
 Gómez López, María Emilia
 Gómez Macho, Alba
 Gómez Miño, Ramón
 Gómez Miranda, José Manuel
 Gómez Muñiz, Aneal
 Gómez Paredes, Jesús
 Gómez Paredes, Óscar
 Gómez Pazos, Manuel
 Gómez Rodríguez, Alberto
 Gómez Tobias, Carlos
 Gómez Uzal, José Ramón
 Gómez Varela, Joaquín
 Gómez Vázquez, Alberto
 Gómez Cachaldora, Arsenio
 Gómez López, Roberto
 Gondra Basterretxea, Arantza
 Gondra Basterretxea, Sonia
 González Adolfo, Ricardo
 González Ageitos, Elena
 González Agudo, Alejandro
 González Álvarez, Carlos Alberto
 González Álvarez, David
 González Arevalo, Javier
 González Arias, Elena
 González Bouzada, Héctor
 González Cal, Miguel Ángel
 González Carballal, Juan
 González Casais, Iban
 González Casal, Eusebio
 González Castro, Pablo
 González Castromil, Miguel Ángel
 González Cid, Tania
 González Díaz, Carlos

González Díaz, Rebeca
 González Domínguez, Alejandro
 González Dovalo, Salvador
 González Fariña, Alejandro
 González Fernández, Alberto
 González Fernández, Brais
 González Fernández, Daniel Miguel
 González Fernández, Fernando
 González Fernández, Pablo
 González Fernández, Rubén
 González Figueiras, Óscar
 González Freire, Marta
 González García, Ana María
 González García, Francisco Javier
 González García, Guillermo
 González García, Lucía
 González Gómez, Alexandre
 González Gómez, Daniel
 González Gómez, Ignacio
 González González, Estefanía
 González González, Iria
 González González, Óscar
 González González, Pablo
 González González, Sheila
 González Grueiro, Gilberto
 González Henarejos, Ismael
 González Leal, Susana
 González Ledo, Jorge
 González Leston, Eduardo
 González López, Ángel Jesús
 González López, Javier
 González López, Olalla
 González Mesa, Alberto
 González Moreira, Ernesto
 González Moure, Alberto
 González Muñoz, Jesús Francisco
 González Pereiro, Silvia
 González Pérez, Jorge
 González Pérez, Juan R.
 González Pérez, Marcos J.
 González Piñon, David
 González Portela, Ana
 González Pozo, Noelia
 González Requejo, José Luis
 González Revuelta, Juan Ramón
 González Rivero, Marcial
 González Rodríguez, Esther
 González Rodríguez, Marcos
 González Rodríguez, Mario
 González Rodríguez, Silvano
 González Sanmartín, Alejandro
 González Simón, Lorena
 González Talavera, Marcos
 González Villanueva, Simón
 González Viruleg, Nuria
 González Zas, Ignacio
 González Alonso, Diego
 González Álvarez, Iván
 González Berjano, Tristán Santiago
 González Cadenas, José Antonio
 González Fernández, Margarita
 González García, Aranzazu
 González García, Iván
 González Gutiérrez, Miguel
 González Hernández, Luis Manuel
 González Jiménez, José Antonio
 González López, Celestino
 González López, M^a De Los Angeles
 González Núñez, Florentino
 González Sampedro, Omar
 González-Manjoya Fernández, Bruno
 Gonzalo Pérez, Álvaro
 Gores Fandiño, Katia

Goyanes López, Gonzalo
 Graa Gómez, Jesús
 Graa Gómez, Jesús
 Grandal Alonso, Isabel
 Grande Moldes, Laura
 Granell Abad, Inés
 Graña Mendiña, Iago
 Graña Ramos, Ángel
 Graña Varela, Apolinar
 Graña Varela, César José
 Gregori Rodríguez, Juan Miguel
 Grela Mosquera, Isidro
 Grela Temprano, Fernando
 Grille Rocha, Federico Manuel
 Guerra Arias, Xiana
 Guerra Domínguez, Iván
 Guerra Naveran, Jesús María
 Guerreiro Muoz, Emilio
 Guerrero García, Mónica
 Guerrero Sahuquillo, Eduardo
 Guillán Santamaría, Lois
 Guillén Lorenzana, Luz Aurora
 Gullás González, Roberto
 Gulin Díaz, Pablo
 Guntín Álvarez, Sara
 Gutiérrez Da Silva, Francisco
 Gutiérrez González, Javier Rodolfo
 Gutiérrez Lavilla, César
 Gutiérrez Lozano, Enrique
 Gutiérrez Prieto, Fernando
 Gutiérrez Vázquez, Alfonso
 Gutiérrez Vázquez, Rocío
 Gutiérrez Viloria, Beatriz
 Gutiérrez Suárez, Pablo
 Haz Garrido, Alfredo
 Hermida Otero, Daniel
 Hermida Otero, Oscar
 Hermida Rodríguez, Juan Manuel
 Hernáez López, Izaskun
 Hernáez López, Unai
 Hernández Alvedro, Luis
 Hernández Anaya, José Ignacio
 Hernández García, Rubén
 Hernández Manchado, Antonio Luis
 Herrera González, Javier
 Herrera Pauner, Joan Batista
 Herrero Rodríguez, Lydia
 Herrero Verdura, Manuel
 Hevia González, Fabian
 Hiraldo Calderón, Juan
 Homar Romo, Antonio
 Hortas Valeiro, Dolores
 Hossain Ahmed, Abdel-Lah
 Hoyo Ramos, Miguel Ángel
 Huerta González, Begoña
 Ibañez Merino, Miguel
 Ibañez Lombillo, Alberto
 Iesta Mena, Antonio
 Iglesia Rodríguez, Paula
 Iglesias Antelo, Gonzalo
 Iglesias Asla, Lander
 Iglesias Botia, Belén
 Iglesias De La Torre, Felipe
 Iglesias Fernández, Adrián
 Iglesias Fernández, J. Carlos
 Iglesias Fernández, Oscar
 Iglesias García, Orlando
 Iglesias Gómez, Raúl
 Iglesias González, M. Mercedes
 Iglesias Guerreiro, Cristina
 Iglesias Herrero, Jorge
 Iglesias Iglesias, Pablo Fernando
 Iglesias Lira, Jesús
 Iglesias Martín, Marta
 Iglesias Mejuto, Iván
 Iglesias Novo, Francisco
 Iglesias Parada, Raúl
 Iglesias Paz, Juan
 Iglesias Penelas, Elena
 Iglesias Pérez, Marcos
 Iglesias Raindo, Pedro
 Iglesias Rodríguez, Fernando
 Iglesias Santos, Pedro
 Iglesias Soler, Eliseo
 Iglesias Toimil, Rafael
 Iglesias Vargas, M. Eugenia
 Iglesias Vázquez, Lesmes
 Iglesias Villamel, Isabel
 Illán López, Juan José
 Illedo Lado, Sergio Jesús
 Irago Garrido, Diego
 Irago Mosquera, Noa
 Isa Moyano, Elsa Cristina
 Jabois Suelro, M^a Elena
 Jacob López, Carlos Luis
 Jara Fernández, Mercedes
 Jardon Álvarez, Javier
 Jiménez Bellet, Pedro
 Jiménez Marín, F. Javier
 Jiménez Martínez, Cristina
 Jiménez Moreno, David
 Jiménez Paredes, Alberto
 Jorge Domínguez, Andrés
 Jove Suárez, Joaquín
 Juega Buide, Beatriz
 Juiz Rodríguez, Jorge
 Juiz Rodríguez, José Ramón
 Juncal Blázquez, Alba
 Juncal Rey, José Ramón
 Juncal Ríos, Luisa Tatiana
 Junco Doallo, Arantza
 Justel Iglesias, Rodrigo
 Justo Ledo, Nuria
 Justo Pena, María Mercedes
 Karl, Silvia
 Labra Vázquez, Emiliano J. De
 Lacarra Palomino, David Santiago
 Lacayo Vidal, Cristina
 Lado Tarela, Pablo
 Lafuente Herce, María
 Lafuente Taboada, Jesús
 Lage García, Carlos José
 Lage Leal, María Jesús
 Lage Villar, Felipe
 Lago Bea, Noa
 Lago Bea, Roman
 Lago Cerviño, Jesús
 Lago Criado, Victoria
 Lago Enríquez, Jaime
 Lago Enríquez, Jaime
 Lago Enríquez, Javier
 Lago Fernández, Guillermo
 Lago Filgueira, José Ángel
 Lago Martínez, Cristina
 Lago Peñas, Carlos
 Lago Rodríguez, Ángel
 Lahoz Pomar, Alberto Lucas
 Laiño Sánchez, Aitana
 Laka Oviedo, Koldobika
 Lale Fariña, Roberto L.
 Lalin Novoa, Carlos
 Lamas Lavandeira, Isabel
 Lamas Maceira, Silvia
 Lamas Pérez, Ana
 Lamas Pérez, David
 Lamas Pérez, María
 Lamas Sayans, Silvia
 Lamazza Torres, María Josefa
 Lamazza Torres, María Josefa
 Lamazza Torres, María Josefa
 Lamela Louzán, Marco Antonio
 Landeira Caamaño, Irma
 Landeira Piquín, Zeltia
 Lanza Avello, David
 Lapeña Tortosa, Víctor Antonio
 Lara Repiso, Raúl
 Lara Rodríguez, Jorge
 Lareo Fernández, Miguel Anxo
 Lavandeira Calvo, Silvia
 Lavandera Noguera, Jesús
 Leal Bouza, Iván
 Leal Eimil, Miguel
 Lecertua Monreal, Asier
 Leira Díaz, Beatriz
 Leira Luaces, Eugenio
 Leiro Diz, Alberto
 Leis Rey, Patricia
 Leivas Basanta, Jacinto Ramón
 Lema Parga, Paula
 Lema Pet, Manuel
 Lemos Mariño, Rubén
 Lepori Fentanes, Lorena Paula
 Lera Hernández, Sara
 Lera Navarro, Ángela
 Levoso Fernández, Adrián
 Leyes Bastida, Ana
 Liboreiro Domínguez, José
 Liebana Santamarta, Fco. Javier
 Liebanas Barrero, Rubén
 Limeres Fuentes, Pablo
 Linaje Álvarez, Yaiza
 Liñares Grela, Adrián
 Lista Robles, José Ángel
 Liste Sánchez, Antonio
 Liz Díaz, Javier
 Lizarraga García De Vicupa, Miguel
 Lleyda Gómez, Germán
 Lobato Suárez, Alberto
 Lobelle Carus, Carlos
 Loira García, David
 Lois Costa, Marcos
 Lois Dieguez, Ana María
 Lois Loureda, Juan José
 Lombao Pena, José Manuel
 Lombardia Aira, Jesús
 Longa Gómez, Roberto
 Longarela Pérez, Benjamin
 Longarela Ramil, Vanessa
 Lope Toledo Aranguren, José M.
 López Agra, Fermín
 López Alonso, Virginia
 López Artabe, Javier
 López Becerra, José Juan
 López Bermúdez, Gabriel
 López Blanco, José Javier
 López Blanco, Xabier
 López Cabrera, Alberto
 López Carrasco, Miguel Ángel
 López Casal, Carlos
 López Corredoira, Marcos
 López Costoya, Francisco Javier
 López Crespo, José Manuel
 López Cruz, Ana María
 López Cuadrado, Santiago
 López Da Silva, Tamara
 López Díaz, Alejandro
 López Díaz, David
 López Díaz, Ramiro
 López Dopazo, Marco Antonio

López Fernández, Gustavo Adrián	Lortes Gómez, Manuel Jesús	Martin Pascual, Laura
López Fernández, Óscar	Losada Fernández, Manuel	Martin Pérez, Sergio
López Fernández, Pablo	Losada García, Javier	Martin Rodríguez, Carolina
López Fernández, Pablo	Losada Martínez, Marcos	Martin Rodríguez, Raquel
López García, David	Losada Novo, Ana	Martin Santos, Yago
López García, Salvador	Losada Pérez, Francisco J.	Martin Toscano, Luciano
López Gato, Fernanda	Losada Rodríguez, Miguel Ángel	Martin Palacios, José María
López González, Ana Isabel	Losada Tubío, Emilio	Martínez Acuña, Rubén
López González, Diego	Loureiro Díaz, Iván	Martínez Allegue, Ana
López González, Sandra M.	Loureiro Díaz, Javier	Martínez Alonso, J. Daniel
López Graña, M ^a Del Pilar	Loureiro Pernas, Xurxo	Martínez Anta, Julio
López Gudiña, Rubén	Lourido González, Andrés	Martínez Bacelar, Marcos
López Hernández, María Mercedes	Lourido González, José María	Martínez Bouza, Marta
López Lamas, Javier	Lousa Regueiro, Emilio José	Martínez Cagiao, Ana M.
López López, Marcos Fco.	Louzao Valiñas, Sonia	Martínez Campos, Montserrat
López López, María Elena	Loxo Pérez, Roberto	Martínez Cortizo, Roberto
López Lorenzo, Miguel Ángel	Lozano Garrido, Miguel	Martínez Costas, Cintia
López Louro, M ^a Goretti	Lozano González, Manuel	Martínez Costas, Santiago
López Martin, Juan Antonio	Lozano Rodríguez, Arturo	Martínez De La Fuente, Susana
López Martínez, Alberto	Lozano Rodríguez, German	Martínez De Mena, Alberto
López Martiña, David	Lozano Vázquez, Jorge	Martínez Deben, Francisco Santos
López Moreno, Federico	Luaces Sánchez, Olalla	Martínez Domínguez, José Antonio
López Moreno, Nerea	Lucea Alonso, Silvia	Martínez Durán, Xavier
López Muñiz, Miguel Ángel	Luengos Vázquez, M. Camino	Martínez Ferreira, Ángel
López Muñoz, Javier	Luiña Álvarez, José Manuel	Martínez Ferrer, Olalla
López Orol, Óscar	Luna Fernández, José Manuel	Martínez Fraga, Lara
López Pardo, Isabel	Luque Álvarez, Carlos	Martínez García, Alberto
López Pérez, Carolina V.	Mañón López, Ramón	Martínez González, José Ismael
López Pino, Alberto	Maceiras Castro, Jacobo María	Martínez González, Rodrigo
López Presedo, Ignacio	Maceiras Rioboo, José Orlando	Martínez Jiménez, Sonia
López Rego, Jaime	Machado, Nelson	Martínez Lages, Gerson
López Rivas, Severo Francisco	Macías Lema, Sandra	Martínez Lago, Luis
López Rodríguez, Ana B.	Maciel Andrés, Jorge	Martínez Lamas, Alberto
López Rodríguez, Diego Alejandro	Madejon Lansac, Ignacio	Martínez Lareo, Ernesto José
López Rodríguez, Jesús	Madrigal Álvarez, Eduardo	Martínez Lemos, Rodolfo Iván
López Rodríguez, Julio José	Madrugá Rus, Ignacio	Martínez López, Sonia María
López Rouco, Ramón	Madurga Sánchez, Santiago	Martínez Martínez, Brais
López Sánchez, Rubén	Maestu Almeida, Josefina	Martínez Millán, Alberto
López Sande, Silvia	Maestu Ferreiro, Enrique	Martínez Mosquera, Aroa
López Seco, Fernando	Mahía López, Manuel Ángel	Martínez Navarro, Agapito
López Sobrido, Juan Francisco	Maíso Salinas, Álvaro	Martínez Navas, Luis
López Sotelino, Laura	Mallón Antelo, Pablo	Martínez Nazara, José Luis
López Suárez, Eduardo	Malvido Puente, Alejandro	Martínez Núñez, Francisco José
López Torrado, José Guillermo	Maneiro Dios, Rubén	Martínez Patiño, M ^a José
López Vázquez, Alberto	Mangana Vidal, Luis Miguel	Martínez Paz, José Manuel
López Vázquez, Saleta	Manso Alonso, Alejandro	Martínez Pereira, Pilar
López Veiga, José Mario	Manteiga Sánchez, Raúl	Martínez Pérez, Alfredo
López Villar, Cristina	Manzano Menéndez, Javier	Martínez Pérez, Fernando
López Aces, Felipe	Manzano Velasco, Manuel	Martínez Pérez, José Luis
López Arbizu, Pello	Marcaida Zallo, Estibalz	Martínez Pérez, Miguel
López García, Sergio	Marcos Antón, David	Martínez Pesado, Clara
López Lazcano, Eduardo	Marcos Montenegro, Uxío	Martínez Pin, Fernando Xosé
López Lozano, Daniel	Marcote Pequeño, Ramón	Martínez Pin, Salvia
López Melcón, Emilio José	Mareque Martínez, María	Martínez Portela, Roberto
López Reta, Eduardo	Mari Rodríguez, Greta	Martínez Queiruga, Juan Luis
López Rodríguez, Carlos	Mariñas Augusto, Daniel	Martínez Reguera, Ramón
López-De La Osa Manso, Jaime	Mariñas Berdomas, Iván	Martínez Riobo, Ignacio
López-Leiton Ramos, María Jesús	Mariño Blanco, Ramón	Martínez Rivas, Alfonso
Lorenzo Alba, Marcos	Mariño Pego, Carlos	Martínez Rivera, Ana María
Lorenzo Álvarez, José Roberto	Mariño Prieto, Víctor Manuel	Martínez Rodríguez, José Jorge
Lorenzo Bernardo, Andrés	Mariño Rodríguez, Guzmán	Martínez Rodríguez, Marta Patricia
Lorenzo Farrapeira, Julian	Marquez Blanco, Antonio	Martínez Roman, Iván Marcos
Lorenzo Fernández, Cristian	Marquez Blanco, Julio	Martínez Ruiz, Diego
Lorenzo Fernández, Javier	Marquez Pastor, José	Martínez Saa, Lilia
Lorenzo Figueiras, Lorena	Marquez Sánchez, Gonzalo José	Martínez Santome, Miguel
Lorenzo Gómez, Andrés	Martin Alonso, Hilda	Martínez Simón, Laureano
Lorenzo González, M. Elena	Martin Basoa, Cristóbal R.	Martínez Suárez, Álvaro
Lorenzo Martínez, Lara	Martin Cordero, Jorge V.	Martínez Suárez, Javier
Lorenzo Pérez, Andrés	Martin Dapena, Clara	Martínez Tejada, Óscar
Lorenzo Pérez, Jorge	Martin Fernández, José	Martínez Trigo, Roberto
Lorenzo Rico, Benito	Martin González, Paula	Martínez Ucero, Fernando
Lorenzo Rodríguez, Cristóbal H	Martin Lorca, Andrés	Martínez Vázquez, Pedro Jesús
Lorenzo Válle, Genaro	Martin Montero, Alfredo	Martínez Abad, Jesús Ángel

Martínez Álvarez, David
 Martínez García, Iván
 Martínez Garnacho, Laura Carolina
 Martínez Guerra, Sergio
 Martínez Hernández, Alberto
 Martínez Imaz, Rafael
 Martínez Jiménez, Jesús
 Martínez Lago, Pablo
 Martínez Maeztu, Jorge
 Martínez Falero Herrero, Tatiana
 Martínez-Illescas Goldaracena, Leyre
 Martins Humberto, Paulo
 Martorell Bibiloni, Jaime
 Martos Rigaldo, Raúl
 Mas Hernández, Alejandra
 Mascaró Netusil, Sebastián Antonio
 Mata Caamaño, Mónica Isabel
 Matalobos Bustelo, Antonio
 Mateo Dieguez, Adolfo Manuel
 Mateos Couceiro, Pablo Gonzalo
 Matesanz Salomon, Laila-Noor
 Matias Barreiro, Silvia
 Mato Abad, Sara
 Mato Seijas, Mónica
 Mayo García, Pedro
 Mayo López, Isabel
 Mayo Mauriz, Julian
 Mayo Priegue, Elivio Manuel
 Mazaira Rodríguez, Alexandre
 Mckay Castro, Sonia
 Meana Busto, Francisco Javier
 Meana Esteban, Alejandro
 Meana Pereiro, Miguel Ángel
 Mecca Rodríguez, Maikel José
 Mecias Calvo, Marcos
 Medel Padilla, Juan Carlos
 Mediano Bernal, Paula
 Medin Caglia, Paula
 Medrano Cabezon, Fernando
 Medrano Herguedas, Raúl
 Medrano Iglesias, Javier
 Medrao Freire, Maria José
 Meijide Pedrosa, Ana Maria
 Meijueiro Pérez-Mendaña, Damian
 Meizoso Prego, Juan José
 Meizoso Presedo Del Rio, Javier
 Melchor Couto, Carlos
 Melero Marin, Sara
 Mella Liñares, Gonzalo
 Mena Pheiro, Patricia
 Mendaña Blanco, Ana
 Mendaña Fra, M. Isabel
 Mendes Moreira, Venceslao José
 Méndez Avello, Jesús
 Méndez Barrientos, Pablo
 Méndez Esperon, Rafael
 Méndez Ferreiro, Pablo
 Méndez Hernández-Monzon, Iván
 Méndez Lamas, Jorge Augusto
 Méndez Muoz, Jorge Trinidad
 Méndez Pérez, Miguel Ángel
 Méndez Rial, Belia
 Méndez Rodríguez, Antón
 Méndez Sanguos, Magin
 Méndez González, Elsa Maria
 Méndez Sandiánez, Oscar
 Mendiguchía Regal, Carlos
 Menéndez Pardias, Juan José
 Menéndez Zamanillo, Sergio
 Mera Carrion, Marta
 Merino Barrero, Juan Andrés
 Merino García-Gesto, Ana
 Merino Luna, Francisco Javier

Mesejo Pose, Oscar Raúl
 Metola Zuazo, Cristina
 Metola Zuazo, Natalia
 Miguel Alonso, Pedro
 Miguens Rey, José Manuel
 Miguez Amil, José
 Miguez Durán, Alberto
 Miguez Martínez, José Antonio
 Miguez Martínez, Sonia
 Miguez Meijomil, Miguel
 Miguez Telle, Marta
 Millan Pérez, Jorge
 Millarengo Barro, Yago
 Miragaya Iglesias, José Manuel
 Miranda Pena, Manuel
 Miranda Verísimo, Roberto Carlos
 Miras Calvo, Adela
 Miras Herrera, Sonia
 Moar Gayoso, Elena
 Moar Gayoso, M. Isabel
 Moinelos Aligue, M^a Angeles
 Moiron Cotarelo, Daniel
 Molanes Piñeiro, M^a Gloria
 Moldes Rodal, María José
 Molina Pedreira, Juan Luis
 Molina Vidal, Nestor
 Mon Fernández, Javier
 Mondelo Mateo, Manuel
 Monteagudo Leal, Adolfo
 Monteagudo Leal, Jonathan
 Monteagudo Monteagudo, Mario
 Montero Cambeiro, Fernando
 Montero Carron, Ernesto
 Montero Freire, Marina
 Montero Lence, Gustavo
 Montero Mourellos, Víctor
 Montero Naveira, Juan Vicente
 Montero Rodríguez, M. Del Carmen B.
 Montero Trepas, Andrea
 Montero Vázquez, Ángel
 Montes Lasheras, José Manuel
 Montes Rodríguez, Alejandro
 Montouto Sobrino, Luis
 Montoya Lozano, Jesús Miguel
 Monzo Seoane, David
 Moñino González, Natalia
 Mora Portas, Diego
 Morado Rois, José Antonio
 Moral Silva, Marta Del
 Morales Baos, Senador
 Morales Baos, Vicente
 Moran Martínez, David
 Moran Monzo, José
 Morandeira Fernández, Miguel
 More García, Ramón
 Moreira Alfonso, Carlos
 Moreno Armendariz, Delia
 Moreno Castro, Jorge
 Moreno Cuesta, Marcos Antonio
 Moreno Pascual, Santiago
 Moreno Verde, Roberto
 Morla Nadal, Manuel
 Morlan Vites, Maria José
 Morroño Montes, Jacobo
 Morrondo Hammarstedt, Barbara
 Mosquera Barral, Ramón
 Mosquera Escudero, Laura
 Mosquera Pena, Marcelino
 Mosquera Rodríguez, Jorge
 Mosteiro Vázquez, Daniel
 Mourelle Zas, Mónica
 Mourellos Garrido, Francisco
 Mourinho Fortes, Daniel

Mourio Espieira, Graciela
 Mouriz Domínguez, David
 Mouriz López, Silvia
 Moya García, Manuel
 Moyano Balda, Ricardo
 Muñio Adegas, Alejandro
 Muñio Montero, Antonio
 Muñio Piñeiro, Mari
 Muñios Docampo, Marcos
 Muñios Pazos, Alejandra
 Muiz García, Olegario
 Muñiz Fontoira, Andrés M.
 Muñiz Fontoira, Daniel
 Muñiz Gallego, Javier
 Muñiz García, Pablo
 Muñiz Lamadrid, Cristina
 Muñiz Maciñeira, Javier Antonio
 Muñiz Millan, Paulo
 Muñiz Plaza, José Alfonso
 Muñiz Quintela, Uxia
 Muñoz Blanco, Marta
 Muñoz Ferro, Jaime
 Muñoz Guerra, Pablo
 Muñoz Morales, Rocio
 Muñoz Ramos, José Luis
 Muñoz Rodríguez, José Ramón
 Muñoz Romero, Rodrigo
 Muñoz-Ayala Sánchez, Alejandro
 Murado Budiño, Esther
 Murga Rodríguez, Felipe
 Murias Sánchez, Patricia
 Murillo Soler, Jorge
 Murio Ozores, José Luis
 Murua Jara, Javier
 Narciso Barreiro, Rogelio
 Narcue Monreal, Ana
 Navarro López, José Felix
 Navarro Paton, Rubén
 Navas Aranda, José
 Navas Aranda, Oscar
 Navas Jaen, Francisco José
 Navas Silva, José Fernando
 Naveira Campos, Mónica
 Naveira Filgueiras, Héctor
 Navia Álvarez, Alfonso
 Navia Franco, Álvaro José
 Negreira Díaz, Pablo
 Neira Fernández, Martín
 Neira Martín, Pedro Josue
 Neira Pena, Miguel Ángel
 Neira Rodríguez, Manuel
 Neira Vila, Susana
 Nieto Martínez, Manuel
 Nieto Pérez, Lucía
 Nodar Paz, Carlos
 Nodar Ron, José Manuel
 Nogueira Varela, José Luis
 Nogueiro Méndez, Marcos
 Nogueiro Urrutia, Mauro
 Norat Reyes, Miguel
 Novo Bujero, Javier
 Novo Carballeda, Antonio
 Novo Carballeira, Víctor
 Novo Comba, José Carlos
 Novo Malvarez, Juan Manuel
 Novoa Álvarez, Tatiana
 Novoa García, Alejandro
 Novoa González, Adrián
 Novoa Martul, Noa
 Novoa Sousa, M. Cristina
 Nuez Álvarez, Luis Mario
 Núñez Cañestro, Ana
 Núñez Córdoba, José César

Núñez Fernández, Eloy
 Núñez Martínez, Honorino
 Núñez Martínez, Marcos
 Núñez Méndez, Ricardo
 Núñez Rodríguez, Iván
 Núñez Vivas, Ana Isabel
 Núñez Paredes, Santiago
 Núñez Quintana, Alejandro
 Ocampo Vázquez, Diego Iván
 Ocampo Vázquez, Gisela Pilar
 Octavio De Toledo Delgado, Ana
 Ogando López, Leticia
 Ojea Alonso, Lorenzo
 Ojea Alonso, Lorenzo
 Ojea Alonso, Marta
 Ojea Bouzo, Florinda
 Ojeda García, Diego
 Olaz Nogues, César
 Olafieta Michelenia, Igor
 Olanar Trigueros, Mikel
 Oliver González, Antia
 Oliveros Villarino, Ricardo
 Ollero Spegglorin, Rafael
 Ollora Triana, Natalia
 Onega Méndez, Ana Belén
 Orejas Martínez, Hernan
 Orgaz Gallastegui, Eduardo
 Orjales Lamas, Claudio
 Orons Baña, Ambrosio
 Ortega García, Javier
 Ortega Iglesias, Daniel
 Ortiz Cejas, Jorge
 Ortiz De Luis, Antonio
 Ortiz Lacabex, Borja
 Ortiz Pulido, Ricardo
 Ortiz Sobron, Paula
 Ortiz De Elguea Cid, Fernando
 Oruezabala Romero, Juan
 Otero Antuña, José Manuel
 Otero Campos, Francisco Manuel
 Otero Cúña, Víctor
 Otero Esquina, Carlos
 Otero Filgueiras, Marta
 Otero García, María Angeles
 Otero González, Andrés
 Otero Núñez, José Fidel
 Otero Ouro, Nuria
 Otero Pardeiro, Diego
 Otero Paz, Roi
 Otero Pérez, Manuel
 Otero Puga, Pablo
 Otero Rodríguez, Sandra
 Otero Walters, Daniel
 Outes Castela, Nicolás
 Ovalle Mateo, Pablo
 Oya Steinbruggen, Elisabeth
 Oya Steinbruggen, Rüdiger
 Pacheco Paz, Xosé Antón
 Pacios Ulloa, Pablo
 Padilla Del Hierro, Julio Rubén
 Padín Losada, Alejandro
 Paez Garriel, Óscar
 Pala, Martín
 Palacio González, María
 Palacio Valdeuza, Tatiana
 Palacios Delgado, Jorge
 Pallas Arroyo, Daniel
 Palleiro Novo, David
 Pallo Méndez, Óscar
 Palmás Reguera, Rosana
 Pampin Martínez, Virginia Matilde
 Pantin López, Roi
 Parada Carballa, Francisco Manuel

Parada González, Luís Carlos
 Parada Rivas, Jorge
 Paraje Díaz, Neftali
 Parcerio Iglesias, M. Eugenia
 Pardo Aldao, Fernando
 Pardo Cabado, Alvaro
 Pardo Castellot, Ignacio
 Pardo Delgado, David
 Pardo Maroño, Ricardo
 Pardo Morán, Juan
 Pardo Sánchez, Lorena
 Paredes Carnero, Javier
 Paredes Coya, Luis
 Paredes González, José Manuel
 Paredes Leis, Jacobo
 Paredes Rodríguez, Enrique A.
 Parga López, Mariana
 Parga Pereira, Fernando
 Paricio Rodríguez, Francisco Javier
 Pariente Mancera, Guadalupe
 Parrado Regueira, Gerardo Diego
 Partearroyo Esteban, Sebastian
 Pasabant Quintian, Mikel
 Pascual Cardero, Luís Francisco
 Pascual Castillo, Alberto
 Pastor Tesorero, Diego
 Pastoriza González, Paula
 Patiño Mones, Alia
 Patiño Revuelta, David
 Patiño Revuelta, Ignacio
 Patio Calvio, Daniel
 Patio Montero, M. José
 Pavon Lores, Ana Isabel
 Pay Rojo, Gabriel
 Payeras Crespi, Joana
 Paz Abelleira, Laura
 Paz Blanco, Antón
 Paz Castro, Carlos
 Paz Gago, Fatima
 Paz García, Eladio
 Paz Martínez, Diego
 Paz Martínez, Juan Luis
 Paz Picos, María De La Paz
 Paz Piñeiro, Jaime
 Paz Santamaría, Lidia
 Paz Yañez, Alejandro
 Pazó Pazó, Martín
 Pazos Barbeito, Óscar Daniel
 Pazos Couto, José M^a
 Pazos García, Rafael
 Pazos Pintor, Ricardo
 Pazos Rios, Carlos
 Pazos Soage, Paloma
 Pedrares Alonso, María Dolores
 Pedraz Pollo, Antonio
 Pedreira Fuentes, José María
 Pedreira Sánchez, Manoel Xosé
 Pedreira Vieiro, Ángel
 Pedrido Fernández, Xosé Antón
 Pedrosa Martínez, Hugo
 Pedrouzo Regueiro, Roberto
 Pego Nespereira, Luís Antonio
 Pelaez Botas, Eduardo
 Pelaez Botas, José Manuel
 Pelaez Díaz, Alberto
 Pellejero Pérez, Enrique
 Pena Corgos, María Cruz
 Pena García, Xurxo Manuel
 Pena Gómez, Sonia
 Pena Martínez, Iván
 Pena Pérez, Rafael
 Pena Rey, Pedro
 Pena Ros, Paula

Pena Seijo, José Manuel
 Pena Soto, Miguel
 Pena Taboada, Pedro
 Penas Blanco, Manuel Ángel
 Penas Martínez, Susana
 Penas Tallon, José Ángel
 Penas Varela, José Manuel
 Penedo López, Mariña
 Penedo Naveira, Pablo
 Peña Alonso, Iván
 Peña Antón, Raúl
 Peña Barceló, Rubén
 Peña Corona, Carlos De La
 Peña Corona, Luis De La
 Peña González, Eric Sergio
 Peña Salazar, Jesús Enrique
 Pequeño Louro, Iván
 Peraita Ruiz De La Cuesta, Laura
 Peraita Suárez, Manuel
 Pereda Fernández, Jesús
 Pereira Arizaga, Celso Javier
 Pereira Chouchiño, Iria
 Pereira Fernández, José
 Pereira Franca, Nilton
 Pereira Loira, Mario
 Pereira Y Ferreiro, Gonzalo
 Pereiro Choren, Tamara
 Pereiro Muñíos, Andrés
 Pérez Abad, María Teresa
 Pérez Alonso, Andrés
 Pérez Alonso, Concepción
 Pérez Balbontin, Ruth María
 Pérez Balliñas, Amara Carlota
 Pérez Bamio, José Eduardo
 Pérez Bardanca, Margarita
 Pérez Caaveiro, Alejandra M.
 Pérez Cabanas, Rubén
 Pérez Cainzos, Antonio Luis
 Pérez Carral, Gabriel
 Pérez Casas, Diego
 Pérez Chaves, Xoan Manuel
 Pérez Coello, Andrés
 Pérez De Vallejo, Miguel
 Pérez Docampo, Juan
 Pérez Esquei, Alberto
 Pérez Estrada, José Ángel
 Pérez Fernández, José Jorge
 Pérez Fernández, M. Elda
 Pérez Fernández, Tania
 Pérez Ferreiro, Juan
 Pérez Galifianes, Patricia
 Pérez García, Adrián
 Pérez García, Ángel
 Pérez García, Marcos
 Pérez García-Picher, María
 Pérez Gey, Ana
 Pérez Gil, Rafael
 Pérez Giles, José Luis
 Pérez González, Manuel
 Pérez González, Manuel
 Pérez Grandio, Ero
 Pérez Lata, Antonio
 Pérez Louro, Beatriz
 Pérez Luaces, Ignacio
 Pérez Maceira, Iván Santiago
 Pérez Manivesa, Ana María
 Pérez Méndez, David
 Pérez Muñiño, Alfredo
 Pérez Ocio, Mario
 Pérez Ocio, Raúl
 Pérez Pastur, Roberto
 Pérez Pedrosa, David
 Pérez Pérez, Begoa

Pérez Pérez, Begoa	Portas Rocha, Miguel	Rangel Bravo, José María
Pérez Pociña, Felix	Portela De La Peña, María Celina	Raía Fuentes, Natalia
Pérez Río, Josefina	Porto Rey Cabarcos, Marta	Rascado Shedden, Jorge
Pérez Rodríguez, Arsenio	Portos Mato, José Antonio	Raviña Gómez, Beatriz
Pérez Rodríguez, Oscar José	Porven Díaz, Pablo	Rayon Fernández, Paloma
Pérez Santamaría, David	Posada García, Juan	Real Jiménez, Pablo
Pérez Seijas, Alberto	Pose Domínguez, David M.	Real Veiga, Bruno
Pérez Sobrin, Laura	Pose Santamaría, José Manuel	Rebollo Blanco, Ignacio
Pérez Suárez, Ángel Aurelio	Poses Sobral, Amelia	Reboredo Díaz, Lorena
Pérez Tato, Raúl	Pousada Villanueva, Mary Paz	Reboredo Valdes, César
Pérez Teijeiro, Manuel	Pozueta Gómez, José Francisco	Recio Paz, Vanessa
Pérez Tenreiro, Agustín	Prada Creo, Cristina M.	Redondas López, Alba
Pérez Ulfe, Sofia	Prada González, Ángel	Redondo Martínez, José Luis
Pérez Vázquez, David	Prada Rodríguez, Adrián	Redondo Rodríguez, Lidia
Pérez Vázquez, Valentín	Pravla Solis, Diego	Rego Iglesias, Víctor
Pérez Vidal, Diego	Prego Ardao, Ramón José	Rego Sanmartín, Ramón
Pérez Vidal, German	Presa Candal, Ángela	Regos Concha, Bernardo
Pérez Vila, José Valentín	Prieto Castelo, Juan Carlos	Regos Martínez, Oscar
Pérez Barrio, Ignacio	Prieto García, Felix	Regos Vázquez, Jesús Roman
Pérez Iglesias, Miguel Ángel	Prieto González, Sonia	Regueira Baldomir, María Del Carmen
Pérez Marturet, Jorge	Prieto Iglesias, Francisco José	Regueira Rodríguez, Andrea
Pérez Ortuño, Aitor Vicente	Prieto Lage, Carlos	Regueiro González, Pedro
Pérez Pérez, Natalia	Prieto Lista, Javier	Regueiro Sousa, Patricia
Pérez Pérez, Roberto	Prieto López, Carlos David	Reguera Iglesias, Juan A.
Pérez De Colosía Suárez, Susana	Prieto Maside, Oscar	Reguera Iglesias, Juan Antonio
Pérez Del Río Pertierra, Emma	Prieto Ollero, Pilar	Reigosa Rivas, Rebeca
Permuy Brage, Oscar	Prieto Rivas, Camilo	Reimunde Figueira, Pedro
Permuy Fraga, José	Prieto Saez, Rubén	Remírez De Esparza Otero, Jaime
Pernas Díaz, Ana María	Puente Moure, David	Rendo López, Alberto
Pernas Martínez, Francisco	Puente Pagan, Borja De La	Requejo Damorin, Juan Diego
Pernas Puente-Penas, Juan Antonio	Pueyo Yustes, Eva Mª	Requeni Rivas, Alejandro
Pernas Varela, José Luis	Puga Amoedo, Sergio	Resende Silva, Rui
Peteiro Martínez, Jorge	Puig Otero, Juan	Respino Souto, Joaquín Antonio
Pia Castiñeira, Pablo Antonio	Puig Pérez, Adalberto	Revilla Repiso, César
Pichel García, José Manuel	Puigserver Antich, Pere	Rey Acuña, Silvia
Picón Pérez, Alejandro	Pulido Muio, Manuel Ángel	Rey Botana, Juan Carlos
Pieiro Oliveira, Ramiro	Puñal Carro, Gerardo	Rey Bouzas, Daniel
Pieiro Teijeiro, Susana	Quelpo Rodríguez, Patricia	Rey Cao, Ana Isabel
Pieltain Fernández, Domingo	Quelle Soto, Ricardo	Rey Devesa, Yago
Pillado Ordoñez, Norma Susana	Quijano Rodríguez, Breixo	Rey Domínguez, Norberto
Pimentel González, Manuel	Quinta Lorenzo, Diego	Rey Fojo, Juan
Pin Puga, Javier	Quintana Gutiérrez, Alfredo	Rey García, Antonio
Pinto Cámara, Daniela	Quintana Pita, María	Rey Gómez, Marcos
Pinto Diz, Urko	Quintana Sanjose, Jorge	Rey González, Jesús
Pintor Cortes, Iván	Quintans Melendez, Amador Giovanni	Rey González, Patricia
Pintor Iglesias, Noelia	Quintans Rial, Juan Francisco	Rey Martínez, Eloy
Pintos Figueroa, Pablo R.	Quintas Martínez, Oscar	Rey Pazos, Pablo
Pintos Soto, Emilio	Quintas Vilar, Leticia	Rey Quintela, José Ramón
Piñeiro Baamonde, Jesús Manuel	Quinteiro López, Luis M.	Rey Rey, Carlos
Piñeiro Estévez, Adolfo	Quintela García, Pablo	Rey Rodríguez, Enrique
Piñeiro Pereira, Leonardo	Quintela López, Alberto	Rey Rodríguez, José Ramón
Piñeiro Romero, Brais	Quiñoa García, Marcos	Rey Sola, Berta
Piñeiro Sierra, Alfonso	Quiroga Moreira, Eliseo	Rey Suárez, Aranzazu
Pio Vaquero, Diego J.	Rabade Rodríguez, Olalla	Rey Tarrío, Carlos Acacio
Pita Calvo, Maribel	Rabanal Polo, Jesús	Rey Vázquez, Pablo
Pita Castelo, Carlos	Rama Casas, Manuel Ignacio	Rey Vila, María
Pita Galego, Miguel Ángel	Rama González, Fernando	Reyes Acosta, Alberto
Pita López, Julio José	Ramallal Comendeiro, Roberto	Reyes Solla, Fernando
Pita Sánchez, José Luis	Ramallo González, Germán	Rial Barreiro, Jacobo
Poch Rodríguez, Francisco Javier	Ramallo Peña, Alberto	Rial Del Río, Oscar
Pociña Pazó, Yolanda	Ramallo Pea, Rogelio	Rial Figueiras, Guadalupe
Polo Gundin, Manuel	Ramírez Fouz, Santiago	Rial Lago, Bernardo
Polo Lugilde, Alejandro	Ramos Anca, Antonio José	Rial Lago, Oscar
Pombo Fernández, Manuel	Ramos Asensio, Luis Javier	Rial López, Ana Vanesa
Pombo Ramos, Alejandro	Ramos Asensio, Luis Javier	Rial Pérez, Irene
Pomin Ventin, Fabiana	Ramos Benito, Victoriano	Ribas Labrador, Andrés
Ponce Pendon, Ismael	Ramos Do Muíño, Rubén	Ribera Bazo, José Ignacio
Ponte Saavedra, Javier	Ramos Fernández, Pablo	Richart De Francisco, Ignacio
Poo De La Granda, Urbano	Ramos Fernández, Tomas	Rico Díaz, Javier
Porral Fontela, Jessica Mª	Ramos Gómez, Fernando	Rico Pernas, Luis Manuel
Porras Luque, Daniel	Ramos Martínez, Alejandro	Rico Quiroga, María
Portabales Vieitez, Sara	Ramos Miguens, Enrique	Ricon Alonso, Patricia
Portas Lemus, Estela M.	Ramos Pleiro, Roberto	Ricoy Bugarin, José Antonio

Riera Permy, Juan Carlos
 Riera Thorell, Bartolome David
 Rilo González-Valles, Lucía
 Rio Cotrofe, Begoña María
 Rio Diz, Pablo Del
 Riobo Albores, Héctor
 Rioboo Iglesias, Daniel
 Rios Calvar, Damian
 Rios Calvar, M. Gloria
 Rios Castro, Iria Nekkar
 Rios Cortes, Antonio
 Rios Cortinas, Maite
 Rios González, Susana
 Rios Rego, Fernando
 Rios Sabio, Juan Andrés
 Rios De Almeida Patricio, Isabel María
 Rivas Alonso, Sergio
 Rivas Ares, Álvaro
 Rivas Bertolo, Fco Javier
 Rivas Bouza, Natalia
 Rivas Carro, Gonzalo José
 Rivas Carro, Mónica
 Rivas De La Iglesia, David
 Rivas Fervenza, Vanessa
 Rivas García, Jorge
 Rivas Lozano, Miriam
 Rivas Moas, Carlos
 Riveira Diaz, David
 Riveiro Rodríguez, Amador
 Riveiro Rodríguez, Juan Emilio
 Rivera Bazo, David
 Rivera Bermúdez, José Luis
 Rivera Lamigueliro, José
 Rivera Ochoa, María
 Rivillas Soria, Francisco Javier
 Rizzo Gómez, César Hernan
 Robles García, Adalberto
 Roca Engroba, Laura
 Roca Felpeto, José Ramón
 Roca Galan, Sergio
 Roca Hontalvilla, Marta
 Roca Moro, Elena
 Roca Moro, María
 Roca Rabade, Felix
 Roca Touriñan, Alberto
 Rodicio González, Jacobo
 Rodiles Rios, Joaquín Baldomero
 Rodrigo Murillo, Oscar
 Rodrigues De Almeida, Helio Franklin
 Rodríguez Aira, Carlos
 Rodríguez, Álvarez Camilo
 Rodríguez Álvarez, César
 Rodríguez Álvarez, Eloy
 Rodríguez Álvarez, Emilio
 Rodríguez Álvarez, José Antonio
 Rodríguez Ans, Gustavo
 Rodríguez Antón, Sonia
 Rodríguez Ares, Mónica
 Rodríguez Barca, Víctor Eduardo
 Rodríguez Bergara, José Andrés
 Rodríguez Bermúdez, Alba
 Rodríguez Bermúdez, Miguel Ángel
 Rodríguez Borges, Cristina
 Rodríguez Carballal, María Aida
 Rodríguez Carballido, Guillermo
 Rodríguez Carro, Carmen
 Rodríguez Casal, Ramón
 Rodríguez Castro, Antonio Ramón
 Rodríguez Castro, Javier
 Rodríguez Castro, Mario
 Rodríguez Catoira, Ignacio
 Rodríguez Cobo, Jacobo
 Rodríguez Coguil, Susana

Rodríguez De Freitas, David
 Rodríguez Del Corral, Miguel
 Rodríguez Díaz, Francisco Javier
 Rodríguez Fandiño, José Luis
 Rodríguez Feal, José Luis
 Rodríguez Fernández, Diego
 Rodríguez Fernández, Natalia
 Rodríguez Fernández, José Eugenio
 Rodríguez Ferradans, Irene
 Rodríguez Figueira, Alberto
 Rodríguez Figueiras, María Isabel
 Rodríguez Fiol, Beatriz Catalina
 Rodríguez Fraile, Daniel
 Rodríguez García, Alberto
 Rodríguez García, Ana Belén
 Rodríguez García, José Ramón
 Rodríguez García, M. Inmaculada
 Rodríguez Gende, Juan José
 Rodríguez Gómez, Antonio
 Rodríguez Gómez, Nuria
 Rodríguez González, Oscar
 Rodríguez González, Pablo
 Rodríguez Guisado, Fernando A.
 Rodríguez Hilario, Luis
 Rodríguez Hortas, Daniel
 Rodríguez Jacome, Tania
 Rodríguez Jato, Luis
 Rodríguez Legarreta, Carlos Emilio
 Rodríguez Lillaz, Sonia
 Rodríguez López, Ana
 Rodríguez López, Fernando
 Rodríguez López, Juan C.
 Rodríguez López, Mª Isabel
 Rodríguez Lorenzo, Antonio
 Rodríguez Lorenzo, Ricardo E.
 Rodríguez Lorenzo, Ricardo José
 Rodríguez Mallo, Juan Carlos
 Rodríguez Mallo, Oscar
 Rodríguez Martínez, Diego
 Rodríguez Martínez, José A.
 Rodríguez Mata, Daniel
 Rodríguez Meira, Marta
 Rodríguez Morandeira, Gwenaëlle
 Rodríguez Nogueiro, Carlos
 Rodríguez Novo, Cristina
 Rodríguez Nuñez, Emilio
 Rodríguez Orrego, Adrián
 Rodríguez Parada, Javier
 Rodríguez Pardo, José Fernando
 Rodríguez Paz, Jairo Antonio
 Rodríguez Paz, Oscar
 Rodríguez Peleteiro, Francisco Javier
 Rodríguez Peña, Alberto
 Rodríguez Pérez, Alfredo J.
 Rodríguez Pérez, David
 Rodríguez Pérez, Diego
 Rodríguez Pérez, José Antonio
 Rodríguez Pérez, Oscar
 Rodríguez Pérez, Thais
 Rodríguez Pérez, Yago
 Rodríguez Petelro, Susana
 Rodríguez Pion, Angela
 Rodríguez Prieto, José Manuel
 Rodríguez Quintana, Miguel
 Rodríguez Raimondez, Javier
 Rodríguez Río, Oscar
 Rodríguez Rivas, José Rafael
 Rodríguez Riveiro, Antonio J.
 Rodríguez Rodríguez, Fco. Antonio
 Rodríguez Rodríguez, Isaac Alberto
 Rodríguez Rodríguez, Juan Jesús
 Rodríguez Rodríguez, Manuel
 Rodríguez Rodríguez, María Gemma

Rodríguez Rodríguez, Mónica M.
 Rodríguez Rodríguez, Víctor Eladio
 Rodríguez Romero, Roberto Iván
 Rodríguez Saavedra, Víctor M.
 Rodríguez Salas, Alberto
 Rodríguez Salgado, Belén
 Rodríguez Sanjose, Juan Alberto
 Rodríguez Santín, Iván
 Rodríguez Seijido, Marcos
 Rodríguez Seijo, Andrea
 Rodríguez Senra, Sabela
 Rodríguez Suárez, Nuria
 Rodríguez Suárez, Ricardo
 Rodríguez Valeiras, Alba
 Rodríguez Varela, Ricardo
 Rodríguez Veiga, Alfonso
 Rodríguez Vilarinho, Paula
 Rodríguez Álvarez, José Manuel
 Rodríguez Carballo, Fiz
 Rodríguez Chies, Sergio
 Rodríguez Collazo, Javier
 Rodríguez Feal, José Luis
 Rodríguez García, Francisco Javier
 Rodríguez Girón, Ángel
 Rodríguez Martínez, Pablo
 Rodríguez Vélez, Guillermo H.
 Roel Vázquez, José A.
 Roel Vázquez, Patricia
 Roibal Pravio, Javier
 Rois Braña, Paula
 Rojo Garrido, Diego
 Roldán Rivas, José
 Roman Menéndez, José Luis
 Romarís Durán, Iria Uxia
 Romera Pérez, Luis Miguel
 Romero De Ilio, Rubén
 Romero De Paz, Fernando
 Romero García, Miguel
 Romero Gesto, María
 Romero González, José
 Romero Iglesias, Francisco German
 Romero Pérez, Patricia
 Romero Vázquez, Manuel
 Romo Pérez, Vicente
 Rosado Pérez, Lucía
 Rosado Saavedra, Ricardo J.
 Rosanas Orra, Ramón
 Rosende Amor, Juan Ignacio
 Rotea Costas, Daniel
 Royo Urbano, Ignacio
 Rua Núñez, Juliana
 Rubal Fernández, Noelia
 Ruiz Alfaro, Eva
 Ruiz Blanco, Marta
 Ruiz Ecay, Alberto
 Ruiz Rivera, Daniel Jesús
 Ruiz Sancho, Diego
 Rumbo García, Antonio
 Rumbo García, María Magdalena
 Rumbo Rigal, Alba
 Ruppen Rodríguez, Jaime
 Ruso González, Alfonso
 Saavedra Casanova, Marta
 Saavedra García, José Miguel
 Saavedra García, Miguel Ángel
 Saavedra García, Rafael
 Saavedra Molinero, Sergio
 Saavedra Reinaldo, Pablo
 Sacedon Ramallo, Diego Andrés
 Saco Ledo, Gonzalo
 Saco Rodríguez, Marcos
 Saenz Saenz, Rebeca
 Saenz De Cosca Hernández, Eduardo

Saez González, Ángela
 Saez-Benito Saez De Guinoa, Iván
 Saez-Benito Saez-De Guinoa, Francisco Ramón
 Sala Garriga, Montserrat
 Salas Pastor, Miguel A.
 Salazar Ares, Antonio
 Sales Mantañán, Alberto
 Salgado Costas, Ana María
 Salgado López, J. Ignacio
 Salgueiro Cervera, Ignacio
 Salmonte Rubin, Laura
 Salvador Díaz, Susana
 Salvadores López, Enrique
 Salvadores Tascon, Marco
 Sama Diez, José Antonio
 Samaniego García, David
 Sambade Carreira, José
 Sampedro Bernardo, Juan Alberto
 Sampedro Ferreiro, Beatriz
 Sampedro Sampedro, Domingo
 San Juan Ipiña, Izaskun
 San Martín Zamacola, Fernando
 Sánchez Carballo, Rubén
 Sánchez Castro, Lucía
 Sánchez Cebreiro, Haroldo
 Sánchez Curberra, Ramón
 Sánchez Díaz, Lucía
 Sánchez Domínguez, Alfonso
 Sánchez Fernández, Rocio
 Sánchez González, Xesus
 Sánchez González-Dans, Manuel María
 Sánchez Jiménez, Marta María
 Sánchez Malagon, Javier
 Sánchez Mas, Francisco Javier
 Sánchez Moro, Esther
 Sánchez Otero, Tania María
 Sánchez Ouro, Bernardo
 Sánchez Pardo, Diego
 Sánchez Pato, Antonio
 Sánchez Pedreira, Iago
 Sánchez Pena, Manuel
 Sánchez Pérez, Javier
 Sánchez Pérez, Marco A.
 Sánchez Rendal, Lydia María
 Sánchez Romero, Javier
 Sánchez Romo, Daniel
 Sánchez Ruiz, Ismael
 Sánchez Ruiz, Raquel
 Sánchez Sánchez, Sandra
 Sánchez Tarrio, Miguel
 Sánchez Vidal, Eduardo
 Sánchez Vidal, Manuel
 Sánchez Del Río, Ricardo Manuel
 Sánchez Ordoñez, M^a Carmen
 Sánchez Rodríguez, Jorge
 Sánchez Del Valle Fernández, Ana
 Sánchez Del Valle Fernández, Laura
 Sánchez-Marín Melero, David
 Sanciermed Dopico, Pablo
 Sanciermed Salgado, Belén
 Sanciermed Vázquez, Juan José
 Sander Casas, José
 Sangiao Delgado, Alfonso
 Sangiao Novo, Susana
 Sanjiao Anido, Rodrigo
 Sanjurjo Pita, David
 Sanmartín Carreira, Iván Pablo
 Sanmartín Gil, Gerardo
 Sanmartín Montes, Marcos
 Sanmiguel García, Pablo Antonio
 Santabaia González, Hipólito
 Santaló Barrios, Juan Carlos
 Santamarina Amenedo, José Luis

Santano Gómez, Juan
 Santaren Rodríguez, Juan
 Santeiro Varela, Rubén
 Santesteban Tere, M. Aranzazu
 Santiago Ferrera, Víctor
 Santiago Freijanes, Julio
 Santiago García, Roberto
 Santiso Medin, Carlos
 Santoandre Paladino, Jonathan David
 Santolaya Ezquerro, M^a Del Mar
 Santome Martínez, Lucía
 Santos Baceilo, Diego
 Santos Blanco, Alberto Carlos
 Santos Pumar, José L.
 Santos Rodríguez, José Manuel
 Santos Rodríguez, Luis
 Santos Saavedra, Héctor Manuel
 Santos Saavedra, María
 Santos Sanmartín, Sergio J.
 Santos Santos, Guillermo
 Santos Taboada, Ramiro Alberto
 Santos Vidal, Víctor Manuel
 Sanz Martínez, Alicia Belén
 Sanz Montilla, Isabel
 Sastre Cerra, Borja
 Sastre Llompard, Rafael
 Seco Penedo, Faustino
 Seguin Márquez, Juan José
 Segura Pico, María Esther
 Segura Roldán, Jorge
 Seijas González, Luis Mariano
 Seijido García, Leticia
 Seijo Bujía, Marcos Antonio
 Seijo López, Giovanna
 Seijo Souto, Dorinda
 Seivane Ramos, Diego
 Selas Díaz, David
 Selas Díaz, Sebastian
 Sellas Basagaña, Josep
 Selma Guillera, Gabriel
 Señaris Prego, Borja
 Señorans Bóveda, Luis
 Seoane Camuas, Alba
 Seoane Casanova, Berta
 Seoane Domínguez, Eva María
 Seoane Morado, Manuel
 Seoane Sánchez, José
 Seoane Vázquez, José Jesús
 Sequeiros Sánchez, David
 Serantes Castro, Julio
 Serantes Nogueira, Jesús S.
 Serrano García, Adela
 Serrano Gómez, Virginia
 Sertucha Lista, Eneko
 Sieiro Domínguez, Sergio
 Sieiro Rodal, Antonio
 Sierra Cachero, Fernando
 Sierra Palmeiro, María Rosa
 Silva Crespo, Jorge Ignacio
 Silva González, José Manuel
 Silva González, José María
 Silva Piñeiro, Roberto
 Silva Piñeiro, Sonia
 Silva Sánchez, Benigno
 Silva Suárez, Santiago
 Simal Fondevilla, David
 Sineiro De Saa, David
 Sio Martínez, Noemi
 Sisto Rico, Daniel
 Sisto Rico, Xaime
 Sixto Aneiros, Miguel
 Sobral Pujades, Hugo
 Sobrino Eiriz, Manuel

Sobrino Eiriz, María Del Valle
 Sobrino Marfull, Ernesto
 Solana Rasines, Francisco Javier
 Solana Rasines, Víctor
 Solanas Fernández, Erik
 Solla Aguiar, Juan José
 Solla Bertolo, Nuria
 Somorrosto Fernández, Juan Manuel
 Somoza Hermo, María
 Somoza López, Jesús Antonio
 Somoza Pulido, Carmen
 Soraluze Acebo, Aida
 Sordo Freire, José
 Sotelo Bernardez, Manuel
 Sotelo Madrazo, Julian
 Sotillo Marsal, Carmen
 Soto Caride, José Ricardo
 Soto Coton, Benjamin
 Soto Díaz, Francisco
 Soto Díaz, José Pablo
 Soto Feijoo, Diego
 Soto Martínez, Francisco José
 Soto Martínez, Enrique
 Soto Mendi, Guillermo
 Sousa Lopes, Luis Altino
 Souto Barbeito, Gonzalo
 Souto Cañas, Gonzalo
 Souto Díaz, Iván
 Souto García, César
 Souto González, José Antonio
 Souto Leyenda, Silvia
 Souto Otero, Miguel A.
 Souto Pol, Horacio
 Souto Sánchez, Alejandro
 Suances Díaz, Óscar
 Suanzes Garrido, Luis Miguel
 Suanzes Paz, Ángel
 Suanzes Pena, María José
 Suañez Ruiz, Jesús Dom.
 Suárez Álvarez, Noelia
 Suárez Álvarez, Patricia
 Suárez Castelo, Juan Carlos
 Suárez Doval, Juan A.
 Suárez García, Diego
 Suárez Gómez, Francisco
 Suárez Gutiérrez, Carlos
 Suárez Jorge, Rebeca
 Suárez Martínez, Olaia
 Suárez Méndez, Priscila
 Suárez Millares, Nuria
 Suárez Noya, Fernando José
 Suárez Pazos, Almudena
 Suárez Pazos, Ignacio Francisco
 Suárez Pérez, Adrián
 Suárez Vázquez, Hugo Marcelo
 Suárez Vázquez, José Carlos
 Suárez Vila, María Teresa
 Suárez Vilas, Julio
 Suárez Vilela, Jacobo
 Suárez Crego, Diego
 Suárez Diego, Pelayo
 Suárez García, Juan Pablo
 Subiran Marcos, Juan Ignacio
 Subiza Iribarren, Estibaliz
 Sueiro Mojon, Javier
 Sueiro Pardo, José Ramón
 Taboada González, David
 Taboada González, Pablo
 Taboada Lesta, Diego
 Taboada Meijide, Nicolau
 Taboada Rodríguez, José Julio
 Taboada Solla, Marta
 Taboada Varela, David

Tarraga Valero, José Manuel	Valdes González-Llanos, Laura	Vázquez Regueiro, Lucía
Tarrio Bugallo, Carlos	Valdes Pereira, Roberto	Vázquez Rey, Ana Belén
Tarrio Couceiro, Antonio	Valeiro Mato, Roberto	Vázquez Rodríguez, Alejandro
Tarrio Pérez, Loreto	Vales Porto, Aitor	Vázquez Rodríguez, Daniel
Tarrio Rodríguez, José Manuel	Vales Porto, Alejandro	Vázquez Rodríguez, Diana
Tato Álvarez, Manoel	Vales Porto, Carlos	Vázquez Rodríguez, Juan Marcos
Teijeiro Fernández, Noe	Valin Pardo, Miguel	Vázquez Rodríguez, Montserrat
Teijeiro Martorell, Eva	Valin Seijas, Diego	Vázquez Saburido, José Manuel
Teira Sampietro, José Luis	Valiña Blanco, Sergio	Vázquez Saenz De La Torre, Jon
Teixeira Fernández, Julio José	Valiña Saslain, José Luis	Vázquez Suárez, Sonia
Teixeiro García, Paulo A.	Valiño Fernández, Pablo	Vázquez Torrado, Gustavo
Tejeiro Sandomingo, Víctor	Valiño Ferro, Rebeca	Vázquez Torres, Alejandro
Temprano Méndez, Carlos J.	Valladares López, Carlos	Vázquez Vaomonde, Ricardo
Tena Fuertes, Salvador	Valverde Rodríguez, Alfonso	Vázquez Vázquez, Santiago
Tenreiro Carpenente, Sergio	Valverde Valtierra, Adolfo	Vázquez Vilaboa, Juan Manuel
Tenreiro Gavela, Francisco	Vaquero Sousa, Xulía	Vázquez Villante, Diego
Tenreiro Varela, Pablo	Vara Pérez Francisco, José	Vázquez García, Álvaro
Terroba Valdemoros, Javier	Varela Barcon, Isabel	Vázquez Roso, Ignacio
Tierra Arias, Esteban	Varela Bardanca, Manuel	Vega Aramburu, Gregorio
Tojo Mosquera, Luís María	Varela Bardanca, María Del Carmen	Vega Magaldi, Ignacio
Tome Arufe, Jesús	Varela Barreiro, Marcos	Vega Pernas, Ernesto De La
Toral Pazos, Santiago N.	Varela Cainzos, Paula	Veiga Bouza, José Isidro
Torea García, Damian	Varela Castro, María Remedios	Veiga Codesido, Jorge
Toro Prieto-Puga, Jano	Varela Couto, Mónica	Veiga Doldán, José Vicente
Torrado Tanoira, Isabel	Varela Dourado, Esteban	Veiga Fernández, Santiago
Torre Allende, Alejandro	Varela Espiñeira, José M.	Veiga Martínez, Alberto
Torre Basanta, Javier	Varela Fernández, Javier	Veiga Raposo, Iván
Torreclilla Rubio, Rubén	Varela Fernández, Pablo	Veiga Rodríguez, Javier
Torreira Corral, Pablo	Varela Fernández, Raúl	Veiga Rodríguez, Mercedes
Torreira López, Julio	Varela Garrote, Lara	Veiga Rubirosa, Alberto
Torreiro Barros, Pablo	Varela González, Rafael	Veira Villanueva, David
Torreiro Del Río, Fernando	Varela Lorenzo, Raúl	Veiras Candal, Camilo
Torreiro Vázquez, Jacobo	Varela Lorenzo, S. Francisco	Velasco Arranz, José Antonio
Torres Anido, José Manuel	Varela Novoa, David	Velasco Fernández, Iván
Torres Martínez, Javier	Varela Penedo, Balbina	Velasco Jiménez, Miguel
Torres Neira, Margarita	Varela Reiriz, Juan José	Velasco Rozada, Alberto
Torres Neira, Mateo	Varela Rodríguez, Francisco J.	Velasco Vallejo, Felix A.
Torres Pazos, Sergio	Varela Rodríguez, Jacobo	Velez Tena, Mónica
Torrón Rodríguez, Yave	Varela Rodríguez, Manuel	Velo Pérez, Iago
Touriño Campelo, Emilia	Varela Rodríguez, Sara	Ventura Yañez, Sara
Touriño González, Carlos Francisco	Varela Sánchez, Gloria M.	Ventureira Iglesias, Alejandro
Touron Ramos, Iago	Varela Santoalla, Juan José	Vera Isasa, Mirentxu
Tovar Acedo, Luís Rey	Varela Sanz, Adrián	Veres López, José Roberto
Toyo Pérez, Rosana	Varela Sarandeses, Adrián	Viana González, Óscar Higinio
Traseira Fernández, Jorge	Vasco Varela, Beatriz	Viaño Santasmarinas, Jorge Juan
Travacon Jiménez, Fernando	Vázquez Álvarez, Jorge	Vicente Casas, Alberto
Triay López, José María	Vázquez Álvarez, José Ignacio	Vicente Casas, Manuel
Trigo Braña, Celso	Vázquez Amaro, Juan Carlos	Vicente Lobo, Miguel
Trigo Facal, Marcos José	Vázquez Barbosa, Marcos	Vicente Najari, Óscar Martín
Trigo Recarei, Xoan M.	Vázquez Barreiros, Carlos	Vicente Nodriz, Alicia
Trillo Caamaño, Juan Luis	Vázquez Boullosa, Dario	Vicente Vila, Pedro
Trincado Fernández, Alfredo	Vázquez Coto, Manuela	Vidal Alsina, Montserrat
Trincado Martínez, Juan Carlos	Vázquez Díaz, Candido V.	Vidal Costa, Ramiro
Trinidad Pérez, Marco	Vázquez Díaz, Carlos	Vidal Domínguez, Alfonso
Troitiño Guerrero, Santiago	Vázquez Díaz, David	Vidal González, Lucía
Troncoso Lago, Jorge	Vázquez Fernández, Francisco Javier	Vidal Miro, Nicolas
Tudela De La Fuente, Ignacio	Vázquez Forjan, Adrián	Vidal Otero, Isaac
Turnes Rama, Carlos	Vázquez Fraga, Jorge	Vidal Prado, Alberto
Ubide Fontana, María Isabel	Vázquez García, Pedro Luís	Vidal Raposo, Fernando
Ullibarrriana Puente, Unai	Vázquez González, Mª Carmen	Vidal Rodeiro, Juan María
Urea Fernández, Juan Carlos	Vázquez González, Pablo	Vidan Estévez, Pablo
Ureña Fernández, Eva	Vázquez Grande, Veronica	Vidarte Claros, José Armando
Uribe Tejada, Ignacio	Vázquez Lorenzo, Fernando	Vieira Castillo, Oscar
Urkaregi Garmendia, Jon	Vázquez Martín, Yolanda	Veira De Sá Marqués De Oliveira, Antonio Paulo
Ustarroz Zubikoa, Eduardo	Vázquez Meijide, José Luis	Vietes Castro, María Laura
Uzal González, Arantazu	Vázquez Neira, Rodrigo	Vieito Parejo, Marcos
Vaomonde García, Angel	Vázquez Otero, Fernando José	Vieito Vilacoba, José Manuel
Valbuena López, M. Pilar	Vázquez Otero, Ramón	Vigo Martínez, Pablo
Valcarce Arias, Beatriz	Vázquez Pallares, Xabier	Vijande Fernández, Noelia
Valcarce Quesada, Álvaro	Vázquez Pérez, Carlos	Vijande López, Adrián
Valcarcel Cortes, José Luis	Vázquez Pérez, Dario	Vila Lorenzo, Lara
Valcarcel Valcarcel, David	Vázquez Prado, María A.	Vila Suárez, María Helena
Valderrama González, Víctor	Vázquez Quilroga, Diego	Vilaboa Castro, Lucas

Vilaboa Pérez, Juan Pablo
 Vilabril García, Sergio Justo
 Vilan Landeiro, Eusebio Patrick
 Vilar Alvariño, Pablo
 Vilar Díaz, Fernando
 Vilas Durán, David
 Vilas Durán, Santiago
 Vilas Pérez, Javier
 Vilas Treus, Jesús Miguel
 Vilaso Santamaría, Juan Manuel
 Vilaso Bretal, Perfecto
 Vilela Darriba, Adrián
 Vilela Millon, Olalla
 Vilela Pajaro, Adrián
 Vilela Vázquez, Paula
 Villadoniga Martín, Thais Sandra
 Villalba Asperilla, Antonio
 Villalba Fiallega, Diego
 Villalba Loreda, Alejandro
 Villamil Cabo, Jorge
 Villamil Mariñas, Manuel
 Villamor Pérez, Antonio Alberto
 Villanueva Acuña, Juan Carlos

Villanueva García, Manuel Aquilino
 Villanueva López, Virginia
 Villanueva Rodríguez, Isabel M.
 Villanustre Ordoez, Ramón
 Villar Andrade, Alejandro
 Villar Carballo, Alba
 Villar Comesa, Margarita
 Villar Comesaña, José Antonio
 Villar Cuiñas, Alberto
 Villar Fernández, Iván
 Villar González, Benilde
 Villar Gutiérrez, Alberto
 Villar Gutiérrez, Ignacio
 Villar Rubio, José Manuel
 Villares Martínez, Javier
 Villarmea Blasco, Miguel
 Villaverde Acuña, Raquel
 Villaverde Bestilleiro, María
 Villaverde Carames, Eloy José
 Villaverde Golan, Ana
 Villaverde Varela, Isabel
 Viñas Villa, Susana
 Vites García, Santiago

Vivas Pérez, Santos
 Vizcaino Ramos, Iván
 Vizcaya Pérez, Francisco José
 Vizoso García, Enrique A.
 Vizoso Patiño, Daniel
 Yaez Porto, Antonio
 Yañez Campo, Carlos
 Yañez Garrote, Modesto
 Yañez González, Gema
 Yañez Lacorzana, David
 Yaquimenko Delascio, Ana Lenochka
 Yribarren Abecia, Ikerne
 Zamora González, Raúl
 Zamora Ramírez, Mónica
 Zañaño Ongil, Julio
 Zapico Díaz, María
 Zaragoza Bastos, Montse
 Zarroca García, Rubén
 Zarzosa Alonso, Fernando
 Zas Couce, Francisco
 Zibecchi Cottet, Claudia
 Zorzo Diez, Ananda
 Zuluaga Díaz, Roberto

ANEXO IV: ORLA DO 2006

